

CELA ZĪMES

39

SATURS

	Lpp.		Lpp.
Kārļa Ābeles balādes: Upenogu vīns	81	Valdemārs Dambergs — Valdemārs	
Sagūstītie -	82	Tone — dekorātors - - - - -	108
Kārļa Ābeles — Mašīnas - - -	85	Pēteris Aigars dzejoļi: Donkichots,	
Andreja Eglīša dzejoļi: Redzējums,		Bēde - - - - -	110
Silajāņu trauki, Seno dienu temas,		Videvuds Kļava — Kamēr, Purva	
Mēness, Svešumā - - - - -	90	avots - - - - -	111
Knuts Lesiņš — Vienreizīgā Dailone.		Juris Grīnbergs — Daži latviešu lik-	
Novele - - - - -	91	tepi franču revolūcijas iezīmē - -	112
Aina Kraujiete — Es esmu vasara:		Fēlikss Cēliens — Mana divkauja ar	
Es esmu, Pārvēršanās, Sēkla - -	94	Trocki pie Volgas 1918. g. augustā	125
Veltas Sniķeres dzejoļi: Aivaloda,		Arnolds Spekke — Daugava un varjagi	137
Tu sauc un atcelies nostu, Sauc		V. Bīlkins — Romiešu ziņas priekš	
mani atkal - - - - -	95	Tacita par Baltijas jūras telpu -	144
Guntis Zariņš — Trīs vēlējumi.		APSKATS: Jānis Andrupis — Godalgots	
Variācija par tautas pasaku - -	96	dzejnieks (150). Jānis Rudzītis — Trīs	
Lija Kronberga — Veļu laikā - -	99	dzejnieki ar jaunām grāmatām: Rētu uz-	
Kārļa Ābeles devums latviešu kul-		plēsējs, Līdzsvara meklētājs, Gudrības	
tūrai:		gūsteknis (152). J. Svilāns — Zilie kalni	
1. Jānis Andrupis — Rakstnieks,		(154). Pēteris Aigars — Nokaltis zars	
2. Auseklis Veģis un Aleksandrs		(155). Jānis Andrupis — Situāciju noveles	
Melderis — Zinātnieks un univer-		(157). V. Ģinters — Baltijas jūra senajās	
sitātes mācību spēks - - - - -	100	kartēs (158). Juris Soikans — Jānis Kal-	
Zeltītes Avotiņas dzejoļi: Kāds atspī-		mīte (159). Bibliogrāfija (160).	
dums, Ziemas dienā, Vai tu zini -	107	ATTĒLI uz atsevišķām lapām: Jānis	
		Kalmīte — Riņa. Juris Soikans — Maria.	

CEĻA ZĪMES

Redaktors *Jānis Andrupis*. Redakcijas kollēģija: *Andrejs Eglītis, Alberts Jērums* un *Knuts Lesiņš*.

LATVIJU BIEDRĪBAS LIELBRITĀNIJĀ APGĀDS

Redakcijas un apgāda adrese: The Society of Latvians in Great Britain, 55, Hans Road, London, S.W.3., Gr. Britain.

CEĻA ZĪMĀ abonēšanas maksa (1 numurs, 3 numuri, 6 numuri). *ASV un Kanadā* (dol.) 1.50; 4.25; 8.25. *Austrālijā*: (£A) 10/-; 1.9.0; 2.16.0. *Britānijā*: (£) 7/6; 1.1.0; 2.0.0. *Zviedrijā*: (Kr.) 7.00; 20.00; 39.00. *Vācijā*: (DM) 4.00; 11.00; 20.00. *Beļģijā*: (Fr.) 50.00; 130.00; 240.00. *Sveicē*: (Fr.) 5.00; 14.00; 27.00. *Argentīnā*: (Pesos) 50.00; 140.00; 275.00. *Brazīlijā*: (Kruz.) 40.00; 105.00; 200.00. Pārējās zemēs abonementa maksas aplēšamas pēc kursa, izejot no dolāra.

CEĻA ZĪMES piesūta tikai abonentiem, un tās pasūtīnāmas apgādā, adresējot pasūtīnājumus un čekus vai naudas pārvedumus apgādam: The Society of Latvians in Great Britain, 55 Hans Road, London, Gt. Britain.

Var abonēšanas pieteikumus nodot arī abonentu vācējiem, kuŗu saraksts atrodams pēdējā vāka iekšpusē.

Celestine

Nr. 39

1961

The text in this section is extremely faint and illegible. It appears to be a multi-column layout of prose, but the characters and words cannot be discerned. The text is arranged in several paragraphs, with some lines indented.

Jānis Kalmīte

Rija. Eļļa. 95 × 75 cm.

PAAUDZU CEĻA ZĪMES JAUNAJĀM CILTĪM, KAS ZEM LATVIJAS KAROGA
IZAUGUSAS UN KAS LATVIJAS KAROGAM AUG.

KĀRĻA ĀBELES BALĀDES

UPENOĢU VĪNS

ATBRIVOŠANAS KĀRA BALĀDE

Agri novakarē satumst gaiss,
Otrais novembris. Gads deviņpadsmitais.
Tuvu Sarkandaugava. Iet karavīru vadi.
Jaunākiem tais rindās astoņpadsmit gadu.
Liellaivas kā milzu zivis aprij laudis,
Cik tik lūkās nokāpt jaudā,
Lūkās pazūd karavīru vadi,
It kā milzu zivis būtu badā.
Tad zem laivām plešas melna dzelme.
Rīt būs kaujas svelme.
Rītdien ugunīs ies karavīru vadi,
Rīt būs viņi nāvei rada.
Daugava vēl lēnu melnu vilni.
Laivas klusi aizslid laužu pilnas.
Klusē vīri, likti blīvi, vienā kopā vīru vadi,
Jaunākiem no viņiem astoņpadsmit gadu.

Maza istabiņa Bolderajā.
Glūn aiz loga Spilve klajā.
It kā bite tālos ziedos ejot,
Laikiem gaisos nodūc lode skrejojot.
Trīs ir jaunieši šai mazā telpā.
Grib pirms kaujas atvilkt elpu,
Pāris stundas atkrist snaudā.
Rīt būs kauja. Miegā rodas jauda.
Andrejs, jaunākais no trim, vēl cīlā savu

maisu,

Rakņājas pa to un cietos mazglus raisa.
Citi kurnēt sāk: — liec mierā mugursomu.
Atkriti. Miegš allaž paceļ omu.
Andrejs kautri pudeli liek galdā,
Upenoģu sulu, lipīgu un saldu.
Spēks tai sulā! Vīru gāz kā nieku!
Aukstā naktī viņu nebūs dēvēt lieku:
Vīns dod siltumu un sirdi vairo prieku.
Draugi miegu projām dzen kā suni.
Dižgabala lādīņš tuvu nokrit dunot.

— Astoņpadsmitā man šodien dzimundiena,
Upenoģu vīns šīs dienas cienasts. —
Saķa Andrejs. Domās mājās pāriet.
Draugi viņu iedzer priecīgi un kāri.
Smarža paceļas no viņa trauka
Tikama kā ziedi ābolīņa laukā.
Sauls gaišo tveici uzsūkdamas,
Saldā pārpilnībā plaisādamas,
Smaržo melnās upenoģas.
Ievu ziedu rūgtums brīžiem viņā zogas,
Brīžiem smaržo vīns kā medus bluķa tropā.
Liekas, smaržu vilni viss ir kopā,
Kas, no zemes un no ziediem raisīts,
Vasarā kāpj saules siltos gaisos,
Labestības vilni tinot lauku sētu.
Traukos tumši sarkans dzērķstis
mētā.

Sveces liesmai apkārt ēnas skraida lokos.
— Tāds kā asinis, — kāds bikli joko.
Apklust, it kā teiciens aplams būtu.
Attāls ugunsgrēks spīd loga rūtī.
Visi dzer. Draugs uzsit Andrejam uz pleca:
— Lai tev laimes daudz. Klūt labi vecam.
Melno upenoģu viņu raudzēt,
Mazdēlus, uz ceļiem jādod, audzēt. —
Sitiens pagāz krūzi. Andrejam pār vaigu
Sārtas pīles plūst un sveces gaismā zaigo,
Spocīgās un melnās rīt no lūpu kaktā.
Mana logā glūnam aklām acīm nakti.
Svece nodziest. Dakts vēl kvēlo brīdi.
Cietā klēpī auklē gulētājus grīdā.

Kauja ieilgst astoņas dienas.
Astoņas dienas,
Pa cīņiem un kāpām lienot,
Šauteni grābuši riekšā,

Tie iet uz priekšu.
 Bet devītā rītā,
 Devītā rītā,
 Klusums iestājās neparasts:
 Atbrīvots Daugavas kreisais krasts.
 Sautenes pakāras plecos.
 Un Rīgā vecā,
 Dimdodot un skanot
 Grīlojas torņi, uzvaru zvanot.

Pāri klusam kaujas laukam
 Brāžas dimdodot zvanu auka,
 Plūst kā jūra, vēlas valnī,
 Pāri Daugavai un Dzegužkalnam.
 Zvana Doms, un Pēteris, un Jēkabs,

Smagie zvani klanīdamies lēkā.
 Pāri Latvijai plūst, vēsti nesot, dārds:
 Uzvara, lai svētīts top tavs vārds!

Pakritis starp diviem kārklu ceriem
 Ceļa malā, tuvu Šampēterim,
 Rokās mātes dotiem raibiem cimdiem,
 Andrejs nedzird zvanus dimdam.
 Pāri bālam vaigam, notekot uz pleca.
 Asins plūsma šaura, apstājusies tecēt,
 Stiepjās tumši sātā, melnīgsnējā krāsā,
 It kā upeņogu viņa lāse
 Pāri trauka malai jautrās dzīrās
 Būtu palijusi karavīram.

SAGŪSTĪTIE

1710 GADA BALĀDE

Rīgas pilsētas vaļņos dienu nakti iet cīņa.
 It kā milzīga čūska, asām zibinot zvīņām,
 Taustot vājāku vietu, lai tur indīgi kostu,
 Rīgas pilsētu ielenc krievu naidīgā josta.
 Ne jau aprauto dziesmu milzu dzeguze kūko —
 Dobji dižgabals nodun, vēris šaujamo lūku.
 Ne jau ietiepies vērsis bada asajiem ragiem —
 Balķis dzelzkalnu galu vārtus daudzidams dragā.
 Ne jau saplēsti sausi priežu sveķainie skali —
 Kauli, krituši kaudzē, plāvās saulītē balo.
 Bads ir iesācis staigāt Rīgas pilsētas ielās —
 Maizes riecienu nozog, muti akmeņiem mielo,
 Izgrābj apcirknus tukšus, izdzer krūzes un krūkas,
 Zirga apgrauzto ribu kāri skrubināt lūko.

Vecā zaļu bode Rīgā lielā slavā.
 Viss, ar ko var dziedēt mežs un pļava,
 Savāktis vienuviet, tur gaida savu kārtu.
 Slimniekam lai vērtu veselības vārtus.
 Rāma pēcpusdiena zaļu bodē.
 Reti garām aizdūc dižgabala lode.
 Badā Rīga. Nelīdz tinktūras un ziedes,
 Nevar zāles badu dziedēt.
 Zaļu meistars pats ir saguris pārlietu.
 Maizi, mizām jauktu, mēģina vēl piekost
 Viņa malkam, tomēr viss ir velti —
 Dzīves akā spēki neatriet, reiz smelti.
 Zaļu meistaram maz Rīgā draugu.
 Viņu meklē, rozei vaigā augot,
 Brūcei sāpot, sirdij stājot pukstēt —
 Citādi par viņu runā čukstot.
 Nelabais tam esot draugs un palīgs.
 Sen par dvēseli jau līgums salīgts,
 Un par to velns viņa ziedes maisot.
 Bet tās labas gan. Un veselu tās taisot.
 Zaļu meistars vājš un gaudens,
 Tikko runāt jaudā.
 Saucis mācekli, tam stāstīt steigšus:
 Man kas jāizlabo, dzīvi beidzot.
 Rokas ir jau sējis aukstums,

Nejūtīgas pagurst plaukstas...
 Gudram zāļu zinīn mācekļis es biju.
 Ak, no viena viņa skata brūces dziļa.
 Viņš ar dabu bija lielos draugos —
 Pazina ik smilgu, kas vien mežā auga.
 Zināja, kad katru ziedu plūkt un žāvēt,
 Lai no zālēm, bīkli bēgot, bitos nāve.

Bet ik pusnaktī tumšā, dedzis septiņas sveces,
 Lāva septiņām pilēm savu asiņu tecēt,
 Vilka septiņus aplūš, teica septiņus vārdus,
 Spēkus septiņus sauca, Dieva likumus ārdot.
 Un, kā mežu rij rūcot uguns, palaista valā,
 Tā es uzklupu zintēm, gūdam devīgu daļu.
 Gudrās Ēģiptes mākslas, tumšās kabalas lapas
 Lāva dzīvību redzēt viņpus nāves un kapa.
 Bet visbaigākās zīntes, ko es zinīgi protu,
 Tās liek cilvēkam zaudēt Dieva izskatu doto,
 Tās liek cilvēkam sarukt, ikšķa lielumā sarukt,
 Saurā iesloga stiklā viņu burvības vara.

Iet aplī viņa domas
 Pa šauru stikla trauku.
 Tā kuģis, izmests jomā,
 Alkst jūras aukas.

Iet garām gadu simti
 Tam šauram stikla traukam.
 Tie cerībām liek rīmties —
 Viņš netiek laukā.

Laiks lēni aiziet secen.
 Kur cietummiekam traukties!
 Viņš gūstā neklūst vecāks
 Tai stikla traukā...

Redzi pudeles divas, vasku sarkanu slēgtas.
 Zīmogs spēcīgiem rakstiem aiztur katru, kas bēgtu.
 Steidzies, nekavē laiku. Čaklas kājas ir brīžiem —
 Manu mūžu var mērot tagad zīdaiņa sprīžiem.

Pirmā traukā, kas rožaini laistās,
 Mājo ieburta meitene skaista.

Tāta pavecā tērpā, spilgti sarkanā zīdā,
 Viņa dejoja visur, ritmā rībinot grīdu.
 Vai tas tīrgus vai krogus, vai tas dienu vai nakti,
 Sarkans tamburīns dunot deļai piesita takti.
 Apmāts sekoju viņai, prātu sasējis cilpām.
 Es vairs nespēju aptvert milu, sirdī kas tilpa!
 Bet kad notvēru kādreiz mani piekrāpjam slepus,
 Manā sirdī kā lāpa dega greisirdīgs lepnums.
 Mīla pieder ar naidu vienai kopīgai saimei.
 Mīla ienaidam allaž rads un tuvākais kaimiņš.
 Nāids ir lielākais mīlas bieži aicināts ciemiņš.
 Ceļš starp milu un naidu daudzārt staigājot iemīts.
 Es ar apslēptām zintēm liku skaistulei sarukt,
 Stiklā slodzīju dzidrā, gūstam pakļaujot garām.
 Ilgi cietumā viņa, būs jau sešdesmit gadu.
 Ej un aizbāzni atver, viņai brīvību atdod.

Tai stiklā skaties:
 No viņas matiem
 Mirdz zeltains spožums!

Tur liesmu šūpas
 No viņas lūpām
 Mirdz stikla sienā!

Cik viņa skaista!
 Lūk, stiklā laistās
 Tās acu zilums.

Otru trauku neaiziec!
Tālu gaitu apkārt liec:
Traukā sen jau slodzīts mēris.

Ja to būtu valā vēris —
Līmtu ļaudis Rīgas ielās.
Miršana tad sāktos liela.

★

Māceklis no tīnes
Ņēma trauku pirmo.
Likās — rožains brīnums
Stiklā mirdz un virmo.

Sarkanais tamburīns dunēja,
Ritumu uzņemot ātru.
Meldīja vilinot skanēja,
Iekoda sirdī kā nātre:

Sarkans zīmogs lūzdams
Valā vēra aili.
Zelta migla plūstot
Pavizēja gailot.

Veries manā dejā,
Projām neej grīns —
Rībot jautri smejas
Sarkans tamburīns.

Otrā traukā zibens
Skūlās zaļš un zilgans.
Dusmojās kāds, gribot
Plaut pēc gūsta ilga.

Iedzēlu kā bite,
Reibinu kā vins —
Strauji ritmu sitot,
Smejas tamburīns.

Iznīra mākonī ietīta
Skaistule sarkanā zīdā.
Brokāta kurbīte zeltītā
Saulrietā mirdzēja slīdot.

Manā deja inde,
Kairu lūpu smīns —
Aizgūdamies šķindot,
Smejas tamburīns.

Rokām netver mani —
Esmu mātīgs brīns.
Kļau — par tevi zvanot,
Smejas tamburīns.

Puisim piedūrās skūpstā karstas reibīgas lūpas.
Likās, pacēla gaisos viņu zeltītas šūpas,
Likās — sabīra acis asi dzelīgas dzirkstis,
Slaido vidukli velti puisis tvarstīja pirkstiem.
Mīrkli meitene skatu meta slīmiekam vecam.
Likās asinīs dzīslās viņai apstājās tecēt,
Bailēs iepletās acis, elpa aizrāvās bailēs,
Klusums nezvēra rīkli vēra redzokļiem gailot.
Pēkšņi pavērās durvis. Mirdzums izdzīsa telpā.
Tikai šūpojās gaisos viegli smaržīga elpa,
Tikai plaiksnījās stiklos attēls sarkanā zīdā,
Kurpes brokāta mirdzu mīrkli auklēja grīdā.
Tad viss zuda un dzīsa. Ēnas līda no kaktiem
Kaut kur ārā uz ielas šķīda tamburīns taktī.
Puisis laukā pa durvīm metās škrējienā straujā,
It kā satvert ko gribot, it kā rokām ko kļaujot.
Meistars nostāja elpot, mirstot sastinga acis.
Varbūt meitene dzīrās vārdus neteiktus sacīt?
Varbūt nožēlā lielā kāpa asaras plakstos?
Kas prot lasīt bez kļūdām dzīves sasteigtos rakstus!
Dobji domīgi dūcot, it kā milzīga bite,
Krievu dižgabalode, svīna ietvarus sitot,
Mīrkli sagrāva logu. Dimdot kambārī krita.
Smalkās griezīgās drumslās stikla pudeli sita.
Bet no asajām lauskām lielkungs izlīda pastius.
Brīdi staipīja kaulus, it kā nokratot nastu.
Rokā izkapti turot, aplī asmeni griežot,
It kā plāvējs, kas iesāk plāvā zālainu riezu,
Viņš pa issisto logu viegli izlēca ielā.
Tajā iesākās brīdī Rīgā miršana liela.

MAŠĪNAS

Kārlis Ābele

Mašīnas mūsu mājās ir svešas, un neviens arī nesajūt vajadzību pēc tām. Visus darbus mēs padarām ar rokām un darba rīkiem. Man ir zināma sajēga par to, kas mašīna ir. Mašīnai aizvien ir rati un zob-rati, kur tad viens rats griež otru. Braucamie rati, manuprāt, mašīna nav, jo tur neviens rats ar otru nenāk saskarē, un to uzbūve ir ļoti vienkārša. Mašīnas raksturo grūti saprotama uzbūve un darbība.

Nevar teikt, ka mūsu mājās mašīnu nebūtu nemaz. Istabā ir šujammašīna un piedarbā vērtjamā un linu maļamā mašīna. Šīs mašīnas tomēr ir jau piejaucētas, ir iekļāvušās mūsu mājas dzīvē un kļuvušas par draugiem. Es domāju, ka savā būtībā tās vairs nav mašīnas. Tās ir darba rīki, tāpat kā spriguļi un izkaptis. Cik jauki noskatīties šujammašīnas darbā, un cik patīkami pagriezt labības vērtjamās mašīnas lielo rokturi, līdz sāk griezties vēja rats, kam platas lāpstas kā pleznas, un sieti klabēdami sāk kustēties, it kā kautko sijādami. Lielos draugos mēs esam arī ar vērpjamo ratiņu. Tie ir rūpīgi un skaisti izvirpoti un nokrāsoti, un pīrkt tos var tirgos no piebaldzēniem. Gluži jaunus ratiņus tomēr reti redz, jo tie kalpo vērpējai ilgi un uzticīgi, bieži pāriedami kā mantojums no vienas paaudzes otrā. Vasarā gan ratiņi noguļ atpūzdamies kādā klēts kaktā, bet no rudens līdz pavasarim ikvienā lauku mājā var dzirdēt to vienmuļo dūkšanu, kas apstājas tikai uz īsu brīdi, kad vērpējai jāuzsprauž jauna kodeļa, jāsasien pārtrūkuse dziļa vai jāpārliet dzijas pavediens spoles spārnā no viena āķīša uz otru, lai pavediens vienmērīgi piepildītu visu spoli.

Vēl mūsu mājā ir mašīna, varbūt visdraudzīgākā no visām. Tā ir petrolejas spuldze. Arī tā jāpieskaita mašīnām, jo mazi zobratiņi bīda dakti augšup un lejup, un gaišā uguns deg, neradidama dūmu. Mūsu mājās sen jau nededzina skalus apgaismošanai. Tumsai metoties, mēs iedēdzinām petrolejas spuldzes. Vismazākā

tāda spuldzīte stāv virtuvē, tā ir maziņa, maziņa, un tai nav stikla cilindra. Liesma ir tāda pati kā spuldzīte, maza, maza. Tikko dakti pagriež augstāk, liesmiņa sāk kūpēt. Spuldzīte virtuvē dod tieši tik daudz gaismas, lai mēs saredzētu traukus, galdu vai sēžamo blukīti. Virs plīts pakārta, tā dod pieticīgu gaismu virējai, bet tomēr neiespīd vārāmā poda iekšienē, kur vai nu, burbuļus mezdama, vārās kāda vira, zīdenis vai tauku kartupeļi, vai arī sprēgādama un sīkdama cepas cukas gaļa, pasīkos gabalos sagriezta. Lai redzētu, kas īsti poda iekšienē notiek, māte pa laikam paņem skalu, iededzina to, un tā gaismā aplūko gatavojamo ēdienu. To izdarijsi, viņa skalu atkal nodzeš un noliek uz plīts nākamai vajadzībai. Skals mātei ir pierasts.

Tas laiks nav pārāk sens, kad vienīgais gaismas avots lauku mājās ir bijis skals. Petrolejas spuldze ienākusi manas mātes dzīves laikā. Bērns būdama, māte daudzus vakarus uzmanījusi turekli iesprausta skala degšanu, nobirdinot pa laikam ogli zem skala novietotā trauciņā ar ūdeni un no-degušā skala vietā iespraūžot turekli jaunu. Viņa ir veikusi šo darbu vakaru no vakara, mēnesi no mēneša, vairāk gadus, un skala gaismā visa saime Duņēnu mājās, kas ir manas mātes tēva mājas pie Salacas iztekas, strādājusi gaļajos ziemas vakaros. Tikai vēlāk pagastā viens otrs atvedis petrolejas spuldzi.

Maziņu petrolejas spuldzīti liek arī lākturī, kas ir koka kaste ar četriem stikla lodziņiem, katrā pusē pa vienam, un skārda segtu atveri augšgalā, kur iziet karstam gaisam. Lodziņos ir ielikts parastais pabiezais un iezālganais logu stikls, kas arī aprij savu gaismas daļu, tāpēc spuldzītes liesmiņa iespēj apgaismot tikai vistuvāko apkaimi. Kad sievietes šo lākturi vakaros ņem līdz uz kūti, man aizvien ir bailes, ka uguns varētu piekļūt salmiem un kūts varētu nodegt.

Istabā spuldzes ir lielākas, aizvien ar stikla cilindru un lielākās arī ar baltu vai zaļu kupolu. Bet arī tās spēj apgaismot tikai galdus, un, lasot grāmatu vai darot kādu sīkāku darbu, spuldze jāpiebīda tuvu. Lielākā istabas daļa joprojām paliek neapgaismota, un kaktos klusi iesēžas tumšas un nekustīgas ēnas.

Petroleja jātaupa, tā nemaksā visai lēti. Gaŗos rudens vakaros mijkreŗļa laikā spuldzes neiededzina, lai petroleju aiztaupītu. Nav jau arī nekā seviŗķi steigzama, ko darīt. Tad mēs sēzam pustumsā krēslos vai gultās un rāmi runājam par kaut ko, parasti par kādu pusaizmirstu, senu notikumu, vai arī pārrunājam kādu nule saņemtu jaunu ziņu. Tumsai sabiezējot, cilvēki un lietas istabā kļūst neredzami, dzird tikai balsis. Tā ir īpatnēja miera un pārdomu stunda, kas beidzas, kādam pieceļoties un aizdedzinot spuldzi.

Ziemas vakaros, notālēm aplūkojot māju, vienīgā dzīvības pazīme ir spuldzes gaisma, kas spīd no kāda mājas loga. Braucot ragavās pa gludi iebraukto un čikstošo sniega sliedi ceļā, šīs uguntiņas kā jāņtārpīņi iznirst no tumsas viena pēc otras. Ap katru šo uguntiņu pulcējas mājas ļaudis, kaut ko strādā, kaut ko runā, kaut ko cer.

Pagasta skolotājs ir nesen bijis Pēterburgā. Tā ir ļoti liela un tāla pilsēta, kur milzīgā pili dzīvo krievu ķeizars. No šīs sveŗās pilsētas viņš atvedis dīvainu, mazai skārda kastītei līdzīgu daiktu, ar mazu stikla bumbiņu zem stikla lodziņa vienā galā. Sānos kastītei ir skaista, gaiŗi zila podziņa. Kad šo podziņu paspieŗ, stikla bumbiņā, kas ir zirņa lielumā, iedegas uguns. Gaisma ir diezgan spoŗa un balta, istabā ar to var saskatīt visu, ko vien vajag. Tā esot elektrība, kas tur degot. Tā ir pati pirmā šāda veida spuldze, ko man nākas redzēt. Nevienam citam visā pagastā tādas nav. Šai spuldzei kaut kas izdegot, ko vajagot atjaunot. Valmierā šo atjaunojamo daļu nevarot dabūt, varbūt Rīgā. Elektrības spuldze ir sveŗa, mēs tai neuzticamies, un neviens nekāro to iemantot.

Pamazām, tomēr, no kautkurienes mūsu mājā iespieŗas cita pēc citas līdz tam neredzētas sveŗas un dīvainas maŗinas, kas ar lauku dzīvi nesakūst un nesarod. Tās

prot savu dzīvi iekāŗot un vairs neaiziet no mājas kā elektrības kabatas spuldzīte. Ja šīs maŗinas neapmetas mājā uz pastāvīgu dzīvi, tās laiku pa laikam atkal iebrūk mājā un vairs nav piemirstamas.

Pirmā ir kuŗammaŗina. Kopŗ vien varu dzirdēto atcerēties un saprast, par kuŗammaŗinu ir runāts un stāstīts, bet ne mūsu mājās, ne kaimiņos tā nav redzēta. Mūsu apkaimē to nav daudz, tāpēc ar maŗinu var labību nokult tikai daļa māju. Mēs vēl visi kuŗam ar spriguļiem. Kūlējam jau gan, laikam, nav viegli cilāt spriguļi un spēcīgi sist pa sausi izŗuvuŗo un čaukstoŗo labības klājienu, bet skatītājam šis darbs liekas tīrs un priecīgs. Varbūt šo iespaidu kāpina spriguļu ritmiskie kritieni klājienā. Spriguļa galva ar mīkstas ādas saiti ir vaļīgi piesieta kātam, pie tam tā, ka gaisā paceltam sprigulim galva šai saitē apgrieŗas ap kātu dziļi kāta galā iegriezta rievā. Ikvienam kūļuju pārim spriguļi mainās, kad vienam kūlējam sprigulis pacelts, otram tas būkŗķot nokrit klājienā. Lēni, soli pa solim uz priekŗu virzīdamās, kūļuju rinda pārstāigā pāri pīdarbā nolīktam klājiem. Tad, atpakaļ kāpdamās, tā tāpat soli pa solim pāriet klājiem vēlreiz. Tad klājienu apgrieŗ, lai apakŗējā kārta nāktu augŗpusē, un atkal kūļuju rinda to divi reizes pārstāigā, vienreiz uz priekŗu iedama, otrreiz atkāpdamās. Tagad vārpās nav patvēries vairs ne grauds. Salmus izvāc no pīdarba, bet ar roŗām kopā sajauktos rudzus sabīda kaudzē kādā pīdarba kaktā. Tos vēlāk izvētīs. Kulŗanas laikā ir tik labi padzīvoties riŗā, kas no sera ŷāvēŗanas vēl ir tik silta un mājīga, un ir tik labi pagulēties sauso, tīro un smarŗīgo salmu kaudzē.

Reiz tomēr pienāk brīdis, kad mēs kuŗammaŗinu sākam gaidīt arī mūsu mājās. No vienas mājas otrā vadāta, tā aizvien vairāk mums tuvojas. Mēs jau sākam notālēm sadzirdēt tās domīgo dūkŗanu, ko tikai pa retam pārtāuc dūmīga un aizkaitināta iegauŗdoŗanās, aizriŗjoties ar pāŗāk daudz vienā reizē ielaisto labību. Rudenīgos vakaros, kad gaisi ir apbrīnojami klusi un dzīdri, šo dūkŗanu dzird tālu, un lauku priecīgo klusumu tā dara skumīgu un apcerīgu. Maŗinai tuvojoties, dūkŗana kļūst aizvien stiprāka. Ja kuļ tuvu kaimiņos, tad šo grūtsirdīgo dūkŗanu vairs nedzird, tās

vietā stājas šņākšana, klabēšana un citi kulšanai raksturīgie trokšņi.

Beidzot mašīna brauc. Viena ganība zirgu, no vairākām mājām kopā savāktu, velk tvaika mašīnu, otrs tāds pats zirgu bars velk kūlēju. Strādnieku šādai kulšanai vajag daudz, tie sanāk no kaimiņiem, tā savstarpēji izlīdzoties. Kā kūlējs, tā tvaika mašīna ierodas, puķēm izgreznota un vainagu vitnēm apvīta. Vēlākā darba gaitā vitnes nokrīt, un no ziediem patveņas tikai rets, varbūt kautkur kādā ritenī iekēries, un līdz ar to trakā ātrumā griezdamies apkārt un apkārt.

Jā, mašīna tiešām ir apbrīnojama! Labību ved šurp no tūruma, laiž mašīnā, un maisos sīkā straumītē tek rudzi, tīri izkulti

un izvētīti. Kā visur, kur sarodas kopā vairāk ļaužu, arī kulšanas talkā valda pacilāts gars. Meitām galvā uzsieti jaunāki lakatiņi un apvilktas jaunākas drānas kā parasti. Puišiem gan nekādu pārmaiņu neredz. Kulšanas darbs ir tīrs, atskaitot vienīgi pelavu savākšanu, kur nokūp netikvien drēbes, bet arī seja. Acis noputējušam pelavu vācējam izskatās nedabiski lielas un baltas. Pats darbs, tomēr, piepūli neprasa, un tāpēc to parasti dara vecākas sievietes. Šai talkā kauj aitu, lai visi būtu labi paēduši, un, talku beidzot, dzer arī degvīnu. Agrāk to nemēdz dzert, jo, iereibušam ar mašīnu strādājot, varot gadīties nelaime. Dažkārt, neuzmanīgi mašīnā labību ielaižot, esot laidējam norauti locekļi.

Ilustrācijas 87. un 89.
lappusē zīmējusi
R. Lielmane.

Garžīgo aitas gaļas viru visi ēd labprāt, atskaitot vienīgi mašīnistus. Viņi, mašīnai līdz iedami, ēdot to ikdienas ikvienā mājā. Divu vai triju nedēļu laikā viņi esot paguvuši tā atēsties, ka vairs tai negribot ne vīrsū skatīties. Kad labība izkulta un mašīnas gatavo aizvešanai, mūsu mājas meitas tās savukārt apvij puķu un zaļumu vītņēm. Tāds paradums ir tik stipri ieviesies, ka nevienā mājā meitas negrib no tā atteikties. Viņām šāda appuškošana dara prieku.

Atkal saved zirgu baru, un ar kliegzieniem un kņadu mašīnas sāk kustēties, dodamās uz kaimiņu mājām. Bet mums, zēniem, ir dziļi sirdī iesēdusies vēlēšanās pašiem pagatavot šādu mašīnu. Mēs esam redzējuši tikai mašīnas ārieni. Kā isti tā labību izkuļ, mēs nezinām, bet mēģinām izdomāt, kādai šai kuļšanas ierīcei vajadzētu būt, un tad pūlamies to pagatavot. Tā tas ir visur — visās mājās, kur mašīna ir bijusi, zēni cenšas pagatavot mazu kuļmašīnu. Neko gan nedzird, ka šis darbs būtu kādam izdevies, bet tomēr ikviens to neatlaidīgi turpina ilgu laiku.

Otra mašīna, kas ienāk mūsu mājā, ir piena krējotājs, ko mēs saucam par centrifūgu. Tā neierodas uz īsu apciemojumu kā kuļmašīna, bet apmetas uz pastāvīgu dzīvi, ik rītus dūkdama savu gaŗo un vienmuļīgo dziesmu. Mēs pienu lejam koka kubuliņos un gaidām, lai biezā un dzeltenā krējuma kārtā nostājas virspusē. Tad ar ūdeni iemērcētu koka karoti to nokrējo. Vēl labāki ir trauki ar iztekas caurumiņu apakšējā galā un mazu stikla lodziņu turpat. Kad krējums ir nostājies virspusē, no trauka apakšas pa caurumiņu iztecina pienu. Piena tecināšanu pārtrauc, kad lodziņā parādās iedzeltenās krējuma kārtas apakšējā mala.

Avīzes ir pilnas centrifūgu sludinājumu un ieteikumu. Iespiež arī gaŗu lauksaimnieku atsauksmju rindu, kas uzrakstītas vēstulju veidā ar datumu, adresi un parakstu. Es tās lasu un domāju, ka tas būtu neparasti un jauki, ja laikrakstā es redzētu arī savu vārdu un adresi iespiestu. Iespiestu tikpat skaistiem burtiem kā visi citi avīzē lasāmie vārdi: Kārlis Ābele, Bauņu Ķinkās. No tuvākās apkaimes varu sameklēt tikai vienu šādu atzinības vēstuli, to ir rakstījis arendātors P. Polis, Vīlzēnu Ķuzē. Šī māja

ir no mums savas piecas verstis tālu. Ko tas arendātors isti nozīmē, to man neviens lāgā neprot izskaidrot, bet laikam jau nieka vīrs tas nav, jo vārds ir skanīgs un svešs. Katrā lauksaimniecības pielikumā, kas iznāk reizi nedēļā, atkārtoti iespiež šīs vēstules, un aizvien es ar nesaprotamu ziņkāri mēdzu sameklēt starp pārējām vēstulēm arendātora rakstīto.

Kaut kur kaimiņos beidzot nopērk centrifūgu, un mēs abi ar tēvu ejam to piena malšanas laikā apskatīt. Manuprāt lielas jēgas šai mašīnā nav, un cilvēka darbu tā arī neaiztaupa, kā to gan aiztaupa kuļmašīna. Visas sīkās centrifūgas daļas katreiz pēc piena malšanas rūpīgi jāmazgā un jāžāvē. Krējumu gan ar to iegūstot vairāk.

Nedaudz vēlāk kaimiņu tirumā no kādas attālākas mājas atvests labības plāvējs, un tēvs mani paaicina līdz to aplūkot. Šī mašīna man patīk. Skaisti koka grābekļi, kā spārni pa gaisu vicinādamies, gatavo kūli, līdz viens grābeklis nolaižas zemāk, un — žvakš — kūlis gul uz tīruma. Ap mašīnu ir sanākuši daži vīrieši, kas priecājas par mašīnu un spriež, ka izkaptis nu jau gan būšot vadzī jākarot. Daži brīnās par cilvēka saprašanu, izgudrojot dažādas mašīnas, un spriež par robežām, kas liktas cilvēka varēšanai. Visi domā, ka, piemēram, linu plūcamo, grāvju rakamo, aŗamo un kartupeļu ņemamo mašīnu gan cilvēks nespēšot izgudrot, tāpat kā nebūšot iespējams mašīnā pa gaisu lidot. Par gaisa baloniem kaut kas gul uz dzirdēts. Par tiem gan brīnās, bet atzīst tos par nederīgiem, jo, ar tiem lidojot, jālaujas vējam. Kad kāds iesāk runāt par tālruni, kas ir zirgu pastā pie Matīšiem un arī muižniekam Bauņu muižā, visi brīnās, kā cilvēks pa drāti varot runāt, un pa kurieni gan skaņa pārraidoties. Drāts gan esot katrā ziņā vajadzīga, bez tās nevarot iztikt. Ka mašīnas var lauku darbu manāmi atvieglot, to neviens neapstrīd, bet nākotnē citas, vēl tagad nezināmas mašīnas gan neviens necer sagaidīt. Visiem liekas, ka viss, ko vien cilvēks spēj iedomāties, ir jau izgudrots.

Tad parādās mašīna, kas gan neatslogo lauku cilvēku viņa grūtajā zemes darbā, bet totiesu nes viņu vēja ātrumā pa gludo lielceļu. Šī mašīna ir divritenis. To mūsu apkaimē nav daudz. Viens pieder tirgotāja dēlam, otrs miesnieka dēlam, pieaugušiem

puišiem. Bez tam tos cenšas iegādāties visi pagasta skolotāji, kam pašiem sava zirga nav. Jā, tā tik ir mašīna! Kaut varētu ar tādu pabraukties! Mašīna ir dārga, tā maksā ap simt rubļu, tāpēc pagasta skolotājiem jākrāj nauda ilgāku laiku, lai tad varētu pēkšņi ar savu pirkumu palepoties. Ļaudis runā, ka ar šo velosipēdu nemaz neesot tik viegli iemācīties braukt un apbrīno braucējus par viņu drošo gaitu ar jaunajiem divratu braucamiem rīkiem. Kāpēc viņi negāžas uz vieniem sāniem, grūti saprast. Par to gan visi pārliecināti, ka velosipēds sievietēm nav piemērots. Sievietēm ar kupliem svārkkiem sēdēt uz mazā sēdekliša būtu pavisam jocīgi, un vīriešu kājterpam līdzīgu apģērba gabalu kājās taču neviena godīga sieviete nevilks. Tomēr kaut kur ir sievietes, kas brauc ar šo velosipēdu, jo šī braukšana kļūst parasta viela zobgaļu kalendāriem. No kāda panīņa man dažas rindas paliek prātā:

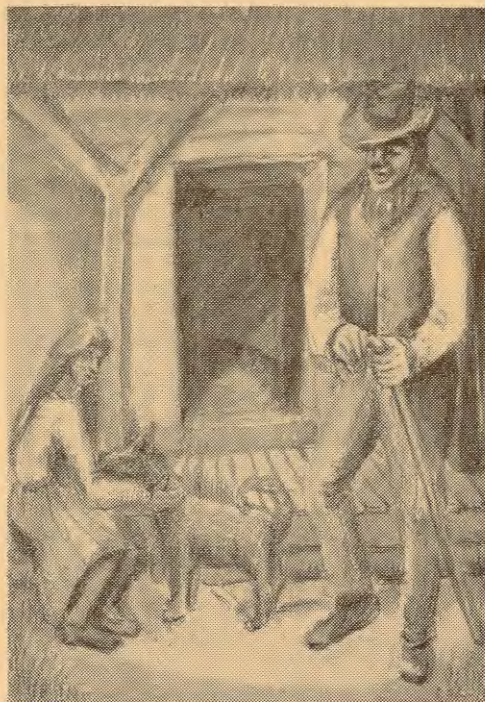
Skuķi lielus biksās tin,
Vellapēdu min un min —

un beigās pamācība:

Meitēn, minot ratiņu,
Tautiet's gan tev' cienītu;
Vellapēdam mugurā
Tautietīm tu vanskara.

Par to visu mēs gan lasām tikai kalendāros, pie mums neviena sieviete ar velosipēdu nevar braukt, jo nevienai tā nav. Tas ir par dārgu. Pamazām sāk runāt, ka velosipēda braucēju starpā esot arī sociālistu lapiņu kaisītāji, kas, ātri pārvietojoties, kļūstot nenotverami. Tāpēc, svešu braucēju redzot, es aizvien viņā noraugos ar saldām šausmām, ar zināmu cienību — sak, varbūt tas pats ir tas lapiņu kaisītājs, ko visi policisti meklē, bet ko tomēr nevar notvert.

Bet ne jau tikai nupat pieminētās mašīnas, dārgas un lepnas, mēģina ielaucties mūsu lauku māju pieticīgajā mierā. Kur pati mašīna dārguma vai retas lietošanas dēļ mājās neiekļūst, tā sūta savas pagatavotās lietas. Tās tikai gaida izdevīgu brīdi, lai ienāktu mūsu istabā un sadraudzētos ar mums, lai paliktu te vienmēr. Šīm lietām,

laikam, apnikst gulēt pārdotavu un nolik-tavu plauktos. Tās grib saimnieka. Šādi ienācēji, piemēram, ir ķemmes vai skātes. Mana tēva māte vēl nebija radusi lietot ķemmi, viņa vēl sukāja matus ar susekli, pagatavotu no sariem. Suseklis viens gals, rokturis, cieti apšūts ar melnu ādu. Otrā galā sari izpūruši kā otai. Tēva mātei suseklis patīk labāk par ķemmi. Arī vieglie skārda spaiņi ir vēl ienācēji. Vēl gan mēs šaubāmies par to izturību, vēl gan vedam no tirgiem koka spaiņus, bet tomēr skārda spaiņu un ķipiņu skaits mājā neatlaidīgi aug.

Mašīnas pārveido nevien māju izskatu, bet arī visu cilvēka domāšanu. Darbs kļūst par grūtu, ik uz soļa cilvēks gaida mašīnu palīgā, arī vecie darba rīki kļūst smagi un neērti. Cilvēka prāts pamazām kļūst idzīgs un nemierīgs, un viņa sirdi izzūd miers un lēnprātība.

ANDREJA EGLĪŠA DZEJOĻI

REDZĒJUMS

Un debesīm rādījās robežas,
Un zemei bij iesākums un beigas.
Bij uguns dziļumiem jaužama griba,
Un šķēpi kaltuvēs sila pretī.
Un jūras taisijās laisties,
Un kalni nomesties ceļos,
Un kapi caur kapiem runāt,
Tēvzeme, nebaltā — dzirdēju ducinām nemaņas dārdus:
Septiņus Kristus vārdus —
Kungs, piedodi, ja tie nezina, ko dara.

SILAJAŅU TRAUKI

Jauns dzejnieks līksmojas pie apdievotiem grieķu traukiem.
Kas gaismā margojas — no gaļu simtu dziļēm rakti
Un pārļaicību nes no upuru un dziru laukiem
Ar laikiem purpurotiem un ar baismojošu nakti.
Es tomēr noliecos pret Silajāņu māla podu,
Kas krāsām dainiskajām sirnos tautas rakstos dzirksta,
Un svilpes meldijai ar senas himnas kluso godu —
Starp māliem dzīvajiem no neredzamā Dieva pirksta
Un vārdiem vienkāršiem, kas tautas nemirstībā tālāk staigā:
— Pūdi, blūdas, madaupniki,
Mozim bārnim svilpauniki —

SENO DIENU TEMAS

I

Māre, mīlā māre,
Jūrām pāri skrien —
Viņas mēness matu
Maniem klātu sien.

Kad uz nāves dzīrām
Dvēsle sērā ies;
Mēness matu mezglu
Nāve neatsies.

II

MĒNESS

Mēness gūsta meiteni
Veca šķelmja skatiem,
Atkal debess mīlākais
Maigojas uz matiemi;

Tuvu esi tālumā,
Pustumsa un gaisma;
Mīlestība kapenēs,
Tukšu acu baisma.

SVEŠUMA

Aiz tāliem ceļiem atkal ceļi,
Aiz ceļiem atkal svešas mājas —
Aiz svešām mājām, jā, kas pavērsies aiz
tām?
Tas pats, tas pats ar svešu tālu mūžībām.

Es sapnī sapni redzēju —
Aiz sapņa sapnis — kas aiz tā?

VIENTREIZĪGĀ DAILONĒ

Knuts Lesiņš

Novele

Ja Dailone būtu lielāka pilsēta, ap to būtu notikušas ievērojamas cīņas; kronikas būtu vēstījušas par tās iedzīvotāju varonību, pastāvēt pret aplencējiem ienaidniekiem, kādi karavadoņi tur krituši, kādi ievainoti. Bet vēsture bija gājusi Dailonē pāri un garām.

Skaistā ezera dēļ, kuŗa krastos no miesta bija izaugusi pilsētiņa, pat dzelzceļš gāja tai garām, tā kā stacija, no kuŗas atzarojās šaursliežu dzelzceļš — atkal uz citu pilsētu, bija kādu kilometru no Dailones. Dzelzceļu cēlēji negribēja Dailones dēļ mest likumu, domājot: lai pilsēta aug līdz stacijai. Starplaukā bija kokrūpniecības uzņēmumu un ķieģeļnicu noliktavas, visāda draža un lūžņi, kas nevienu garāmbraucēju nevilinātu uzkavēties Dailonē. Toties, varbūt ne bez pilsētas pašvaldības tētiņu viltus, šaursliežu un platsliežu dzelzceļa satiksme nebija labi saskaņota. Tiem, kas gribēja pārsēsties no viena vilciena otrā, reizēm iznāca pāris stundu, ja nepamanījās — pat četras, aizķerties Dailones stacijā.

Lielāko tiesu aizkavētie bija īgni, bet dažam gara laika dēļ patika aizkļīst gar ezeru uz pilsētu un tās parku, ieraugot, ka tā jauka vieta — un vispār: vai cilvēkam tik ļoti jāsteidzas kaut kur citur?

Piespiesta uzkavēšanās svešā vietā reizēm uzdzend kādas savādas skumjas — domāt par to, vai paša dzīve un mērķi ir lielāki par tiem, ap kuŗiem viss risinājās šeit. Jūs varētu būt piedzimis Dailonē, zināt katra pretimnācēja priekus un bēdas bez minēšanas un varbūt ilgoties tikt projām. Uz kuriem? Varbūt jūs kaut kur gaida, jeb jūs domājat, ka gaida. Tāpat jūs varētu gaidīt kāda mīlestība Dailones liepu parkā uz glīta soliņa pavēnī un jūs varētu kļūt tikpat laimīgs vai nelaimīgs kā jebkur citur.

Ar tādām mierīgām domām varat uzkavēties Dailonē katreiz, kad braucat tai ga-

rām, bet vilciens aizkavējies. Pamazām varat novērot dažas pārvērtības, sevišķi ar lielāku gadu atstarpi iegriežoties. Jūs varētu brīnīties, kādēļ parka vidū vairs nav liepu pavēņa, bet krāšņas puķu dobes. Nu, protams, liepas nocirstas, lai puķēm būtu vairāk saules. Tādu puķu dobiņu krāšņumu grūti sameklēt dižāku pilsētu apstādījumos. Dailonē darbojas rūpīgs dārznieks. Kāda mīlestība, kāds darbs te ziedots! Tas viss kāda dārznieka nopelns, kas nemaz neprasa atalgojuma.

Dailone ir mierīga vieta, nekas te nenotiek. Ezerā pa pāris gadiem reizi kāds noslikst; noķerts kāds zaglis, kas iemaldījies ar dzelzceļa strādniekiem. Kādi apprecējušies, kādiem bijušas kristības; kāds pārnācis no kaŗadienesta, uzcēlis jaunu māju. Cita māja nodegusi, ugunsdzēsēji gan pūlējušies, bet bez sekmēm, kad redzējuši, ka ēka nav glābjama, palīdzējuši dūmenim sagāzties, lai īpašnieks saņemtu pilnīgu apdrošināšanas prēmiju. Paskat', kāda gudrība! Ja ceļinieks nebūtu iegriezies Dailonē, nemaz nezinātu, kā tādas lietas kārtojamas.

Galdnieka dēlam ie braucis draugs, students no Rīgas, ar kuŗu kaŗadienestā sapazinušies. Tīkmēr dzēruši „Gaŗajā krogū“, kamēr students saderinājies ar krogus īpašnieka meitu, lepno Mildu. Students izgulējies, aizlaidies atpakaļ uz Rīgu, vēl atsūtījis kādas rozes līgavai, lūdzot stacijas bufetes īpašnieci tās pasūtīnāt pie vietējā dārznieka, uz parāda, protams, pēc tam nerādot ne acu. Mildā iesaukta par „studentu brūti“, nemaz vairs nerādījusies viesiem krogū. Tīkmēr, tīkmēr grimusi kaunā un bēdās, kamēr galdnieka dēls bildinājis pats, pat draugu studentu lūdzis kāzās: par pakalpojumu! Vēlāk ļaudis sākuši melst: nezvai students bijis īsts, varbūt galdnieka dēls tikai kādu draugu pierunājis meiču izāzēt. Bet stacijas bufetes saimniece aplie-

cinājusi, ka īsts students gan bijis; rozes uz parāda pasūtīnot, universitātes matrikulu rādījis, tādu pašu, kāda reiz bijusi zobārstes vīram.

Studentiem Dailonē kaut kā nav veicies. Zobārsti visi cieni, bet varbūt par daudz, jo viņu gan par kundzi sauc ar vīra uzvārdu, bet ne pašu laulāto, to krogū tikai piemin kā „zobārstes vīru“. Brašs jauneklis bijis, drusku jaunāks par sievu, bet sievas naudas ērtumos ar studijām nolaidies, tagad jau divi bērni, ko nu vairs ar studēšanu! Citādi jauks cilvēks, pie zolītes un preferansa, vai kur kādi godi svināmi. Sūtot Rīgas avīzēm kādus ziņojumus, reizēm pat ar pilnu parakstu kādu apcerējumu varot lasīt.

Dzīves realitāte Dailonē ir stiprāka par tālu slavu, pilsētiņā viņš ir un paliks tikai „zobārstes vīrs“. Viņu var satikt „Garajā krogū“ ap pusdienas laiku, dzeņam kādu kausu alus un uzkožot pa labai maizītei, bet viņa kredīts bufetē laikam sievas ierobežots, jo viņš citiem neizmaksā. Ja aizkavētam ceļiniekam gadās ar viņu iepazīties, pieminot kādu dzeju vai grāmatu, viņš atplaukst, pats citē kādu rindu, izsaka gluži asprātīgus spriedumus, kā atvainodamies piebīlzdams: „Tas tā — no Dailones perspektīvas. Un mēs nemilām realīsmu, mēs gribam būt sapnotāji, kā Poruks... zvaigžņu milētāji mēs esam, provinciāļi, nevis norūpējušies, kā aprakstīta zirga iejūgšana vai govju slaukšana“.

— „Varbūt jums nepatīk jūsu apkārtnes realisms, bet vai tā ir visiem?“ jautā ceļinieks.

— „Kas par realīsmu! Mēs to spridzinām no visiem galiem? Esat redzējuši mūsu parku?“

— „Ļoti skaists parks...“

„Tas ir brīnišķīgs parks, jūs par maz to slavējat, tas ir tik romantisks parks, kāda nav otra pasaulē.“

„Es neesmu visus redzējis, nevaru spriest...“

Zobārstes vīrs iesmējās. „Ir lietas, kuŗas sajūtam kā vienreizīgas, pat ja nevar pierādīt. Arī es esmu vienreizīgs; jūs iekšķīgi smīnat, zinu, bet nezobojieties vis. Ļautiņi atklāti uzrunā mani uzvārdā vai vārdā, atkarībā no draudzības pakāpes. Bet kad ne-

esmu klāt, mani sauc par „zobārstes vīru“, vai esat vēl kādu citu tādu sastapis, kādā citā pilsētā vai pagastā?“

— „Nē, varu tikai atkal atsaukties, ka visos pagastos neesmu bijis.“

— „Jā, tas nav pārbaudīts empīriski, bet jums tomēr laikam tāda sajūta, ka tādu palamu tikpat maz izredžu kaut kur citur dzirdēt, kā sameklēt citu apdzīvotu planētu.“

„Tiesa, iespējas ir tikai teorētiskas.“

„Redziet, tā tas ir, un pieņemot neaprobežotas teorētiskas varbūtības, es vēl esmu atšķirams ar to, ka nemaz nejūtos nelaimīgs. Tikai tie, kas domājas manā vietā esam, grib mani iedomāties nelaimīgu. Man ir ļoti jauka sieva, viņa nojauta, ka šī palama mani varētu kaitināt. Tādēļ viņa saka: tevi sauc par zobārstes vīru, kas ir tiesa, bet tu arī esi mans vienīgais vīrs, kādu vēlos — un vai ar to nav gana? Jūs teiksīt, ka esmu tomēr pusceļā palicis — kaut kur — vismaz cieņas ziņā Dailonē, no kuŗas aizbrauksit, un brauksit varbūt nezin kur vēl — un jūs tāpat jutīsities vienmēr pusceļā, vienmēr — jeb jūs būtu stulbs, piedodiet.“

„Tas nekas, Dailone ir vienreizīga.“

„Viņa ir... Jūs neesat redzējis mūsu 13 ugunsdzēsējus, arī viņi ir vienreizīgi. Agrāk viņus varēja novērot apmācībās aiz „Garā krogus“, bet kopš tās nelaimes ar govi, viņi mazāk manevrē publiski.“

„Esmu dzirdējis, ka viņi kaut ko dzēsuši, nogāžot dūmeni...“

„Protams, ko tad citu varēja darīt tāda nelaimē? Bet ugunsdzēsējiem katrā pilsētā jābūt. Praktiski viņi nekā liela nenodzēš, jo viņi ir vienreizīgi ugunsdzēsēji. Cik tad te bieži kas deg? Tādēļ tāds amats kaut kā jāatalgo ar sabiedrisku cieņu. Viņiem ir pūtēju piecnieks, kas spēlē ballēs. Uniformas kā huzāriem, tās piešķir ballēm oficiālu raksturu, lai ļautiņi nenāk šā vai tā ģērbušies, lai pusaudži nelien zaļumballēs pāri par sētu bez biļetēm. Tāds uniformēts vīrs pie ieejas, vai patrulējot gar sētu, tomēr iedveš cieņu. Mums tikai viens policists, un tas nevar būt visur. Brandmajoram ir zirgs, balta ķēve ar garu asti, — kad plīvo vējā, izskatās pēc arābu šeiha zirga. Un kad pats majors, mūsu maiznieks — dienē-

jis artilerijā, uzkāpj seglos ar zilo uniformu, spožo ķiveri, kuņai zili krāsots zirgastru pušķis klāt, — puikām nenoskatīties! Citkārt, ar to pašu ķēvīti vadā miltus un maizi. Bet mēs esam sapņotāji...

Ir arī sūknis ar šļūteni. Tam aparātam piecu vīru vajaga; četru, kas pumpē, vienu — kas vadā šļūtenes galu, kur uguns gādītos. Tā kā Dailonē retāk deg nekā ir kādi svētki, kad ugunsdzēsējiem jāmāršē parādē, notiek apmācības. Vīri soļoja, vingrinādamies ierindā, klausīdami brandmajora pavēlēm. Pēc tam baltā zirgā atjāja brandmeistars — maiznieka znots, pieņēma parādi, ziņoja brandmajoram ar militāru sveicienu, visi nokliedza „Urrā“. Tā bija reprezentācijas daļa. Pēc tam ķēvīti steigšus pārjūdza ratos, kur sūknis vidū, četri vīri sametās apkārt, „špricmeistars“ pie grožiem un — aiziet! Kur tad nu citur pēc parādes mēģinājuma un apmācībām — uz to pašu „Gaŗo krogu“, pie kuŗa notika manevri, tikai ar nelielu likumu, lai arī ķēvīte dabūtu pavingrināties. Visa komanda sagāja iekšā „kungu galā“ pie lielā galda, sēzdamies vecākuma kārtībā. Brandmajors izsauc divus pusstopus, katram pa knapsierīnam. Trīspadsmīto atstāja pie ratiem — tomēr postenis jāuzmana! Un tas tāds necils cilvēciņš, neko lielu nevar pulkā parunāt, dzēris jau arī būtu līdzī, bet kad nu priekšniecība nolemj, ka rati un zirgs jāsargā, paliek postenī. Krogus meitas iznes pa glāzīti — šņabi — alu, šņabi — alu, aplāsta veco puisī, nekā ēst nedod. Un te atkal sava viltība. Dailonē bija gaidāmas pilsētas valdes vēlēšanas. Cik nu mums to partiju? — Visi uz „tu“ un reizēm viens otru nomaina. Brandmajora draugi bija valdīšanā, un opozīcija bija noskaitusies, ka tie paši sevi par daudz slavē. Kāds brašs puisis no opozīcijas bija sadraudzējies ar krogus meitām, lai tās piedzirda ugunsdzēsēju ratu sargu. Tik grūti jau nebija: kamēr tas nabadziņš kaut kur dārziņā pie jānogulājiem apgulies, meitas izjūgušas ķēvīti un iejūgušas krodzinieka govī. Nu arī zvana tālrunis no pilsētas, ka ugunsgrēks uz galvenās ielas. Bija jau tumsa, brašais piecnieks, kā manevros didīts, ratos gar sūknī apkārt, špricmeistars pie grožiem... Govs ne no vietas. Kamēr visa komanda kļāigāja, brandmajors gribēja ķēvīti no priekšgala aiz pavada iekustināt,

sastapdamš govš ragus pretī. Dienesta pakāpes esot sajukušas, ilgi nedzirdēti vārdi pasprukuši... Opozīcija uzvarēja vēlēšanās...“

„Jums laimējies apmesties interesantā pilsētā,“ teica ceļinieks. „Kā jums tas gadījās? Jeb esat šejienietis?“

„O nē. Es iemaldījos taisni tāpat kā jūs, gribēdams pārsēsties uz šaursliežu dzelzceļu. Bet tas īsti labi nevelk pret kalnu, reizēm neiziet laikā, to nekad nevar zināt. Biju ceļā uz māsīcas lauku mājām, bija tāda kā maza mīlestība — vai kas. Man jau ceļā iesāpējās zobs, iegāju „Gaŗā krogū“ iedzert šņabi, tas nelīdēja. Meičas ieteica iegriezties pie zobārstes, jo laika esot diezgan. Izrādījās, ka laika patiesi bija diezgan, es nekad netīku tālāk. Tādas lietas gadās...“

— „Jā, reizēm diezgan strauji,“ pievienojās ceļinieks.

— „Mums ir arī lēnākas. Jau pārrunājam, kā esat ievērojis mūsu parku?“

— „Tas ir skaists parks, sevišķi puķu dobes vidū. Bet agrāk tur bija liepu pavēnis. Cik saprotu no dārzkopības, laikam koki nozāģēti, lai puķēm būtu saule. Bet tagad atkal sastādītas jaunas liepiņas, tās tik drīzi neizaugs...“

— „Nē, vecās arī nevajadzētu nozāģēt, ja Liepu ielas galā nebūtu dzīvojusi kāda skaista meiča, par Liepu Annu dēvēta; nesmu redzējis, jo kad šeit ierados, viņa jau bija projām, ar vīru, gados vecāku kungu, kas kādreiz bijis Dailones pilsētas galva, dikti rūpējies par mūsu parku, koku audzināšanu un dēstīšanu, tāpat par ērtu soliņu ierīkošanu zem liepām. Tie bija domāti kā dižošanās iecerētās priekšā, jo viņš esot teicis Liepu Annai: Es ierīkošu solus pilsētā visur, kur vien vēlies apsēsties.

Tādas varas un iztapības ietekmē varbūt samulsa viņas mazās, daiļās galviņas prāts, viņa nodarīja pāri kādam skolas biedram, kas bija tikai dārznieks, ar romantisku mīlestību. Bet ar laiku viņš tāpat kļuva ievērojams vīrs Dailonē un galva.

Neveiksmīgā jaunības mīlestība bija stiprinājusi viņa uzņēmību, godkārību, attriebības kāri — un profesiju. Tās sešas liepas nozāģēja pēc viņa projekta parka izkopšanai. Varbūt tā ir tikai teiksma, ka viņš esot teicis: Es noņemšu visus kokus, zem kuŗiem tas vecais mīlnieks juties labi.

Bet tā varētu pieņemt, un savai mīlestībai viņš audzina puķes neredzētā krāšņumā. Liepu Annas virs ir miris. Toties Anna esot teikusi: Nekad neiegriezšos Dailonē, kamēr neaugs liepas, kur esmu tās jaunībā redzējusi. Tādēļ iestādīti jauni kociņi. Mēs esam provinciāļi, sapņotāji, zvaigžņu lūkotāji. Dailone ir mierīga vie-

ta. Jūs lūkojaties pulkstenī? Līdz vilcienam vēl laika. Mazais vilciens pūš pa lielu gabalu, kamēr pienāk."

„Varbūt, bet man liekas labāk, ja to sagaidītu jau stacijā," teica ceļinieks, norūpējies, ka varētu palikt Dailonē pārāk ilgi un tās vienreizīgums varētu viņu sagūstīt.

Aina Kraujiete

ES ESMU VASARA

ES ESMU

*Es esmu vasara —
nēsā vēji silti
mani pār ziedošiem kviešu laukiem kā zelta smilti.
Zilus zvanus
blakus kruzulainu gaileņu baram
mežā zem katra kuplākā zara
vējiem atbildēt iekarīnu,
un visas plavas iesārtos skābeņu ziedos kā liesmās
tīnu.
Es esmu vasara —
simts putnu dziesmās
skanu.*

PĀRVERŠANĀS

*Es esmu vasara —
briestu
par jaunas meitenes krūtīm pieburā.
Iķ augļi suloju un zaļā zāles stiebrā.
Pievakarē no ganībām
ar pirmo mežzemeņu sulās notrieptiem pirkstiem un muti kad gani
pārdzen govīs ar tesmeņiem līdz zemei, pārpilniem piena,
pēc vakara izslauciena
kopā ar pūrenēm pārvēršos dzeltenā sviestā.*

SEKLA

*Es esmu vasara —
lauju,
lai manī iekožas saule kā ābolā dziļi, tam serdi
līdzīgi neizdodamam vērdivam
pildot ar sēklām, caurspīdīgām kā smaragdu sauju —
kopš izbīra auglim, ko plūca Ieva,
par jaunu tās katrā ābolā mūlzt un katrā sievā.*

VELTAS SNIKERES DZEJOĻI

AIVALODA

Tikai nesaprotot atprot saprašanu.

*Lai tiktu pie minēšanas,
Jāiet cauri prātam
Un pāri alkām,
Lai tiktu cauri minēšanai.*

*Lai nepārprastu,
Jāspēj nesaprast,
Līdz neatliek nekā,
Ko neaptvert.*

TU SAUC UN ATCELIES NOSTU

*Cik ilgi tava ēna ap mani,
Šis tuvums mulsinošs,
Kas vienāds nepastāv un pēkšņi mainās
Kā gūstītājs, kas tuvodamies gainās,
Ar zelta stariem apaugusi ēna.*

*Jel atklājies! Nost no mana vaiga
Atkritīs mānīgās neziņas auts.
Likteņu mezgls pušu būs rauts.
Un lai es izbailes no sevis šķēļu,
Ar dienu nāc, pa zemes ceļu.*

*Vējš nebūs sacēlies, ne smilti putinās,
Pat čala nerimtīgā lēnām stāsies
Un itkā neatmanot diena pašķirsies,
Kad ceļi satecēs un tecēt stāsies.*

*Vairs manā dzīvē nesvērs itnekas.
Apvārsnis tālu valā ritināsies
Un gaismas zeltam atmirdzēdamam,
Būs brīdis ienācies un atdāvāsies.*

SAUC MANI ATKAL

*Kas tu esi, kas
Šķērsodams ceļus
Uzreizi visus
Sauci un atkal sauci
Nemitīgu mirkli
Vārdā nedzirdētā.
Uzrunāji,
Saukdams Roriku.*

*No manis pretim
Tev atbalss pacēlās.
Cik ilgi dusējusi
Mani?*

*No manis pretim
Visa es pacēlos,
It kā es visa
Atbalss būtu.*

*Tava balss sevi
Mani atrada
Citā dzīvē,
Citā laikā.*

*Mani pie pašām
Saknēm saņēma,
Pie pašas stīgas
Iekšējās dziļas.*

*Neļauj klaiņot
Šeit neierastajā,
Sauc mani atkal
Un pazudini.*

*Pazudini
Nejauši ierastam,
Citā nomodā
Pāraicinājis.*

★

*Vēl nesairis,
Man amulets rokās,
Kaut taks pa daudzām valstībām lokās.*

*Es attīšu laiku,
Zemes atspoles griešanās
Savērpumu,
Un uztautīšu
To mezglu,
Kas tevi tur,
Atšķetināšu,
To sprīdi,
Kas šķīra mūs,
Atradišu
Un izvērpšu laiku
Atkal no jauna.*

TRĪS VĒLĒJUMI

VARIĀCIJA PAR TAUTAS PASAKU

Guntis Zariņš

I

Abi veci sēdēja krāsns priekšā, smēķēja pašaudzētu tabaku un splāva uz akmens klona.

„Tava vecene vēl kūti?“ jautāja Vilktauru Gusts.

„Govij atnesās teļš,“ atbildēja Uргу Jēkabs. Jau kopš vairākiem gadiem viņam bija atņemts saimnieka gods, un Uргу mājas saimniekoja viņa bijušais rentnieks Uztupu Jānis. Vecajam Urgam bija atstāta viena istaba, govys, puķu dārzs, kuŗā tagad auga saknes un viena cūka.

Bija jaungada vakars. Ārā sala. Lausks cirta visos kaktos. Sniegs, ieķēries mākoņos, atļāva zemei salt. Uрга piecēlās un piegāja lielam, izkrāsotam skapim. Izņēma zaļu pudeli. Divās, bieza stikla glāzēs ielēja pabiezu, melnu šķidrumu.

„Zaļu šnabis?“ jautāja Vilktauru Gusts. Par spīti salam viņš bija atvilcis no savas mītnes kaimiņu pirti. Jaunie varas vīri viņu bija izmetuši no mājām pirmajās valdišanas dienās.

„Maz vairs atlicis,“ paskatīdamies pulkstenī, teica Jēkabs, „vecene gan saka — jā-taopot, kamēr Kārlis nāk mājās, bet...“

„Esi par viņu ko dzirdējis?“ Gusts piedūra lūpas glāzei. Tad apķērās. „Laimīgu jauno gadu! Lai piepildās, ko vēlies!“

„Paldies, vairāk arī nekā nevēlētos — trīs vēlējumus!“ Istabas durvis atvērās, un līdz ar auksto gaisu ienāca Uрга Ilze. Kādreiz dūšīgākā pagasta saimniece dziesmās un darbos.

„Sākuši gaidīt jauno gadu bez manis!“ viņa iesaucās, nomezdama lakatu uz gultas. Vēl vienmēr viņa smaržoja pēc kūts un svaiga piena. Jēkabs piecēlās un, piegājis skapim, piepildīja glāzi. Smaidīdams pasniedza sievai.

„Vēl jau nav jaunais gads, bet tikai pāris minūtes. Gusts novēlēja, lai mūsu vēlējumi

piepildītos. Ko tu visvairāk vēlētos?“ Uurga Jēkabs bija aplicis roku sievas plecam.

„Tu mulķīgi jautā!“ gandrīz dusmīgi atbildēja sieva. „Vispirms es gribētu zināt, ka Kārlis ir dzīvs, tad es gribētu, lai Skrastiņu Fricis, kas Kārli nodeva, saņemtu pelnīto sodu un beidzot — es gribētu tikt no šejienes ārā un dzīvot kopā ar tevi un Kārli kā vecos laikos. Vairāk es nekā nevēlos...“

„Siev, bīsties Dieva, Skrastiņu Fricis ir nodevējs, bet nevienam mēs nedrīkstam vēlēt ļauna, pat nodevējiem nē — tas nav mūsu rokās!“ Sienas pulkstenis sāka skandēt divpadsmito stundu. Vilktauru Gusts piecēlās. Visi trīs vecīši pacēla glāzes.

„Laimīgu jauno gadu!“ Visi dzēra klusēdami, tad Gusts pārtrauca klusumu, domīgi sacīdams:

„Taisnība Jēkabam, ļaunu vēlot, pats var piedzīvot nelaimi...“

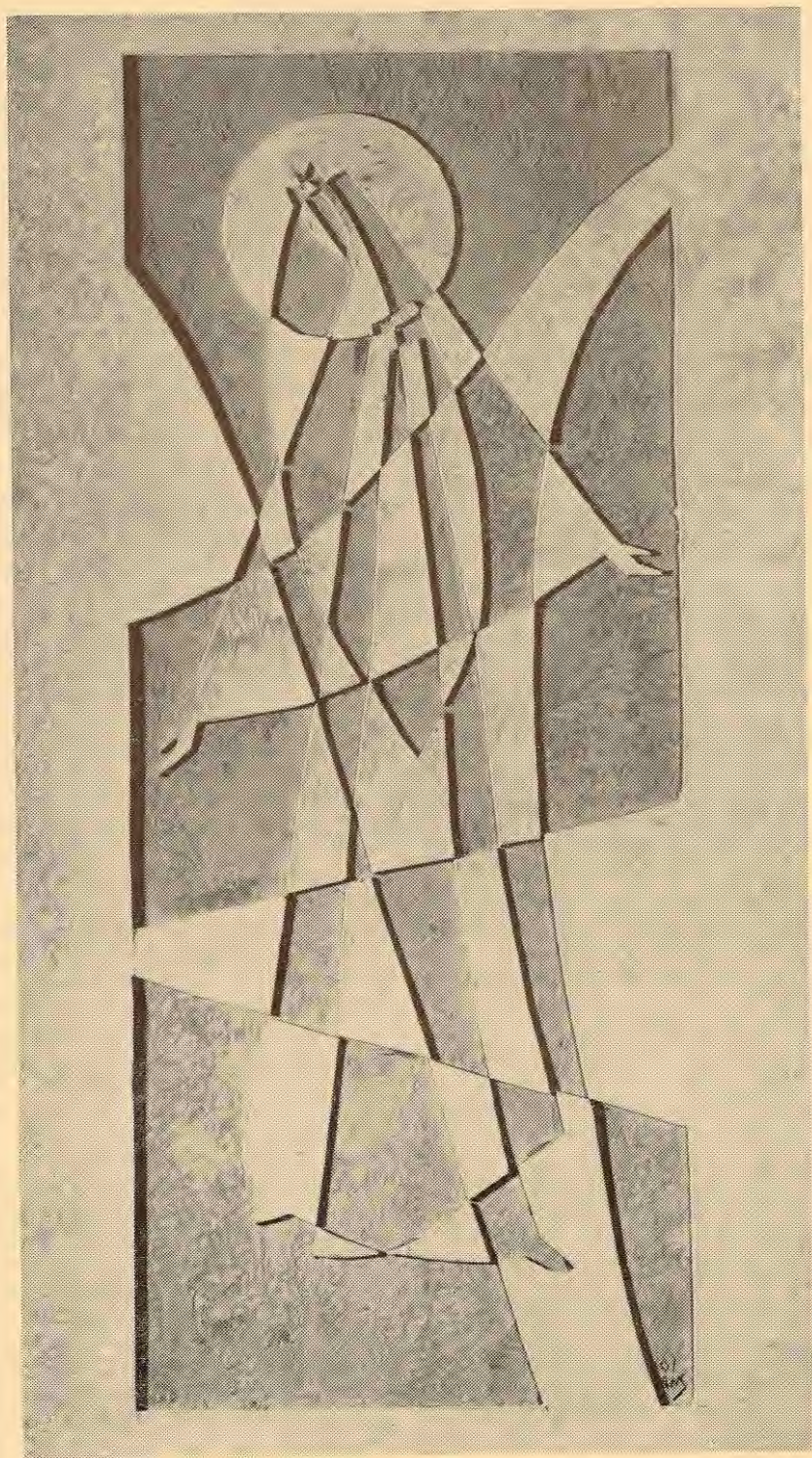
„Āci pret aci, zobu pret zobu!“ teica nelaikā novecojušā sieva. Viņas acīs bija ciets mirdzums. Naidis. Tikai uz īsiem brīžiem to izgaisināja mitrs mirdzums — viņa domāja par Kārli.

II

Gandrīz divi stundas abi vecie vīri bija sēdējuši krāsns priekšā. Istaba lēnām kļuva vēsāka. Ilze nemierīgi mētājās gultā.

„Es negribētu būt Skrastiņu Friča ādā, kad laiki mainīsies!“ teica Vilktauru Gusts. Pudele bija izdzerta, un abu vecu sejas piesarkušas. Aizmirsusies bija okupācija. Viņi šajā brīdī jutās kā savu māju un zemes saimnieki. Viņi nešaubījās, ka reizi nāks laiks, kad viņi nevēlēties būt Skrastiņu Friča ādā...

Pie durvīm kāds sparīgi klauvēja. Ilze izbijusies pacēla galvu. Klausījās. Uurga Jēkabs piecēlās un, piegājis durvīm, atbīdīja durvju bultu. Durvis atsprāga ar

Juris Soikans

Maria. Sgraffitto technika, 1957.

2

spēku, nogrūzdamas Jēkabu malā. Istabā iegāzās Uztupu Jānis, Skrastiņu Fricis un kāds nepazīstams vīrietis.

„Kur tavs dēls?“ brēca Skrastiņu Fricis. Vairāk no bailēm nekā niknuma viņa lūpu kaktiņi meta siekalas.

„Mans dēls?“ pārsteigts jautāja Jēkabs. „Tu pats pirms gada viņu apcietināji, teici esot spiegs — tagad prasi man, kur viņš ir. Es to drīzāk varētu jautāt tev!“

„Vai Urgu Kārlis izbēdzis?“ jautāja Gusts.

„Budzi, netaisies citu darīšanās!“ Uztups nostājās starp Vilktauru Gustu un Urgu Jēkabu.

„Viņš ir dzīvs! Viņš ir izbēdzis!“ Ilze gaņajā, baltajā naktskreklā kā nāve izcēlās no gultas.

„Vecen, ko tu zini par savu dēlu?“ Svešais vīrietis satvēra Ilzi pie pleciem.

„Es nekā nezinu, es tikai varu nojaust — ja jūs meklējat manu dēlu, tad viņam vajaga būt dzīvam un brīvam!“

„Velna budzi, velna budzene! Nepriecāties par daudz ātri, mēs tavu dēlu dabūsim rokā, pirms tu viņu redzēsi. Nevienš vēl no mums nav izbēdzis!“ Skrastiņu Fricis vīstīja dūres zem Urgu Ilzes deguna, bet sieviete smējās. Smējās. Smējās.

Viņa palika smejojies, kad vīrieši izvan-dījuši istabu, to atstāja. Viņa smējās, kad vīrs jautāja, kādēļ. Atkrizdama gultā, viņa izgrūda: „Viens vēlējums ir piepildījies! Kārlis ir dzīvs!“

„Dievs pasargi, sieva! Es priecājos, ka Kārlis ir dzīvs, bet nepriecājos par agri!“ Smagi nopūzdamies, Urgu Jēkabs apsēdās. Vilktauru Gusts piegāja logam un pie-spieda pieri aizsalušajam stiklam.

„Lai Dievs mūs pasargā...“

III

Urgu Ilze ienāca istabā ar brokastīm. Jēkabs tikko bija atnesis sakapātus ža-garus un pūlējās iekurināt uguni. Vilktauru Gusts nebija mājās gājis. Viņš bija pār-laidis nakti uz gaŗa galda, apsedzies ar savu plikādas kažoku. Tagad viņš sēdēja pie galda un domīgi raudzījās dīvainajos leduspuķu rakstos.

„Nāciet brokastīs!“ aicināja Ilze. Klusēdami visi apsēdās. Krūzēs kūpēja labības kafija. Vīri mērcēja melnas maizes gaba-lus olu dzeltenumā un, skaļi čapstinot, ēda.

„Diez, kur Kārlis tagad ir?“ domīgi teica Jēkabs, iebāzdamš naŗa galu ar maizes ga-balu mutē.

„Vienalga kur, bet viņš ir brīvs!“ Vienā naktī Ilze bija kļuvusi it kā jaunāka un kustīgāka. Ap viņas muti spēlējās uzvaras smaids.

„Kas to lai zina,“ domīgi teica Gusts, „daŗkārt brīvība var būt rūgtāka un biedēt vairāk nekā nebrīvība...“

„Varbūt tev, bet ne Kārlim. Tu viņu nepazīsti, viņš ir kaŗavīrs! Viņš nevar dzī-vot nebrīvībā!“ Ilze piecēlās un sāka no-kopt traukus. Pagalmā ierējās suns. Ribēja rati. Uz sasaluŗā ceŗa tie grabēja kā izkal-tuŗi kauli. Pagalmā bija iebraucis sveŗi-nieks ar diviem miliŗiem. Kādēļ viņi ne-bija braukuŗi ar maŗinu? Vīrieŗi nāca uz istabu. Viņu sejas bija cietas.

„Jēkab,“ teica Gusts, atgriezdamies pret draugu, „vakareŗjie viesi!“ Pie durvīm viņus sagaidīja Uztupu Jānis. Pēc brīŗa viņi visi ienāca Urgu istabā. Klusēdami viņi stāvēja pie durvīm. Draudīgi un gandrīz rēgaini pretīgi. Sarkanās zvaigznes mir-dzēja abu miliŗu cepurēs. Kā asinīm pie-plūduŗas milŗu acis.

„Jēkab Urga!“ teica vīrietis. „Man ir uz-devums jūs apcietināt par pretvalstisku darbību!“

„Mani?“ pārsteigts jautāja Jēkabs.

„Nē!“ iesaucās Ilze un pieķēŗās vīram.

„Jūsu dēls visbriesmīgākā kāŗtā vakar-nakt noslepkavoja Frici Skrastiņu. Mēs uz-skatām par nepiecieŗamu izmeklēt jūsu da-lību šajā slepkavībā,“ vīrietis skaldīja vār-duŗ kā sausu malku, nenoraujot, bet no-plēŗot katru vārdu.

„Jēkabs visu nakti bija ar mani!“ iejau-cās Vilktauru Gusts.

„Tad jau arī jūs gribēŗit nākt lidzi?“ zobgalīgi jautāja viens no miliŗiem.

„Iesim!“ teica sveŗinieks privātajās drā-nās.

„Iesim!“ atbildēja Urgu Jēkabs. Paņēma kaŗociņu un noskūpstīja uz vaigŗa sievu.

„Lai Dievs tev stāŗ klāt!“ teica sieva. Acis bija sausas, un smaids ap lūpām bija nozudis.

„Pat velns viņam nestāvēŗ klāt!“ smējās miliŗis.

„Es bīstos, nebūŗ labi...“ murmināja Vilktauru Gusts, piededams logam un rau-dzīdamies, kā draugu aizveda.

„Divi vēlējumi ir piepildījušies!“ teica Ilze, iecirzdama maizes nazi galdā.

„Jā, tikai divi...“ kā atbalss noskanēja Gusta balss.

IV

„Un tevi palaida vaļā?“ jautāja Vilktauru Gusts Urgu Jēkabam. Viņi stāvēja pagasta izpildkomitejas ēkas priekšā. Jēkabs bija pratināts tikai trīs stundas. Čekisti beidzot bija atzinuši, ka vecais vīrs tiešām nekā nezina par savu dēlu. Skraстиņu Fricis bija nogalināts ar cirvi pats savu māju pagalmā. Viņa sieva par vaininieku bija sazmējusi Urgu Kārli. Viņa teica — esot viņu sašāvusi, un dažas asiņu piles uz sasalušās zemes ļāva tam ticēt. Kur Kārlis bija pašreiz un vai kāds bija kopā ar viņu, neviens nezināja pateikt. Vilktauru Gusts bija apklejojis visus draugus, bet visur viena un tā pati atbilde — neviens nekā nezināja...

„Man liekas,“ čukstot teica Jēkabs, „tikai nekā nesaki sievai, Kārlis būs noslēpies mūsu kūdras purva būdā. Tā tagad nav lietota gadiem, bet viņš mūsu mežos pazīst katru koku...“

„Tu gan neej!“ brīdināja Gusts. „Tevi noteikti uzmanīs, bet es palūgšu Anneli aiztecēt, viņa var teikt, ka iet čiekurus lasīt...“

„Būtu labi, bet lai ir uzmanīga...“ Šajā brīdī pie pagasta nama piebrauca rati, uz kuņiem, segā ietīts, guleja Skraстиņu Fricis. Viņa sieva ar diviem bērniem raudādama tupēja blakus līķim.

„Iesim!“ teica Gusts un, noņēmuši cepures, pagāja garām ratiem un sievai. Viņa pat acis nepacēla.

Uz ceļa krustojuma viņi izšķīrās.

Ilze bija pārsteigta par vīra ātro atgriešanos. Kūts solis bija apiets. Klusēdami viņi sēdēja krāsns priekšā. Nerunāja, bet domāja un gaidīja. Jēkabs gaidīja uz kaut ko baigu. Ilze gaidīja uz trešā vēlējuma piepildījumu — satikšanos ar Kārli. Kārlis bija kaut kur pavisam tuvu. Kārlis dzīvoja. Viņš bija atriebis savas ciešanas. Viņš cīnījās par savu brīvību. Ap astoto vakara stundu ieradās Vilktauru Gusts. Viņš bija piesarcis no straujā gājiena un, atkritis krēslā, ar pateicību pieņēma krūzi ar aveņu tēju. Jēkabs dega nepacietībā. Viņš vēlē-

jās, kaut Ilze ātrāki ietu uz kūti vai virtuvi. Beidzot vairs nevarēja nociesties.

„Nu?“ Vilktauru Gusts pacēla acis. Tēja garoja. Smaidot viņš palocīja galvu.

„Tev taisnība!“

„Kas taisnība?“ Ilze kaut ko nojauta. „Par ko Jēkabam taisnība? Jūs kaut ko no manis slēpjat! Jūs zināt, kur ir Kārlis!“

„Vai viņš ir ievainots?“ jautāja Jēkabs.

„Jā...“

„Smagi?“

„Jā...“

„Tad mums jāsteidzas! Sieva, meklē šnabi, pārsējus, ēdamo! Vāri kafiju! Mums jāsteidzas!“ Jēkabs bija uztraucies, viņš pieskrēja skapim un izrāva savu labāko kažoku.

„Kur viņš ir?“ satvērusi Gustu pie pleciem, gandrīz kļiedza Ilze. „Kur viņš ir?“

„Siev! Savaldies! Tev jāpaliek mājās! Tu tikai būtu par kavēkli!“ Jēkabs uzlika roku sievas plecam.

„Man jāpaliek mājās? Mans bērns ir ievainots, varbūt viņš mirst, varbūt viņš ir miris, un tu saki — man jāpaliek mājā! Vai tu esi zaudējis prātu?“

„Jūs droši vien uzmana...“ mēģināja iebilst Gusts.

„Ja jūs varat izklūt nemanīti, tad to varu arī es!“ Ilze neklausījās uz vīriešu iebildumiem. Vispirms viņa aiznesa uz kūti segas, pārtikas kurvi un vīra kažoku citu pēc cita. Tad abi devās uz kūti un no turienes uz mežu. Līdz kūdras purva būdai bija jāiet vairāk nekā kilometru. Zeme sasalusi. Koki kaili. Ledus čirksteja zem kājām, un zāle šņāca kā nikna čūska.

Vilktauru Gusts gaidīja labu brīdi. Tad piecēlās un sekoja abiem Urgām. Arī viņš labi zināja ceļu uz kūdras purva būdu... Vai viņš bija vienīgais? Vai vēl kāds naksnīgajā mežā negāja uz šo pusi? Vai kāds nesekoja viņam vai Urgām? Jeb varbūt jau Kārlis bija apcietināts, nošauts vai miris. Annele bija zinājusi stāstīt, ka Kārlis bijis ļoti vājš un tikko runājis. Vilktauru Gusts gribēja skriet un palīdzēt, bet kaut kas teica soļus likt lēnām. Ilgus brīžus viņš palika stāvēt un klausījās meža trokšņos.

Jēkabs ar Ilzi steidzās. Vēl nedaudzi simti metru, un viņi stāvēja izcirtuma malā. Būda bija auksta un klusa. Kā zagļi viņi lavījās pāri klajumam. Būdas durvis stāvēja vaļā. Jēkabs pamāja ar roku sievai

palikt aiz muguras un pirmais pārkāpa sliedzi. Uzdedzināja lākturi, trīsošiem pirkstiem, bet tad to tikpat ātri izdzēsa. Atgriezās durvis. Bīdīja sievu atpakaļ.

„Kas ir? Kur viņš ir? Kas noticis? Ilze mēģināja pagrūst vīru no ceļa un tikt būdā, bet viņš neatkāpās. „Aizdedzini uguni!“

„Nē!“

„Kādēļ ne?“ Ilze izrāva laternu un sēr-kociņus. „Ej nost! Man jāredz, vienalga kas — man jāredz!“ Drebošiem pirkstiem viņa aizdedzināja lākturi.

Būdas iekšpuse. Aukstā tumsā nekas ne-elpoja. Kārlis Urga gulēja telpas vidū. Asiņu palts sāka sasalt. Blakus nomests cirvis.

„Stāt!“ No mežmalas izauga augumi. Trīs, četri... desmit... Lēnām tie nāca uz būdas pusi.

„Bēsim!“ Kādēļ? Kur? Uргу Jēkabs gri-bēja bēgt? No sava dēla liķa? No dzīves? Vai te piepildījās trešais vēlējums? Viņi bēga. Pāri sasalušam izcirtumam. Pretim mežam. Šāvienī skanēja kā atbalsis no pa-gājušiem laikiem. Viņi bēga.

Vilktauru Gusts apstājās pie pirmajiem šāvieniem. Noņēma cepuri. Piespieda galvu pie koka.

Vēl nebija pusnakts. Bija pagājuši tikai viena jaunā gada diena, un visi trīs vēlē-jumi bija piepildījušies. Kūdras purva iz-cirtumā gulēja Ilze, Jēkabs un Kārlis Urga. Viņi bija kopā!

Lija Kronberga

VELU LAIKĀ

1

*Tekam kā skudras.
Ar karstu aizrautību
Ceļams un sargājams nams,
Kur dzīvojam un mirstam.
Aiz šķirsta nesairstam
Un netopam par smiltīm,
Mēs, dzīvie.*

2

*Pilsēta neona saulēs,
Sesto prātu zaudējis zvērs
Tavās ielās pats sevi vaivis neatrod!
Padzītā šķīstība meklē vietu,
Atrod uz mirēju pierēm
Un jaundzimušā lūpām.*

3

*Dzīlās dusas dārzā.
Aiz augstām kļāvām jopro
Autobusi un tā dēvētā dzīve.
Uguns plīvo uz dārgas dobes,
Nepāršķēl miglu un agro tumsu,
Neatsauc.*

4

*Taustoties soli
Atgriežas pasaulē.
Tu, kas esi mierā un gaismā,
Svētības neaizliedz!
Kā serdi koks glabā,
Glabāju tavu garu,
Ik lietai kas piešķīra citu krāsu
Un maigumam veidolus jaunus.
Svētības neaizliedz!*

KĀRĻA ABELES DEVUMS LATVIEŠU KULTŪRAI

1. RAKSTNIEKS

Jānis Andrups

Kārļa Abeles literārai radišanai ir divi galvenie avoti — rakstnieka dzimtais novads un viņa pieredze strēlnieku gaitās un Latvijas atbrīvošanas kara. No Matīšu novada nāk teiksmaini stāsti par divi simti gadu seniem notikumiem Ziemeļu kara laikā, kas it kā siena pārdala ļaužu atmiņu, jo karš un mēris novadu izretināja. Pirmā pasaules kara gaitās un bermontiādē rakstniekā nostiprinās apziņa, ka tautas likteņos vienmēr nāvi un pārbaudījumus uzvar dzīvības spēks. Kaut mēris, nāve un kara posts ir galvenie Abeles balāžu varoņi, nekur tie netriumfē. Zinīgajās zintēs (krājumā *Vēlais viesis*, 31. lpp.) jaunā saimniece aptur mēra ratu rēgāno braucienī, noguldamās kaila priekšā uz ceļa: Sieva — dzīvības avots, spēkiem varenēm veltīts,

Pašai nāvei un mērim viņa nespītē velti.

Stāstā Dālderu kalējs (Salas apgāds, Sidneja, 1958) Mārtiņš izvērš mēri par ieroci pret Sapelkina krieviem. Saslimis ar mēri, Mārtiņš aiznes Sapelkinam viņa dēla galvu un gūstītājus aizbaida, atklājot savus mēra trumus: krievu postītāji aiziet Matīšiem garām.

Dzīvības uzvara kā Abeles literāro darbu pamatskaņa cieši savijas ar viņa pētniecisko ievirzi — dabas zinātnēs Abele par savu specialitāti bija izvēlēties tieši dzīvības pamatproblēmas — citoloģiju, mācību par dzīvo šūnu, tās dalīšanos un parvērībām. Dvēseles polārizācija viņam lika blakus eksaktai, zinātniskajai dzīvības noslēpumu meklēšanai pārslēgties dzejā uz balādisko un rēgāno pasauli, kur tas pats dzīvības spēks vienmēr no jauna uzvar visus rēgus.

Tieši no kara pieredzes izaug Kārļa Abeles literārā darba sākumi. 1915. gadā viņš sācis dabzinātņu studijas Pēterpils universitātē, bet no studijām viņu atrauj

mobilizācija, un, būdams jauns strēlnieku virsnieks, viņš publicē savu pirmo dzejoli *Dižgabaliem* dūcot 1917. gadā kādas latviešu strēlnieku vienības žurnālā *Strēlnieks*.

Tālāk nāk atbrīvošanas karš ar Kārļa Abeles līdzdalību cīņās pret bermontiešiem, kad Abele ir 6. Rīgas kājnieku pulka adjutanta palīgs, piedalās sekmīgajā ofensīvā Bolderājā un par bīstama uzdevuma paveikšanu saņem Lāčplēša kara ordeni.

1922. gadā, kad Abele jau beidzis Latvijas universitātē atsāktās dabzinātņu studijas, Latvijas Vēstnesī parādās viņa dzejolis *Apokaliptiskie jātnieki* ar kara rēgānības noreāģēšanos jauneklā apziņā.

Divdesmitajos gados Abele sāk zinātnieka darbu Latvijas universitātē un papildinās Mārburgā, iegūdamas tur doktora gradu. Šai laikā iezīmējas ceļa meklēšana liriskajā dzejā, kurai dažkārt balādisks pamattonis. Bieži izmantoti reliģiski motīvi, kā dzejoli *Par mani nē* (Latv. Vēstnesis, 1924), kurā rādīta Jēzus nāves drūmā atbalss Jeruzalemē: par mani neraudiet, jo „pie Tēva aizeju, kur mūžīgs pavasars“, saka dzejnieks.

Tāpat reliģiskus motīvus tver dzejolis *Jairus meitiņa* (Atpūta, 1928), sava reliģiska ieskaņa arī dzejoļos *Don Žuana* pēdējā divkauja (Latv. Vēstnesis, 1924) un *Svētā Antonija kārdināšana* (Jaunākās Ziņas, 1932). Šī tematiskā nosliece vainagojas ar nelielu skaitu garīgo dziesmu, kas uzņemtas antoloģijā *Dzīvei un mūžībai* (1944).

Kārļa Abeles liriskā dzeja reti parādījusies antoloģijās, jo dzejnieks nemeklēja koalīciju, bet gāja latviešu zemniekam raksturīgo savrupnieka ceļu, kas liecina par gara aristokrātismu.

Tagad, kad Kārļa Abeles mūžs beidzies, būtu laiks viņa lirisko dzeju sakopot krā-

jumā kopā ar balādēm un stāstiem. Cērams, ka Austrālijas latvieši, kuŗu vidū aizritēja Ābeles mūža pēdējie gadi, nekavēsies veikt šo pienākumu pret aizgājēju un latviešu literāturu.

Kārļa Ābeles liriku raksturo stingra, stabila uzbūve, apvaldīta emocionālitate un paplašinātās gleznas, kas dažkārt aptver visu dzejoli kā skaistajā astoņrindā Audumi (Daugava, 1938):

Mums patīk audumi, kas zib un zaigo
rokās —
Tik zelta brokāts mums, kas senu slavu
pauž,
Samts krāsainais, kas vijas ēnu pilnās
krokās,
Un zīds, kas kautri čaukst un vāri vaigus
glauž.
Bet tad, kad ilgas sirdī vienreiz dziļi klusēs
Un sarmas sudrabam kad dzīves dārzs būs
lemts —
Vairs nemeklēsim drānas tālās debess
pusēs
Tik labs un vēss un viegls būs baltais linu
auts.

Šai dzejoli ar baltā linu auduma piemēšanu parādās gleznu pasaule, kas ņemta no zemnieku dzīves un ir ļoti svarīga Ābeles balādēm. Pats dzejolis veidots franču renesanses dzejas stilā ar gleznu virkni, kas tikai ierosina jautājumu, bet pati atbilde nāk pēdējā rindā un pēdējā vārdā. Ābele ir kompozīcijas meistars savā lirikā un balādēs, un kopējai viena lējuma dzejoļa celtnai viņš pakļauj visus citus elementus.

Atsevišķu daļu Kārļa Ābeles literārajā darbībā ieņem lugas. No tām trīs uzrakstītas Rīgā divdesmitajos un trīsdesmitajos gados, bet ceturttā Austrālijā, un neviena no tām nav iespiesta.

Par Rīgā sacerētajām un izrādītajām lugām ziņas glabā vairs tikai Pēteris Ērmanis atmiņā (skat. ievadu grāmatai Vēlais viesis, 6.—8. lpp.), Austrālijā uzrakstītā luga vēl arvien ir manuskriptā un nav līdz Eiropai atnākusi.

Visas trīs Rīgā uzrakstītās lugas izrādītas Dailes teātrī: 1925. gadā drāmatiskā balāde Ligātūra, 1926. gadā Stāsts par Gleichenes grāfu un 1931. gadā komēdija Tautas darbinieki un mīla.

Vērtīgākais Kārļa Ābeles devums latviešu literātūrai neapšaubāmi ir viņa balādes. Ap tām kā ap centrālo punktu grupējas viņa pārējā literārā darbība: lirika ir bijusi ar balādisku noskaņu vai ar balādes kompozīcijas elementiem, kā piem. dzejolis par Austrālijas vidienes tuksnesi Never Never (Ceļa Zīmes XVI, 2). No Rīgā rakstītajām lugām divas pirmās nosauktas par drāmatiskām balādēm.

Trīs stāsti, ko Ābele publicējis, īstenībā ir nesaistītā valodā rakstītas balādes. Stāsts Nomaldījusies nauda (žurnāla Ceļš 1947. g. 1. burtnīcā) tver romantiku cilāto ideju par izraušanos no laika straumes un atgriešanos atpakaļ pagātnē. Abi Austrālijā izdotie stāsti ir episkas viriācijas par tēmām, kas jau iepriekš apstrādātas balādēs.

1955. gadā Melburnā Austrālijas Latviešu apgādā izdotajam stāstam Dzeltenās acis ir tas pats temats, kas balādei Mēris Matīšos (Vēlais viesis, 37. lpp.), un 1958. gadā Sidnejā Salas apgādā izdotais stāsts Dālderu kalejs saskan tematā ar balādi Pēdējais plāvums (Vēlais viesis, 27. lpp.). Zīmīgi, ka abi šie divkārt apstrādātie sižeti saistās ar rakstnieka dzimtajām mājām — Bauņu Ķīnkām Ziemeļu kara laika gaisotnē. Dzimtais novads ir devis lielāko daļu tematikas Ābeles literārajiem darbiem.

Ārpus balādiskās pasaules paliek vienīgi Ābeles bērnības tēlojumi Rīta rasa, no kuriem viena nodaļa Mašīnas atrodama šai žurnālā un pāris citu Ceļa Zīmju pirmajos numuros. Šie bērnības tēlojumi aizved pie avota, no kuŗa izaugusi Ābeles literārā pasaule. Tā ir Ziemeļvidzemes zemnieku māja ar cilvēku atmiņā ilgi glabātām teiksmām par lielu pārbaudījumu pārciešanu un nemitīgu spītēšanu pārspēkam. Bērnības tēlojumi rāda spēka avotu, balādes — ciņu, kuŗā Ziemeļvidzeme varējusi pastāvēt ar šī avota doto spēku.

Kārļa Ābeles balādes sāka parādīties ap 1941. gadu, kad latviešu tauta bija ne mazāk apdraudēta kā lielajā Ziemeļu karā. Ir pamats domāt, ka — apzināti vai neapzināti — tieši Otra kara gaisotne devusi Ābelem izšķirīgos impulsus pievērsties Ziemeļu kara tēmām. Pirmkārt, rakstnieks būs jutis iekšēju mudinājumu rādīt tautas gadsimtu ilgo ciņu pret ārējām varām un sīksto pastāvēšanu šajā nesamērīgajā ciņā.

Otrkārt, laikā no 1941. gada, kad Ābeles balādes sāka parādīties Tēvijā un Latvju Mēnešrakstā, valdība vācu cenzūras apstākļi, un balādes formā varēja izteikt to, kas, tiešos vārdos teikts, nebūtu sasniedzis lasītāju. Ziemeļu kara balādes tāpēc ir saprotamas kā simboliska dzeja, kas apliecina dzejnieka ticību tautas gara spēka uzvarai.

Kara laikā un pirmajos emigrācijas gados rakstītās balādes apvienotas krājumā Vēlais viesis, ko 1947. gadā Vircburgā izdeva apgāds Ceļš. Grāmatu ievada ļoti

labs Pēteris Ērmaņa apcerējums par Kārļa Ābeles dzejas darbu, dzejnieka darbība šajā ievadā apgaismota ar bagātiem faktiem un labu iejūtu.

Tālākajos emigrācijas gados ir radies krietns skaits jaunu balāžu, kas publicētas periodikā, vairums Ceļa Zīmēs. Tās saka-
pojot, tagad iznāktu otra balāžu grāmata.

Krājumā Vēlais viesis autors balādes iedalījis divi grupās: Ziemeļu kara un likteņa balādēs. Pirmās grupas galvenais varonis ir mēris, kas tomēr nepaliek uzvarētājs, tautas dzīvības spēks ir par bries-

mīgās slimības personificējumu stiprāks. Pie šīs tēmas Ābele laiku pa laikam atgriezies arī vēlākos gados, kā to rāda šai numurā ievietotā balāde Sagūstītīte.

Likteņa balāžu sižeti parasti ir cilvēka paša kļūmīgo darbu izraisītās sekas, retāk predestinēts, ārpus cilvēka iespējām stāvošs liktenis.

Pēdējos gados Kārlis Ābele balāžu tematiku paplašināja, izmantojot atbrīvošanas kara motīvus, kā balādē Upeņogu viņš šajā numurā, vai Kurzemes kauju atbalsis (balāde Sarkanā roze, Ceļa Zīmes, 38).

Ābeles balādēm ir ļoti mērķtiecīga, askētiski vienkārša uzbūve. Atrisinājums vienmēr aiztaupīts līdz pēdējām rindām, kuŗas tas eksplodē kā zibēna uzliesmojums, parādot kopējā gaismā abas balāžu pasaules — reālo un teiksmaino. Balādei formas ziņā ir sava līdzība no vienas puses ar drāmu, no otras puses ar noveli. Stingra konstrukcija tajā izšķir visu, jo Ābeles iemīļotā gotiskā balāde ar fābulu nav iedomājama valīgā uzbūvē. Kompozīcija tajā neizaug kā vēsa prāta darbs, bet ir aistētisks elements, līdzīgs gleznām, pantam, metram un ritmam. Šai ziņā labs piemērs ir ķeltu balādes ar saviem dažādajiem uzbūves veidiem, kā amoibisko kompozīciju, atbalsim un atkārtojumiem. Kādā vietā lasāmais apgalvojums, ka Kārļa Ābeles balādes „pārāk konstruktīvas“ ir tāds pats prātojums, ja kāds teiktu, ka tercīnas pārāk trīsrindīgas. Bez stingras kompozīcijas balādes nebūtu balādes.

Rakstnieks savus ieskatus par balādes formu un garu izteicis plašākā apcerējumā (Par balādes uzbūvi, žurnālā Ceļš 1946. g. 4. burtnīcā) un ir ļoti pazinis dažādos balādes veidus pasaules literatūrā, izvēlēdamies saviem simboliskās dzejas nolūkiem piemērotāko gotisko balādi ar pasvītrotu makabro elementu. Tāds bija arī laiks, no kuŗa Ābeles balādes izauga kā mēģinājums šo laiku pārspēt.

Krājumā Vēlais viesis balāžu ritmika ir visumā vienvēidīga — visbiežāk spondeju un daktilu rindas ar uzsvērtām cezūrām. Tālāko gadu balādēs Ābele arvien biežāk lieto pantmēru maiņu, kā šai numurā atrodamajā balādē Sagūstītīte vai balādē Vilku dievvārdi (Ceļa Zīmes, 37).

Ābeles lietoto gleznu spilgtākā daļa, kā jau minēts, nāk no zemnieku sētas. Mēris dzejniekam ir plāvējs, „kas platu dzen spaili“ (Vēlais viesis, 23), dzīve — audums ar metiem un nītim:

Tad, kad meti beidzamie dzīves audumā sienas,
Viņš ir tas, kas atspoli aptur skrējienā skaudrā,
Rādīdams, ka ieausti ir jau beidzamie audi,
Ka par vēl uņemt citā kārtībā nītis.

(Vēlais viesis, 55.)

Tā kā Ābeles balāžu tematika ar nedaudziem izņēmumiem vijas ap viņa dzimto Matišu novadu, tad zemnieku dzīves gleznas lieliski atbalsta satura un ievēda vienģabalainību.

Latviešu balādes vēsturē Kārlim Ābelem ir sava svarīga vieta: gotisko balādi, kuŗas sākumi mūsu literatūrā meklējami 19. g. simta vidū, Ābele izveidoja līdz augstākai formālai pilnībai, kas līdz šim mums aizsniegta. Viņa pievēŗšanās balādei notiek drīz pēc tam, kad balādes forma latviešu dzejā piedzīvo jaunu uzplaukumu un blakus gotiskai balādei ievieŗas arī citi balādes veidi, kā franģu balāde Medeņa dzejā un komiskā vai dziedamā balāde Ādamsonam un Čakam.

*

Idejiski Ābeles balādes un citi literārie darbi iekļaujas 20. gadsimta pirmās puses garīgajā kustībā likt uzsvāru uz primārajām dzīvības vērtībām pretstatā tehnikai un tās izraisītām nelaiēm — kariem, krīzēm, garīgam seklumam. Šai ziņā ļoti zīmīga ir Ābeles bērģības atmiņu tēlojuma Mašīnas pēdējā rindkopa, kuŗu lasot tagad pēc autora nāves, negribot jādama par paradoksālā likteņa rotaļāŗanos — dzejnieks mira pēc ievainojuma automašīnā uz Adelaides auto ceļā:

„Mašīnas pārveido nevien māju izskatu,
bet arī visu cilvēka domāŗanu. Darbs kļūst par grūtu, ik uz soļa cilvēks gaida mašīnu palīgā, arī vecie darba rīki kļūst smagi un neērti. Cilvēka prāts pamazām kļūst idzģis un nemierģis, un viņa sirdģ izzģd miers un lēģprātģba.“

2. ZINĀTNIEKS UN UNIVERSITĀTES MĀCĪBU SPĒKS

Auseklis Veģis un Aleksandrs Melderis

Ar Kārli Ābeli no mūsu vidus šķirusies viena no spilgtākām personībām Latvijas universitātes mācību spēku vidū. Viņa dzīve un darbs ir bijuši cieši saistīti ar universitāti un tās veidošanos. Savas studijas viņš beidza L.U., tās sienās sāka mācības spēka gaitas kā palīgassistents un nobeidza kā profesors un fakultātes dekāns. Savā studiju laikā Ā. ir bijusi izdevība iepazīties ar vairākām augstākām mācības iestādēm, kas ievērojami paplašināja viņa redzes apvāršni un deva daudz vērtīgu ierosinājumu tālākam darbam.

Akadēmiskās gaitas Ābele uzsācis 1915. gada rudenī Pēterpils universitātes Fizikas un matemātikas fakultātē pēc Rīgas pilsētas klasiskās ģimnazijas absolvēšanas. Kāpēc Ā., ievērojot viņa spilgti izteiktās literārās intereses, pievērsās dabas zinātnēm, ir palicis nenoskaidrots. Iespējams, ka šī izvēle saistījās ar Ā. tieksmi paplašināt zināšanas novadā, kas līdz tam bija mazāk pazīstams, bet šķita noslēpumaini pievilcīgs.

Pēterpilī Ā. studē tikai vienu gadu, bet šis laiks bija pietiekams, lai visumā iepazītos ar studiju gaitu Krievijas universitātēs, ar krievu studentu mentalitāti un dzīvi.

1916. g. mobilizācijas dēļ Ā. studijas jāpārtrauc. Pēc 2. Maskavas kara skolas beigšanas viņš sākumā kalpo dažādos krievu pulkos, un tikai 1917. gadā viņam izdodas pārnākt uz Latviešu strēlnieku divīziju, kurā pavadītais laiks ir īss, jo, Rīgas fronteī sabrūkot un krievu armijām izklistot, Ā. paliek Latvijā savās tēva mājās Bauņū Ķinkās. Kad pēc Latvijas un Igaunijas okupācijas vācieši 1918. gadā atjauno Tērbatas universitātes darbību, Ā. nekavējoties izmanto izdevību pārtrauktās studijas turpināt. Šai laikā Tērbatā studē labs pulks latviešu. Tērbatas laikā Ā. pievienojas studentu biedrības vēlākās Vienības Atauga saimei, kurai palicis uzticīgs visu mūžu. Drīz tomēr Ā. atkal spiests studijas pārtraukt, jo sākas Latvijas atbrīvošanas karš. Leitnants Ābele stājas ziemeļnieku rindās un Rīgas kājnieku pulka sastāvā kā

adjutanta palīgs piedalās cīņās pret Bermontu. 1920. gadā, cīņām norimstot, Ā. demobilizējas un immatrikulējas Latvijas universitātē kā gados vēl jauns, bet cīņās rūdīts un daudz pieredzējis virs.

Jau 1921. gadā Ābele iztur akadēmiskos gala pārbaudījumus un iegūst cand. rer. nat. gradu, kas vēlāk pārdēvēts par mag. rer. nat. Līdz ar studiju sākumu Ā. sāk darboties L.U. Botanikas laboratorijā par palīga asistentu, bet 1922. g. viņu ievēl par jaunāko asistentu. Viņa pedagogiskie pienākumi bija vadīt praktiskos darbus augu anatomijā dabas zinātnē, farmācijas, lauksaimniecības un mežkopības studentiem. Latvijas universitāte šai laikā vēl bija nepilnīgi izveidota, un botanikas nazarē, kurai Ābele bija izlēmis pievērsties, mums nebija neviena speciālista.

Šī iemesla dēļ Ā. pēc universitātes beigšanas divi no darba pienākumiem brīvās vasaras izmanto papildu studijām Vācijā Mārburgas universitātē, uz kuriem pārcēlies viņa Tērbatas skolotājs prof. Kārstens. Ābele ir izšķīries specializēties citoloģijā, mācībā par šūnu. Šūna ir sīkākā dzīvā organisma vienība, kas sevi glabā visus dzīvības noslēpumus. Reizē viņam ir liela interese par iedzimtības mācību. It īpaši viņa interese ir saistījis šūnas kodols, kas ir iedzimto iezīmju nesējs. Pēc divi vasaru cītīga darba Ābele Mārburgas universitātē iztur doktoranda pārbaudījumus un iesniedz šīs universitātes Filozofijas fakultātei inaugurāldisertāciju par zieda attīstību *Peperomia* ģintī. Pēc disertācijas aizstāvēšanas 1923. gadā Ā. piešķir Dr. phil. gradu.

1924. gadā Ābele iesniedz L.U. matemātikas un dabas zinātnu fakultātei habilitācijas darbu par šūnas dalīšanās ritmu, un viņu ievēl par privātdocentu un reizē par norm. asistentu pie Augu fizioloģijas un anatomijas katedras. Šai gadā Ā. sāk lasīt savu pirmo privātdocenta kursu: Ievads iedzimtības mācībā, kam vēlākos gados sekoja Ievads citoloģijā dabas zinātniekiem un Ievads bioloģijā filozofiem. 1927. gadā Ā. kļūst asistents. Tālākā avansēšana iespē-

jama vairs vienīgi, vakancei rodoties. Tā kā Latvijas universitāte Vācijā iegūtos Dr. gradus vietējiem nepielīdzina, Ā. blakus kārtējam zinātniski paidagoģiskam darbam sāk strādāt gar otru disertāciju, ko nodomājis iesniegt L.U. matēmatikas un dabzinātņu fakultātei. 1931. g. vasarā viņš kā viesis strādā gar citoloģijas jautājumiem pie profesora Tišlera, to laiku ievērojamākā citologa Ķīles botaniskā institūtā. 1933. gadā Ā. ir disertāciju uzrakstījis un iesniedz to fakultātei. Kaut gan fakultātes pārbaudes komisijā nav neviena citologa, bet no prof. Tišlera ir atzinīga atsauksme, rodas sarežģījumi. Ā. jūtas spiests ņemt darbu atpakaļ. Ā. tomēr nebija no tiem raksturiem, kas savu nodomu īstenošanā apstātos pusceļā. Viņš sazinās ar Tērbatas universitāti un iesniedz darbu tur. To pieņem, un pēc disertācijas aizstāvēšanas Ābelem Tērbatas universitātes Matēmatikas un dabas zinātņu fakultāte piešķir Dr. phil. nat. gradu. Profesoram Treboux pensijā aizējot, fakultāte ievēl Ābeli par docentu augu anatomijā, un kopš šī laika viņš lasīja augu anatomijas kursus dabas zinātniekiem un farmaceitiem un citoloģijas kursus dabas zinātniekiem, paturot arī Ievadu bioloģijā filozofiem.

1938. g. Ā. ievēl par vec. docentu, bet 1940. g. par profesoru un Augu fizioloģijas un anatomijas insitūta direktoru. No 1935.—1940. gadam Ā. pilda fakultātes sekretāra pienākumus, pēc tam bijis fakultātes dekāns un no jauna sekretārs. Pēdējos gadus bija arī Matēmatikas un dabas zinātņu fakultātes pārstāvis L. U. padomē. Asistenta gados Ā. ilgus gadus bija jaunāko mācības spēku pārstāvis fakultātes padomē. Vācijas trimdas laikā Ābele ir profesors Baltijas universitātē Pinnebergā. Pēc tās likvidācijas Ā. emigrēja uz Austrāliju, kur turpināja strādāt savā speciālitātē Adelaides universitātes Lauksaimniecības pētījumu institūtā.

Ābeles pirmie pētījumi skar zieda reprodukcijas organu sastāvdāļu, sevišķi putekšu un diģlsomu embrioloģisko attīstību. To viņš pētījis ģints *Peperomia* sugās, kas pieder piparaugu (*Piperaceae*) dzimtai, kurai ir neskaidra filogēnētiskā izcelšanās. Viņš konstatējis šai ģinti kādu jaunu diģlsomas tipu, kurā 6 kodoli saplūstot veido sekundāro diģlsomas kodolu (sugā *Pepe-*

romia metallica). Citām sugām (*P. verschaffeltii* un *P. incana*) viņš kodolu saplūšanu netika novērojis. Pēdējā sugā viņš konstatēja 11 chromosomas haploida fāzē (šāds skaits šai ģinti vēl nebija atrasts). Daļu no šiem pētījumiem Kārlis Ābele veica Mārburgas universitātē (1922.—23. g.) un tur iegūtos rezultātus apstrādāja disertācijā Dr. phil. grada iegūšanai. Tālāk viņš pētījis putekšu un diģlsomu attīstību ceļteku sugām (*Plantago media* un *P. major*) un novērojis, ka abās sugās putekši attīstās agrāk par diģlsomām vienā un tai pašā ziedā. Tādu pašu parādību K. Ābele kopā ar savu līdzstrādnieci Mariju Vilciņu bija novērojis magonēs (*Papaver rhoeas*); bez tam viņi bija konstatējuši šai sugai 7 chromosomas dzimuma šūnās un 14 veģetatīvās šūnās.

Pētījot šūnu dalīšanās periodicitāti austru viķu (*Vicia amphicarpa*) diģstu saknītēs, turot tās tumsā, Kārlis Ābele bija novērojis 3 maksimumus (ar intensīvāko dalīšanos): lielāko pusdienas laikā, nākošo plkst. 4 p. p. un vājāko plkst. 10 vakarā, kā arī trīs minimus (ar vājāko dalīšanos); vizizteiktāko — no pusnakts līdz pusdienai, tad plkst. 2 p. p. un pēdējo plkst. 8 vakarā. Līdz tam bija novēroti šūnu dalīšanās procesā tikai 2 maksimi un 2 minimi.

Interesanti ir K. Ābeles pētījumi par nukleoliem, un šo pētījumu rezultātus viņš publicējis četros darbos. Nukleoli, kā zināms, ir apaļi vai nenoteikta veida ķermeņi, kas atrodas kodolā un ir bagāti olbaltumvielām. Agrāk pastāvēja uzskats, ka tiem ir sakars ar kodola vielu (kariotīnu) vai tās veidošanos, vai ka tiem ir fermentu krātuvju loma. K. Ābele aizstāv uzskatu, ka nukleoli nav vienkārša barības vielu krātuve, bet tiem ir tieši sakari ar kodola dalīšanās norisēm. Viņš pētījis nukleolus austr. viķu, Kalifornijas sūru (*Panicum californicum*) un elodeju (*Elodea canadensis*) augšanas konu šūnu kodolu dalīšanās laikā. Pēc viņa novērojumiem nukleolu pavairošanās ir saistīta ar šūnu dalīšanos, un nukleolu vielas sadalīšanai, kodolam daloties, nav gadījuma raksturs, bet gan katrs meitkodols (radies, vecajam kodolam pārdaloties) iegūst līdzīgu nukleolu vielas daudzumu.

Pētījot sīpolu (*Allium cepa*) šūnas dalīšanās laikā, Kārlis Ābele novērojis, ka šū-

nas lielums stipri palielinājas, iestājoties agrām kodola un šūnas dalīšanās stadijām (agrā profaze), un tālākās stadijās šūna gan turpina palielināties, bet palielināšanās nav ievērojama.

Savos pētījumos K. Ābele ir pieskāries arī augstāko augu veidotāju audu (meristēmas) augšanas jautājumam, kā arī problēmām par kodola un plazmas attiecību. Kā pētījumu objektus viņš lietojis viendīgļlapju — kviešu (*Triticum aestivum* = *T. vulgare*) un sīpolu (*Allium sativum*), divdīgļlapja — zirgu pupas (*Vicia faba*) un kailsēkļa — egles (*Picea abies* = *P. excelsa*) jaunās saknītes. Šūnu un kodolu mērojumī miera un dalīšanās stāvokļos rādījuši, ka kodola dalīšanās augšana iet paralēli šūnas dalīšanās augšanai un ka attīstības maiņa starp šūnām un kodoliem miera stāvoklī un daloties ir sakarīga ar novirzībām virsmas un tilpuma attīstībā. Šo studiju rezultāti apvienoti viņa disertācijā Dr. rer. nat. grada iegūšanai (Tartu universitātē).

Bez tam Kārlis Ābele ir strādājis gar sinepju (*Sinapis alba*) sēklu digšanas stimulāciju, kā arī aspidistrās (*Aspidistra elatior*) par šūnas kodola tilpuma samazināšanos, plazmolizējot apakšējo lapas epidermu ar sacharozes šķīdumu un tilpumu atgūšanu deplazmolizēšanas procesā, apskatot jautājumu arī par kodola un plazmas attīstību šajos procesos.

Emigrējot 1949. gadā no Vācijas un uzsākot darbu Waite lauksaimniecības pētīšanas institūtā Adelaidē (Austrālijā), Kārlim Ābelēm nācās pārslēgt savu pētniecību uz lauksaimniecībai noderīgiem augiem. Nesen viņš bija publicējis kādu plašāku darbu par saviem citoloģiskiem pētījumiem graudzāļu ģinti *Danthonia*, pie kam viņš bija noteicis chromosomu skaitu 28 Austrālijas sugām, konstatējot tajās poliploidiju ($2n = 24, 42, 48, 72$ un 96). Divās sugās viņš bija atradis poliploidiju arī sugas robežās. Svarīgs ir viņa atradums par korelāciju starp chromosomu skaitu un atvērtniņu lielumu, kas dod iespēju noteikt aptuvenu chromosomu skaitu herbarija paraugos. Viņa pētījumiem ir svarīga nozīme šīs ģints sugu radniecības pakāpes noskaidrošanai. Tālāk viņa pētniecības darbs bija saistīts ar dažādu labības un kukurūzas šķirņu uzlabošanu. Viņš bija

uzsācis arī plašāku kamolzāļu (*Dactylis glomerata*) pētīšanu, jo šai graudzālei kā lopbarības augam Austrālijā sāk piegriest arvien plašāku vērību. Ābele bija publicējis ap 30 zinātnisku darbu angļu, vācu un franču valodās.

Būdams cilvēks, kam spalva viegli kļūda, Ābele ir sarakstījis arī vairākas zinātniska satura grāmatas, kā Ievadu iedzimtības mācībā, Praktisku vadoni darbiem augu fizioloģijā un anatomijā, grāmatu par Darvinu un kopā ar Maltu un Melderi Mācības grāmatu botanikā, kurā viņš apstrādājis nodaļas par citoloģiju un iedzimtību. Daudzi Ā. populāri zinātniski raksti iespiesti žurnālos *Daba*, *Daba* un *Zinātne*, *Daugava* u.c. Viņš rakstījis arī Latv. Konversācijas vārdnīcā par augu anatomiju un citoloģiju. Neatkarīgās Latvijas laikā Ā. kopš 1934. gada ar lielu veiksmi rediģēja populāri zinātnisko žurnālu *Daba* un *Zinātne*.

Sevišķi izcili, gribētos teikt vienreizīgi ir Ābeles nopelni mācību spēka un jauno studentu audzinātāja pienākumos. Savus priekšlasījumus Ā. bija izkopis līdz meistarijai. Tie bija skaidri, kodolīgi un koncentrēti, pie tam ļoti labā valodā. Parasti viņam līdz pat kursa beigām turējās kupls klausītāju skaits.

Īpaši uzsverama Ābeles loma vienkāršu, nepiespiestu kolēģiālu attiecību nodibināšanā un izkopšanā mācības spēku un studentu starpā. Kā parliecināts demokrats Ābele necieta arišķību. Viņš nekad nekabināja savam vārdam klāt titulus, uzskatot to par latviešu garam svešu paradumu. Viņš dzēlīgi zobojās par kolēģām, kas to piekopa katrā izdevīgā gadījumā. Ābele neatlaidīgi cīnījās pret kundziski birokrātisku vai vizdegunīgu izturēšanos pret jauniem studentiem, kas bija L.U. diezgan izplatīta parādība. Viņš pret saviem audzēkņiem arvien bija laipns un sirsnīgs, vienmēr pieejams un gatavs palīdzēt. Kā ilggadīgam loceklim komisijā, kas piešķīra atbrīvojumus no lekciju naudas un studiju stipendijas un kā fakultātes sekretāram Ābelem ļoti bieži nācās saskarties ar mūsu studentu neapskaužamo materiālo stāvokli, bieži ar nabadzību vārda patiesā nozīmē. Materiālo rūpju dēļ daudziem studentiem studijas ieilga. Bieži radās sarežģījumi, ne-

spējot pildīt minimālās prasības. Ābele arvien prata tiem, kas bija to pelnījuši, šādas lietas nokārtot saudzīgi un smalkjūtīgi. Liekas, neviens cits mācības spēks dabas zinātņu nodaļā nebija tā cienīts un milēts kā Ābele.

Ar savu atklāto un draudzīgo pieeju, savām atjautībām Ābele saistīja ap sevi studentus un ieguva viņu uzticību. Šo rindu rakstītājam vēl atmiņā pirmie studiju gadi divdesmito gadu sākumā. Mums toreiz bija ļoti dažādi mācību spēki. Vēl bija daudz svešautiešu. Ārpus saviem tiešajiem pienākumiem viņi par latviešu studentiem maz interesējās. Arī mūsu jaunie docenti, pieredzei trūkstot, vēl jutās nedroši un pret studentiem izturējās atturīgi. Dažos gadījumos nedrošība bija maskēta ar ārēju bramanību. Citādi tas bija ar daļu jaunāko mācības spēku, kas vēl nesen bija beiguši studijas Latvijas universitātē. Kā viens no viņiem īpaši izcēlās Kārlis Ābele. Pie viņa bija patiess prieks strādāt. Darbs ritēja nepiespiestā draudzīgā gaisotnē, un reti kad viņam bija kādam studentam nolaidība jāpārmet. Bet ja kāds slinkāks to tomēr bija izpelnījies, tad viņš aizrādījumu saņēma

tik smalkā veidā, ka ar to pietika visam laikam.

Liela ir bijusi Ābeles ietekme fakultātes jaunaudzē, jaunākos mācības spēkos, īpaši dabas zinātņu nodaļā. Bez pārspilējuma var teikt, ka Ā. bija viņu ceļvedis un audzinātājs, skubinātājs, drošinātājs un, ja vajadzīgs, arī norājējs. Īpaši smagi fakultātē klājās daudziem subasistentiem, kas, studijas nobeiguši, jau bija iegrimuši pētniecības darbā un vairs nespēja atlicināt laiku pārbaudījumu gatavošanai. Bez Ābeles morāliskā balsta dažs labs no viņiem nebūtu universitātes diplomu ieraudzījis. Dažus priekšnieki nesaudzīgi izkalpināja. Citiem gadījās tīri personīgas dabas nelaimes. Visiem Ābelem arvien atradās padoms un uzmundrinātājs vārds. Ābeles ietekmē fakultātē veidojās saticīga un draudzīga jaunaudzes saime, kuru vienoja kopīga gaisotne, kvēla vēlēšanās ar savu darbu celt universitātes labo slavu un kalpot savai tautai.

Kārļa Ābeles vairs nav, bet gars, ko viņa bijušie skolnieki un jaunākie kollēgas no viņa mantojuši, neiznīks, tas turpinās pastāvēt nevien pie mums, trimdā izklīdētiem, bet arī verdzinātajā tēvzemē.

ZELTĪTES AVOTIŅAS DZEJOĻI

KĀDS ATSPIDUMS

*Dievs, mana dzīve ir pļava, vai nē?
Tu zini, cik ilgi man ļausi
Ar vēju priecāties pīpenēs,
Tu zini, kad viņas pļausi.*

*Kad vāls pēc vāla būs apgūlies —
Viss — smilgas un ziedu kausi —
No katras dienas vēl līdzī ies
Man tur, kur neseko sirds vairs, ne prāts,
Kāds atspidums, dzidrumā peldināts.*

ZIEMAS DIENĀ

*Logi un dvēseles aizsarmo.
Tikai atmiņas nedus...
Tavu attēlu spoguļo
Visu ūdeņu ledus!*

*Tavu glāstu, kas aizmirsās
Vasaras puķu barā,
Glabā man sīkās lāstekas
Bērza vismaigākā zarā.*

VAI TU ZINI

*Vai tu zini, ka man tavs vārds
Dienu aiz dienas iet līdzī?
Kādas saulainas burvības skarts,
Apinis apkārt man stādīs!*

*Vai tu zini, ka pati es
Tā kā apinis ziedu?
Klausās vējš, klausās, pirms tālāk nes.
Kā tavu vārdu dziedu!*

VALDEMĀRS TONE — DEKORĀTORS

Valdemārs Dambergs

Anglijas latviešu Kultūras dienās 1960. gada Vasarsvētkos notika Valdemāra Tones gleznu izstāde un 2. jūnijā Tonem veltīts literārs vakars ar aktrises Irmas Vārpas, J. Andrupa, R. Pavasara un vijolnieka J. Mekdugela piedalīšanos. Uz sarīkojumu bija aicināts arī Tones draugs un centienu līdzgaitnieks Valdemārs Dambergs. Nevarēdams pats būt klāt, rakstnieks atsūtīja nolasīšanai šie iespiesto apcerējumu par Tones darbību skatuves dekorāciju mākslā. Nedaudzas nedēļas vēlāk 12. jūlijā Valdemārs Dambergs aizgāja viņšaulē, pievienodamies saviem ideju biedriem Valdemāram Tonem, Edvartam Virzam un Viktoram Eglitim.

*

Pārlasījis savu rakstu, veltītu Valdemāra Tones aiziešanai viņšaulē pirms nepilniem divi gadiem, kļuva domīgs: ko lai pastāstu tiem, kas sapulcējušies viņa pēdējā šīs zemes mitekļi Londonā klusajā savrūpmajā Amblecides ielā Streathamā? Še viss — viņa gleznas, paletes, otas, molberts, grāmatas — viss tik dzīvi atgādina mūsu lielo meistar! Tik dzīvi, ka man no tālienes, no Kopenhagenas klusās Herlevas šķiet, ka viss vēl ir pilns viņa dzīvās elpas...

Te man ienāk prātā, ka savā rakstā nesmu ne vārdu minējis, ka Valdemārs Tone ir darbojies līdz teātri kā dekorators, ka ar viņu esam sadarbojušies tieši šajā mākslas nozarē, Nacionālajam teātrim iestudējot manu komēdiju pantos „Mēs viņus gūstīsim!“ Toreiz Nacionālā teātra direktors bija J. Rainis. Cik zinu, Tone līdz tam bija gleznojis dekorācijas tikai vienreiz Latvijas pastāvēšanas sākuma gados — un tā bija M. Māterlinka mistērija „Māsa Beatrisa“. Šo iestudējumu nedabūju redzēt, jo toreiz vēl biju Sībirijā, I-jā Latvijas atbrīvošanas (Troickas) pulkā, ar kušu atgriezās Latvijā 1920. gada rudenī.

1922. gadā uzrakstīju savu otru komēdiju „Mēs viņus gūstīsim“, un uz Nacionālā teātra direkcijas jautājumu, kādu de-

koratoru-viesi es vēlētos, atbildēju, ka Valdemāru Toni. Direkcija labprāt pieņēma priekšlikumu, ja tikai Tone uzņemtos gleznot dekorācijas tik savādaī lugai, kāda bija „Mēs viņus gūstīsim!“. Tone uzņēmās labprāt.

Režijai nozīmētais, nesen no Krievijas ieradies aktieris un režisors Ernests Feldmanis, lai izceltu komēdijas „nereālo“ raksturu, dekoratīvo ietērpju bija iedomājies neparastāku — uz skatuves uznesamo un uzstādāmo sastatņu (širmju) veidā; šo sastatņu uznešanai un maiņai vajadzēja notikt skatītāju acu priekšā, pielāgojoties attiecīgajām mūzikas (harfas) skaņām un ritmam. Tā tad arī šie sastatņi bīdījās jāietērpj attiecīgos teātrālos kostīmos. Komēdijas raksturam tas jo vairāk pieskanēja tādēļ, ka pirmais un pēdējais cēliens norisinājās uz teātra skatuves bez dekorācijām. Paša komēdijā darbojošās personas bija tērptas modernos kostīmos, gan atskaitot nereālo pusaudža Komēdijas tēlu un arī ne visai reālo, pārvarīgo Stingro skolotāju.

Komēdijas raksturs un saskaņā ar to dekoratīvās glezniecības uzdevumi ieinteresēja Valdemāru Toni, un viņš ar lielu nopietnību pievērsās darbam, pieaicinot divus — ja nemaldos — akadēmijas audzēkņus palīgos; pats viņš toreiz vēl nebija tajā mācības spēks. Viens no viņiem bija A. Jēgers; otra vārdu neatceros.

Komēdijas tapšanas laikā bieži aizgāju uz Nacionālo teātri un apmeklēju Toni ar palīgiem dekorāciju darbnīcā. Redzēdams tur apgleznojamos sastatņus, kušu augstums krietni pārsniedza cilvēka augumu, es izteicu šaubas, vai tie būs tik viegli cilājami, lai tos varētu mūzikas takti sastatīt. Tone pasmaidīja, bet tad nopietni, turpat ar mazu sašutumu noraidīja Ernsta Feldmaņa iedomu dekorācijām izmantot vieglos, līdzīgus dzīvokļu sastatņiem, jo pēc kā tad izskatīšoties aktieri, vērojot tos no zāles, ja viņu galvas un pat pleci pacelsies tiem

pāri! Režisoram bija jāpiekāpjas, jo tiešām pretstatā krāsainajiem sastatņiem, pāri tiem skatuves telpu aizsedza melnas draperijas. Tās, vienkārt, pasvītroja un padziļināja sastatņu un tērpu krāsainību un, otrkārt, apdvēsa uzvedumu ar nereālas spokainības elpu.

Apgleznokamo sastatņu bija krietns skaits, jo tiem bija jāveido trīs telpas — žurnālista Džemsa istaba, gleznotāja Ottomāra darbnīca un kafejnīca „Kubs“. Skaitu, bet ne kvadrāturu samazināja tas, ka apgleznošanai izmantoja abas sastatņu puses. Šajā laikā es biju sev izkarojis tiesības savu lugu iestudēšanas laikā redzēt topam visās stadijās. — Tāpēc bieži biju gan uz skatuves, aizkulisēs un skatītāju zālē, vērodams teātra darbu un iepazīdamies ar tā kārtību un nerakstītajiem likumiem. Komēdija „Mēs viņus gūstīsim“ bija sacerēta pantos — reālās personas runāja aleksandrīnietī, bet Komēdija ar stingro skolotāju mezglu pantā, kas, protams, radija lomu tēlotājiem grūtības. Bet toreiz vēl valdīja stingrs noteikums, ka aktieriem teksts jāzina jau ceturtajā mēģinājumā. Pēc dažiem gadiem, diemžēl, aktieri to vairs nezināja pat ģenerālmēģinājumos. Pēdējo sevišķi veicināja saīsinātais iestudēšanas laiks un lielais iestudējumu skaits — līdz 24-iem sezonā.

Arī Valdemārs Tone ar abiem palīgiem bieži ienāca zālē vērot gan atsevišķos cēlienus, gan visas komēdijas kopspēli, ieskaitot arī pēdējo 5-to cēlienu (bez dekorācijām), kurā uz skatuves beigu skatā bija redzams viss personāls, arī sastatņu bīdītāji. Viens no Tones palīgiem, vērodams visu komēdijas sastāvu uz bezkrāsainā kulišu fona, pateica Tonem:

„Redziet, cik spilgti jūsu gleznotie kostīmi atšķiras no pārējiem. Cik tie ir teātrāli un otri bāli!“ Arī man dūras acīs lielā atšķirība starp Tones uz vienkāršās līnu drēbes zīmētiem sastatņu bīdītāju un Komēdijas tērpiem un pārējo darbības personu kostīmiem. Vārds „teātrālie“ un konkrētie paraugi šim „teātrālajam“ ar to spilgto atšķirību no realistiskās skatuves un „patiesās“ dzīves tēliem man bija tik auglīgi, ka radija nākošās komēdijas „Neticīgā Kolombine“ iekšējo formu. Tajā jau skaidri

iezīmējās avanscēnas ģeometriskos figūru — jauneklā Trīsstūra, Ripas jaunkundzes un Kuba kunga tēli un no viņiem atšķirīgās skatuves spēles darbības personas.

Valdemārs Tone komēdijas „Mēs viņus gūstīsim“ ietērpu bija ne tikai skaidri izdomājis, bet šī puslīdz vienīgā viņa skatuves dekoratīvās mākslas darba krāsu un līniju valoda bija tik spilgta un stipra, ka patiešām jānožēlo, ka tas ir nogrimis nebūtībā, neatstājot latviešu teātra vēsturei un mūžam pat ne maketu! Šī Tones viesošanās Nacionālā teātra dekorāciju darbnīcā jāpieskaita pie visvērtīgākajiem ieguvumiem šajā laikā tā pastāvēšanas laikā. Protams ne jau ārējo efektu, bet gan dziļās teātra būtības izpratnes dēļ.

★

Nacionālā teātra attīstības līnija sevišķi vēlākajos gados arvien vairāk iesāka nosliekties uz realismu, vai, kā to konsekventi deklarēja, uz „psicholoģiskā realisma“ pusi, dažās sezonās to variējot ar „monumentālo“. Bet realistiskais repertuārs prasa no aktiera tēlojumu, kamēr teātrālais spēli, kas ir sava veida pretpoli. Tā kā Nacionālais teātris savā repertuārā uzņēma arī klasiku — Šekspīra, Šillera, Moljēra, Kalderona darbus, kas prasa spēli, šo dažādo repertuāru sajaukšana, neatšķirot tēlojumu no spēles un tos jaucot, nevarēja dot labus rezultātus. Apbalvots ar asu formas sajūtu, Valdemārs Tone to, ja ne tieši saprata, tad nojauda, un viņš nekad vairs neatgriezās teātra dekoratora darbnīcā. Mākslas principos un jautājumos viņš bija ļoti konsekvents un nelokāms!

Taču šie pēdējie vārdi nav jāsaprot un jāiedomājas, ka arī viņa gleznās būtu jāuztver šī nelokāmība asu, šķautnainu līniju, krāsu un toņu kontrastos, portretējamo cilvēku stingri savilkto vaibstos un spītīgi saslietos stāvos. Nebūt! Tos dabīgāk atslābinātus, dziļā nopietnībā sevi aizmirsušos, ar lielā krāsu un toņu saskaņā izteiktu klusu prieku, kaut arī bieži caur tumšajiem foniem un dzejiskā krēslā ietitus mirdzam, tik lielu gara un dvēseles skaistumu mēs neatradīsim nekur vai ļoti reti, pat ja viss tas būtu jāmeklē tālu aiz mūsu robežām...

Nolieksim galvas viņa mākslas priekšā šajā piemiņas brīdī.

PĒTERA AIGARA DZEJOĻI

DONKICHOTS

Sančo nav trūcīgs,
Apvēlies miesās.
Donkichots brūcēs
Gaida, kad tiesās.

Vējš šūpo cilpu
Tirgū pie staba.
Bendes kalps svilpo —
Alga būs laba.

Brūņinieks straujais,
Ciniņies sivi,
Klaiņojot taujājis
Sapņi, ne dzīvi,

Iekritis dēkā,
Daudzinot garu
Pasaules ēkā
Liels top ar varu.

Gaiteni šauri,
Soļi gurst ķedēs,
Heralds ceļ tauri —
Vēstījums pēdējs...

Neizbēgt sodam,
Sardzes tik mošas.
Aizsaules godam
Brūņinieks pošas.

Bungas rīb bargi
Klaigām nav gala,
Plūkdamiem sargi
Dālderus dala.

Klaidoņi laužas
Dzēriena trauka;
Asaras gaužas
Sievietes slauka

Rosinants nojāts,
Slienās, kremt slītu
Gars neiet bojā —
Dzemdējot citu.

Neaprakt kapā
Dievīgās dziņas,
Ziedā vai lapā
Patversies viņas.

Lapā un ziedā
Daiļumu ļaudīs,
Putni to dziedās,
Daudzinās ļaudīs.

BENDE

Ar bendi sēdējām
Mēs pagrabā pie alus,
Pirms stundām pēdējām,
Kad sasien mūža galus.

Viņš manī raudzījās,
Aiz maskas slēpies platās,
Kā čūskas žņaudzējās
Uz laupījumu skatās.

Viņš malku mēroja,
Ko sev pie lūpām liku,
Un acis zvēroja
Ar ļaunu labpatiku.

Es skaidri zināju:
Viņš pirkstiem auklu tausta,
Kas auga linājā,
Un pielīps man pie skausta.

Bet, glāzi pildījis,
Es teicu bendem noļi:
„Viens stars mūs sildījis,
Ies rakstā mūsu soļi

Pat nāve saudzīgā
Mūs neizšķirs ne brīdi;
Es gaitā draudzīgā
Jums sekošu pa spīdī.

Lai kādos amatos,
Jūs aizmiršanos gūtu,
Es dzelzu lāmatās
Jau jūsu galvu jūtu.

Kas nokauj dzīvību
Un cietējam lemj sāpes,
Tas zaudē brīvību —
Pat viņā remdēt slāpes.“

Viņš likās ievainots,
Kaut pilns vēl naida sārņiem,
Tad pieri rievaino
Šķiet apskaidrība pārņem,

Un, rokām gaināmiem,
Viņš dvesa: „Dūzis pārsit!
Lai lomās maināmiem —
Es karāšos, jūs kārsit;

*Vai projām dosamies,
Kur nevaid varas bargas,
Pirms laukā rosamies,
Dzird iesnaudušos sargus."*

*Un masku saminiš,
Viņš sniedza siltu roku,
Un likās kameņes
Lenc ziedos pūpolkoku.*

*No šausmu pagraba
Mēs pazudām bez ziņas.
Mūs plašums sagrāba
Un dzīvošanas dziņas.*

Videvuds Kļava

KAMĒR

*Kamēr šie pirksti iekāroja nemi,
kamēr šīs plaukstas tiecās glāstīt
vai sist,
kamēr vēl lūpas
prata skaistus melus,
viss labi gāja... —*

es biju lieti derīgs.

Nu esmu nederīgs nekam,

*lai pirksti iemācās
ar stīgām rotaļāties,
lai plaukstas sajustu,
ko akmens jūt,
lai lūpas uzzina
ar nebijušo sarunāties.*

Videvuds Kļava

PURVA AVOTS

*Es esmu rāvains un negaršīgs.
Tikai vasaras vidū te
nāk padzerties lopi
un visādi mūdži.*

*Apkārt ložņā čūskas un zirnekļi,
manī perinās vārdulēni, odi
un visādi mūdži.*

*Es miglu metot,
un pavasaros
palaižot salnu
uz ābeļu ziediem.
Sen gribot aizrakt mani.*

*Nu, rociēt!
Es tikai nezinu, kur
tad spoguļosies
tā zvaigzne,
tā — lielā
un spožā.*

DAŽI LATVIEŠU LIKTENI FRANČU REVOLŪCIJAS IEZĪMĒ

Juris Grīnbergs

Liktos, ka katra revolūcija vai atdzimšana sākumā nepanes domu, ka tai būtu kāds sakars ar iepriekšējo laikmetu vai vismaz iepriekšējo paaudzi. Tikai no zināma atstatuma sākam saskatīt vienotājus elementus pāri paaudzēm un vēsturnieku radītām iedaļām. Īsi pēc revolūcijām ir gandrīz grēcīgi atsaukties ar cieņu uz iepriekšējā laikmeta cīnītājiem. Gadījumos, kad pati revolūcija sevi cildina par bezasiņainu, šķietama iecietība pret tikko pārvarētu laikmetu var kādreiz arī laiciņu vēl pastāvēt, bet lielāko tiesu to jo drīzi aizstāj skarbas neiecietības posms.

Tautas atmodas laikmeta neiecietība sāk tikai tagad izgaist. Tikai tagad, kad nākamās atmodas darbinieki varbūt vēl neapzinājas, kāds liktenis viņus gaida un kāda būs viņu sūtība un kad vēl mazāk viņi apzinājas, ka varbūt viņi jau kaļ savus garigos ieročus tā starpslāņa pārvarēšanai, kas viņus vēl atdala no laika, ko nākamo gadsimteņu vēsturnieki varbūt nosauks kādas jaunas iedaļas vārdā. Īstenībā tādu starpslāņu nemaz nav, un kādreiz vēlāk atradīsies vēsturnieki, kas saskatis secības likumus arī pāri tiem.

Tautas atmodas laikmeta priekšteču vēsture līdz šim maz ievērota, atstāta it kā pabērna stāvoklī. Vēl šobrīd mēdz dzirdēt balsis, kas noliedz nozīmi to pētīt. Nel. profesora Arveda Švābes pēdējās grāmatas¹ parādīšanos daži apzīmēja par gluži lieku un nevajadzīgu, bet citi ar nožēlu to atzīmēja kā pilnīgi velti sarakstītu. Tāds uzskats varbūt ir arī saprotams, izejot no tautas atmodas laikmeta ievadītā un pēdējo divu paaudžu īstenotā nacionālisma viedokļa. Tomēr gribētos apgalvot, ka šī grāmata funkcionāli daudzkārt svarīgāks pētījums, nekā daži to iedomājas, jo tā smalkjūti pasvīturo latviešu vēsturnieka

nepieciešamību necelt vēstures celtnes uz viena masu pārdzīvojuma — latviešu tautas atmodas² — vien, jo arvien vēl spēkā vecais dabas likums, ka tuksnesī smiltis plūst bez apstājas, ka viņu sitiens nekad neapstājas okeana piekrastēs un notikumu secība vēstures acīs.

Drīzāk mēs jau varētu Arvedam Švābem pārmet, ka viņš šinī grāmatā atšķirīis vienu no nelatviskākām tā laikmeta lappusēm. Bet pats fakts, ka Arveds Švābe to darijis, apliecina, kā jau teikts, gata-vību izgaisināt neiecietību, kas arvien vēl mums seko no tautas atmodas laika un tam sekojošām revolūcijām. Žēl, ka Arveds Švābe vairs nepaguva atšķirt kādu citu tā paša laikmeta lappusi, kas mūsu acīs varētu iegūt latviskākas, ja ne pavisam latviskas, lappuses nosaukumu. Būs vēl daudzi mūsu starpā, kas teiks, ka tādas lappuses nemaz nav, ka tautas atmodas priekšteči ne ar ko nav sagatavojuši zemi revolūcionāro stādu augšnei un ka šī spontānā atmoda radusies tikai tāpēc, ka tik drūma un bezcerīga bijusi pagātne.

Arveds Švābe ar savas vielas izvēli ir tikai pieskāries problēmai par šī priekš-atmodas laikmeta latviešu intelligenci, bet nav paguvis pateikt, kāda šī intelligences toreiz varēja būt. Mēs veselu gadsimteni padevīgi atkārtojām tezi, ka tādas intelligences toreiz nemaz nebija, steidzīgi norakstīdami zaudējumos visus tos, kas apprecēdami vācietes, ieprecēdamies savās vēlākās profesijās vai citādi panākumus gūstot, pazuda latvietībai. Bet tā darīdami, reti kad novērtēsim viņu darbus un gan-

¹ A. Švābe, *Kāda mācītāja dzīve*, Stokholma, 1958. gadā, 217 lp.

² Par „tautas atmodas“ laikmeta formālo vietu 19. g.s. vēsturē sk. A. Altementa rakstu Arveda Švābes izdotajā LKV 21. sēj. (Rīgā, 1940. gadā), sl. 42289—93. un A. Švābes paša attiecīgos rakstus LE 3. sēj. (Stokholma, 1953—55 gg.), lp. 2426—29 un lp. 2715—17.

drīz nekad nepasvītrosim domu, ka nevar viņu panākumus mērit ar tagadnes mērauklām un vēl mazāk ar tautas atmodas laikmeta mērauklu, uz kuŗas iedaļas diezīn vai vairs saskatāmas. Tad būtu arī jāpajautā, vai mūsu pašu gaitas un panākumus mēs gribētu redzēt novērtētus bez mūsu paaudzes traģēdijas dziļākas izpratnes?

Arveds Švābe gan, teiksim, gaŗāmejojot piemin arī latviskākus tā laikmeta pārstāvjus, nekā viņa pētījuma centrālā figūra — Rūjienas mācītājs G. Bergmanis, bet uzdevums viņus izcelt ir atstāts mums. Mēs esam parādūši atkārtot, ka visi mācītāji toreiz bijuši vāciskuma kalpi bez degsmes kalpot kam citam, un reti kad esam pārbaudījuši, vai tas tiešām visos gadījumos tā bijis. Katru vēlēšanos to pārbaudīt esam paši apturējuši ar pesimistisku rezignāciju, ka mūsu rīcībā taču nav nekādu materiālu, kur mēs to varētu noskaidrot. Mēs esam Arvedam Švābem un viņa pēdējiem darbiem parādā pateicību, ka esam it kā lauзуši strupceļa psiholoģiju, kādā bijām pa pēdējiem gaddesmitiem nokļuvuši, un ka pat trimdas apstākļos sākam saskatīt iespēju kritiski pieiet tautas atmodas laikmeta radītiem maldu spriedumiem par tā priekšteču lomu un gūtiem panākumiem.

Arveds Švābe tikai gaŗām ejot piemin mācītāja G. Bergmaņa laika biedru un amata brāli Palsmanes mācītāju Danielu Vāru³ un viņa darbu⁴, tikai gaŗām ejot atļauj domu, ka viņš var būt pat vērtīgāks⁵ par visiem tās pašas nozares darbiem, kas nāca no paša G. Bergmaņa spalvas, bet izsekot šai vagai un novērtēt to, viņš vairs nebija paguvis.

Tikai dažus mēnešus pēc A. Šābes nāves kāds latviešu apgāds Zviedrijā⁶ pie-teica nodomu izdot šo, liktos, aizmirsto darbu kā senu tekstu. Sākās drudžaina aktivitāte ap jautājumu par šī priekš-atmodas laikmeta darbiniekiem un viņu vietu mūsu nacionālās vēstures no jauna novērtētā skatījumā. Kādēļ visa šī drudžainā aktivitāte, kad, liktos, svarīgāki,

aktuālāki un neatliekamāki uzdevumi mūs gaida tiklab pašreizējos trimdas apstākļos, kā arī neatkarīgi no tiem? Kādēļ mēs pēkšņi un negaidīti esam atraduši dziļumu mūsu vēstures pārdzīvojumā, ja līdz tam to pratām skatīt tikai kā tautas atmodas laikmeta mantinieki, neieurbjoties priekšvēsturē un neizejot cauri tai spožajai virsmai, kas mūsu skatam aizklāja pagātni, no kuŗas galu galā šī atmoda bija izaugusi?

Mēs esam Arvedam Švābem pateicību parādā, ka šis skats dziļumā mums tagad atklājies. Daniela Vāra nelielā tautas dziesmu krājumiņa negaidītais pārākums, salīdzinot ar G. Bergmaņa daudz vairāk cildinātiem darbiem šinī novadā, ir jau pārsteigums pats par sevi. Mistērija, kāpēc šis valodnieciski un sistēmatiski daudz priekšzīmīgākais krājums palika ne tikai toreiz, bet arī Krišjaņa Barona un viņa pēcteču folkloristiskos pētījumos tik maz ievērots⁷, vēl sabiezinajas ar šī tautas

⁷ Krišjānis Barons savā 1. sējuma (Jelgavā, 1894) ievadā (II. lp.), apmierinājas ar konstatējumu: „Vāra krājums ar 411 dziesmām iznāca 1807. gada beigās ar uzrakstu „Palmariešu dziesmu krājums“ bet pārējos sējumos, kā piem. 2. sējumā (Pēterburgā, 1903. lp. 1124), 3. sējuma 1. daļā (Pēterburgā, 1904. lp. 600), 3. sējuma 2. daļā (Pēterburgā, 1906. lp. 743) un 3. sējuma 3. daļā (Pēterburgā, 1909. lp. 965) šis krājums minēts tikai bibliografiskos savilkumos trafareti ar šādu teikumu: „F. D. Wahr, Palzmareschu dseesmu krahjums (Ruien, 1807)“, gaŗ ar kļūdainu piezīmi: „...satura 311 numurus“ (411 vietā!). Pagastu sarakstos Palsmanei („Palzmare, Palzmar“) gaŗ iedots tekošais numurs 133, ko prof. A. Švābe paturējis arī savā topografiskajā rādītājā, („Latviešu tautas dziesmas“ 1. sēj., Kopenhāgenā, 1952, lp. 405). Mācītāja Vāra vārds citādi Krišjaņa Barona krājumos nekur vairs neparādās. Nav arī uzrādīts skaits 411, no kā varētu domāt, ka Krišjānis Barons izlietojis Vāra krājumiņu savās „Latvju Dainās“.

Profesors Dr. Ludis Bērziņš savu „Pamatdziesmu“ 6. sējumā (Rīgā, 1932, 599. lp. un sek.) gaŗ min pilnu izvilkumu no it kā Sir John Bowring'a sarakstītās recenzijas žurnāla *The Foreign Quarterly Review* 8. sējumā (Londonā, 1831, 15. burtnīcā, 61—78 lp.), uz kuru atsaucas prof. A. Švābe savā darbā („Kāda mācītāja dzīve“, 201—202 lp. un piez. 85). Bet Vāra krājumam un paša Vāra personībai prof. Ludis Bērziņš nav pie-

³ A. Švābe, c.d., lp. 196.

⁴ A. Švābe, c.d., lpp. 195—202.

⁵ A. Švābe, c.d., lp. 198.

⁶ „Senatne“, Upsalā.

dziesmu krājuma autora mācītāja Daniēla Vāra necilo lomu toreizējā intelligencē. Kāpēc Rūjienas mācītājs G. Bergmanis un citi viņa laika biedri varēja tā laika sabiedrības acīs atrast zināmu atzinību, kāpēc par Bergmani kā izdevēju un grāmatu iespiedēju pat sastādīta diezgan nopietna bibliografija⁸, bet Daniēlam Vāram veltījuši tikai dažas nenoīmīgas rindīņas pat tie, kas, vācietības žņaugus pārvarējuši, būtu spējuši viņa nopelnus novērtēt vai nu tautas atmodas laikmeta acīm, vai arī pieejot viņa darbam no 150 gadu atstatuma, kā to nesen izdarījis Arveds Švābe? Kāpēc šis darbs, kuŗa oriģinālu rokā turēt man bija lemts tikai ar rakstnieka Valtera Skota mantinieku laipnu pretimnāk-

griezis uzmanību. Arī rakstā „Dainu zinātne“ (LKV, 3. sēj., Rīgā, 1928—29) viņš apmierinājies ar vienu teikumu: „Mācītājs Vārs Palsmanē 1807 izdod savu krājumu“.

Profesors Dr. K. Straubergs papildinājis šo apgalvojumu (LE, 3. sēj., Stokholmā, 1953—55, 2438. lp.) ar Krišjāņa Barona (2. sējumā un vēlāk, bet ne Jelgavā 1894. gadā izdotajā pirmā sējumā!) kļūdu par 311 nūnuriem, un ar apgalvojumu (ko varbūt vēl varētu apstrīdēt), ka šo krājumu izdevis G. Bergmanis savā mājas spiestuvē Rūjienā. To pašu kļūdu prof. K. Straubergs netieši atkārtō savā rakstā „Latviešu folklorā 40 gados“ (gada grāmatā „Universitas“, 6. nrā, 1959, lp. 37) apgalvodams, ka katrā no Rūjienā iespīestajiem tautas dziesmu krājumiem bijuši 200—300 tautas dziesmu „gan ar ziņģu piemaisījumu“. Tanī pašā rīndkopā, drusku augstāk, prof. K. Straubergs gan min Švābes darbu par Bergmani, kur Švābe (196. lp.) pilnīgi precīzi minējis F. D. Vāra krājumā uzņemto dziesmu skaitu ar 413 (t. i. 411 numurētas dziesmas + nenu-murētas prologa un epiloga dziesmas), bet pats nav papūlējis savā rakstā šo skaitu iz-labot. Gan laikam Švābes ietekmē (198.—197. lp.), viņš grozījis Vāra krājuma izdoša-nas gadu no 1807 (LE, 3. sēj., lp. 2438, otrā slejā) uz 1808, bet nav pārbaudījis, ciktāl apgalvojums par „ziņģu piemaisījumu“ at-tiecas arī uz Vāra krājumu. Liekas, ka nā-košais F. D. Vāra krājuma, kaut netiešs, pieminējums latviešu publicistikā sastopams kādā nel. profesoram Arvedam Švābem vē-ltītā nekrolōgā („Londonas Avīze“, 696. nrā, 6. lp.), bet tur Vāra vārds nav minēts.

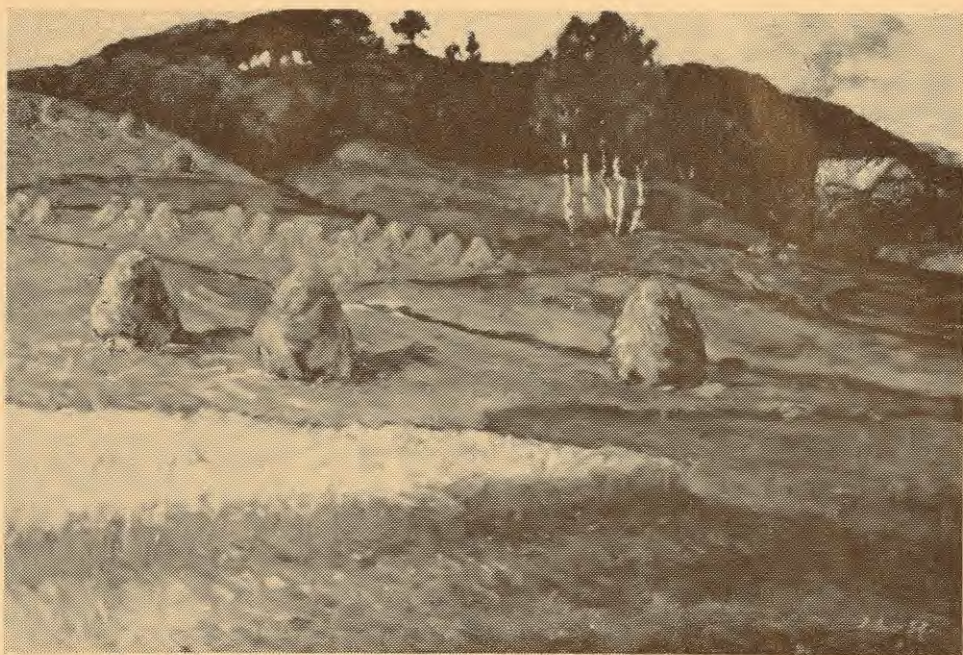
⁸ Arend Buchholtz, „Gustav Bergmanns in Salisburg und in Ruīen erschienenene Drucke“, (Rīgā, 1885. gadā).

šanu, arī Latvijas neatkarības laikmetā iemantojis tik ļoti mazu uzmanību, kaut gan viens oriģināla eksemplārs bija uzgla-bājies Rīgas pilsētas bibliotēkā līdz pat 1941. gadam? Visiem šiem „kāpēc“ var viegli izlauzties cauri, ja mēs tā laikmeta darbiniekiem pieejam ar svaigu skatu, ja mēs mūsu rīcībā esošiem avotiem iemācā-mies pieiet kritiski, un, liktos vissvarīgāki, ja mēs vecajam mitam par toreizējās intel-ligences vienveidīgo vāciskumu netuvotos vairs tik nekritiski kā līdz šim.

Mēs gan bijām dzirdējuši par mastu brāķeru latviešiem Rīgā⁹, par Rīgas lat-viešu zvejniekiem (lielāko tiesu Kīpsalā), kas bija pratuši pretoties pārvācošanās draudiem gaddesmitiem un gadsimtiem, līdz gandrīz tiem gadiem, kad citiem lat-viešiem varēja jau sākt likties, ka lielākas briesmas draud no citas puses, bet krietni maz mēs bijām izlauzušies cauri vāciski skanošo uzvārdu plūvuram. Vācu avoti ti-kai retos gadījumos atklāti atzinās, ka kāds toreizējās intelligences („literātu kārtas“) pārstāvis bijis latviskas cilmes¹⁰. Drusku

⁹ Sal. LKV 13. sēj. (Rīgā, 1935—36) sl. 26007—26009, un 21. sēj. (Rīgā, 1940) sl. 41861—63, un J. Strauberga speciālās mono-grafijas: „Rīgas latviešu nacionālās cīņas 18. gadsimtenī (Rīgā, 1936), un „Rīgas vē-sture“ (Rīgā, 1937) un „Sen to Rīgu dau-dzināja“ (Stokholmā, 1952).

¹⁰ Par Tukuma mācītāju Vilhelmu Stei-neku vācieši atklāti teica (J. F. von der Recke un C. E. Napiersky, Allgemeine Schriftsteller- und Gelehrtenlexikon der Pro-vinzen Livland, Estland und Kurland, čet-ros sējumos, Jelgavā, 1824—32) „ein Lette von Geburt“. Viņa dēlam, arī Vilhelmam Steinekam (1681—1735), jau piegriezta lie-lāka vēriba. Sk. A. Birkerts, Latviešu intel-ligence savās cīņās un gaitās (Rīgā, 1927, lp. 107—122), un E. Kīploka rakstu avīzē „Universitas“ (Rīgā, 1930, 6. nrā). Vācu laikraksts „Inland“ (1. sējumā, Tērbatā, 1836, 495.—196. lp.) dēvē Doles draudzes māc. Jakobu Heinrichu Taurīti (1804—1846) kā „der erste National-Lette, der das Pre-digeramt unter den Seinigen verwaltete“ (vai nu tādēļ, ka pats dzimis Doles salā?), bet divus gadus vēlāk (3. sēj., lp. 239) ne ar ko sevišķu neatzīmēja Zasas muižā mi-rušo Jaunjelgavas mācītāju F. L. Pērkūnu (1778—1838), kaut gan uzvārds tāpat lie-cinātu par viņa latviskumu, un gados viņš bija vecāks, Šaudins (Heinrich Schaudinn,

Jānis Jaunsudrabiņš

Latvijas vasara

vairāk to gadījumu, kur no tā laikmeta vāciskiem avotiem mums pretim rēgojas latvisks uzvārds¹¹, bet jau krietni daudz

„Deutsche Bildungsarbeit am lettischen Volkstum des 18. Jahrhunderts“, Minchenē, 1937, lp. 49) min kādu 18. gadsimta skolotāju Johannu Erichu Harlu, ko kāds vecs avots esot dēvējis par „Teutscher Lette“, un (150. lp.) kādu citu Salaspils skolotāju Franci Kevku, ko uzskata par latvieti mikstinātā ķ dēļ. Citā sakarā tas pats autors runā par „mazvāciešiem“, kuŗu vāciskums neesot bijis pārāk dziļš un kas latviskā vidē jo ātri to zaudējuši.

¹¹ Šeit pirmā vietā minams mastu brāķera Davida Kalniņa dēls, Erlangenā medicīnu studējušais, ārsts Johanns Michaels Kallin, kas dzimis Rīgā 1777. g. 9. jūnijā, kādu laiku bijis par Krievijas ķeizarienes radnieka Virtembergas hercoga galma ārstu Pēterburgā, bet jau diezgan drīz izceļojis uz Virtembergu, kur Kirchheimā pie Tekas bijis par praktizējošu ārstu. Sk. LKV 8. sēj. (Rīgā, 1932—33), sl. 15135, un LE 1. sēj. (Stokholmā, 1950—51), 939. lp. (18). Abās vietās viņu dēvē par Kalniņu, kaut gan

to pārstāvju, kam vācieši vai nu atzīst kādu necilāku amatnieku vai muižas administrācijas amata personu kā ciltstēvu vai senci¹², vai arī vispār noklusējot izcelšanos, ļauj mums pieņemt, ka viņi varējuši būt pirmās vai otras paaudzes cilvēki jeb t.s. „jaunvācieši“¹³. Izsekojot kritis- kāki viņu gaitām, atsedzot klusēšanas plī-

Reckem un Napierskim viņš uzdots par „Kallin“. Bet viņš nav vienīgais šī grupā. Pieminami 3 tautieši ar uzvārdu Padēls 15. un 16. gadsimtenī, Valmieras ārsts Johans Pēteris Masaliņš 19. g.s. sākumā, Rīgas mācītājs Andrejs Šuriņš 17. g.s. sākumā, Rīgas mācītājs Gregors Pliene 16. g.s. beigās un citi.

¹² Jau pieminētā četršējumainā darbā Recke un Napiersky, „Allg. Schriftsteller- und Gelehrtenlexikon...“ un Kallmeyer'a („Die evangelischen Kirchen und Prediger Kurlands“, Jelgavā, 1890) atrodami šādi apzīmējumi: pogu taisītāja dēls, glāznieka dēls, muižas *amtsrath'a* dēls, muižas *amts-mann'a* dēls, kas var netieši norādīt uz latvisku cilmi.

vuri, ar kuŗu mēdza pārklāt viņu panākumus un senčus, vienā otrā gadījumā varētu rasties atzinums, ka toreizējā intelligence nemaz nebija tik monoliti vāciska, kā varētu likties. Īstenība nekad nav tik viengabalaina, kā to attēlo kādas neiecietīgas idejas apsesta vēsture.

¹³ Tikai piemēra dēļ minēsim šeit dažas baltvācu ģimenes, kuŗām Reke un Napīrskis nav spējuši uzdot viņu vācisko cilmi. Mēs šinī sarakstā izcēlām tās šo ģimeņu pārstāvju intereses un nodarības, kas varētu mums noderēt kā papildu motīvi apgalvojumam, ka tanī laikmetā interese par latviešiem kā tautu citādi vispār izpausties nevarēja, lai neapdraudētu šo interešu paudēju piederību vāciski runājošai un domājošai kārtai. Vāciska cilme parasti padarīja tās nesēju par drošāku un neatkarīgāku, bet zināmi defekti senču rakstos toties par bailīgākiem un nedrošākiem.

Še būtu minami:

Hūni (ciltstēvs miris mēri kā Kuldīgas latviešu mācītājs 1710. gadā, viņa mazdēls Krišjānis H. sagatavojis Manceļa latviešu Postilas jaunā izdevuma korrektūru un, būdams toreiz Kurzemes superintendents, ievērtījis hercoga Pēterā dibināto *Academia Petrina* 1775. gadā. Viņa jaunākais dēls ārsts Otto H. publicējis darbus vācu un krievu valodā par zemnieku mājām un vācu valodā arī par tautas tērpjiem);

Meiji (ciltstēvs miris mēri kā Domes baznīcas mācītājs 1657. gadā, Pauls M. bija 18. g.s. sākumā mācītājs Cesvainē, Liezerē, Eveltē, Ērgemē, Cēsīs un Araižos. Vai no viņa cēlies arī tulkojumu darbiem ievēribu guvušais krievu dzejnieks un dramatisks L. A. Meijs, nevar noteikti apgalvot);

Panki (ciltstēvs mācītājs Kuldīgā un Apriķos, miris 1736. gadā, viņa mazdēls Valdgāles ārsts, pēdējā mazdēls Otto P. bija mācītājs Baldonē un Mežotnē n konsistorijas padomnieks Pēterburgā, izdevis Kurzemes kalendāru, sarakstījis latviešu stāstus Māju kalendārā un pārtulkojis latviski Indriķa chroniku);

Prechti (ciltstēvs mācītājs Salas draudzē un Rīgā 18. gadsimtenī, sarakstījis latviski grāmatu par skolas likumiem, sprediķu grāmatu, izdevis Dārza kalendāru);

Staurves (ciltstēvs mācītājs Ivandē 18. g.s. sākumā, viņa dēls Jānis S. izdevis latviešu baznīcas dziesmas).

Kā „vieninieki“ šinī pašā sakarībā būtu minami:

Heinrichs Storchs, kas 1788. gadā iecelts par literatūras profesoru kadetu korpusā

Kaut gan Kurzemes apstākļi bija mazliet citādi ¹⁴ nekā Vidzemē, derētu tomēr atce-

Pēterburgā, 1794. gadā par Zinātņu akadēmijas korespondējošo locekli, 1804. gadā par kārtējo locekli turpat, 1830. gadā par Zinātņu akadēmijas viceprezidentu, izdevis vāciski „Russland unter Alexander dem Ersten“, kur ievietojis daudz rakstu par zemnieku dzīvi Baltijas provincēs;

Jānis Šteins, mācītājs Piņķos un Rīgā 18. gadsimtenī, sarakstījis ziņņu grāmatas;

Martiņš Stiķis, ārsts Gdovā, Pēterburgā, Tallinā un Rīgā, 1800—29 farmācijas profesors Tērbatā.

Nevienā no šiem gadījumiem vācu avoti neuzdod vācisko cilmi. Darbi runā paši par sevi. Citi līdzīgi gadījumi minēti 45. piezīmē.

Tas, ka Jelgavas latviešu draudzes mācītājs, Latviešu Avīžu redaktors un Latviešu literāriskās biedrības prezidents Rudolfs Šulcs (1807—66) kļuva vēlāk slavens ar savu aso cīņu pret jaunlatviešiem, liekas nav pretrunā ar faktu, ka viņš pats bijis Jelgavas glāzniekmeistara Nikolaja Šulca mazdēls. Mazvērtības kompleksa pamatā bieži ir bailes no saviem senču rakstiem, kas nav arvien pēc viņu nesēju patikas. Vāciski mēdza teikt: „durch die Ahnen belastet“.

¹⁴ Kā zināms, sākot ar Livonijas valsts sadali 16. gadsimtenī beigās atsevišķo novadu un valstiņu savrupceļi sāka asāk un asāk iezīmēties, tiklab augstāko kā arī zemāko kārtu sejā. Atšķirība starp analoģu profesiju pārstāvjiem Kurzemē, Vidzemē un Igaunijā kļuva ar laiku lielāka un skarbāka. Tas attiecas vienādā mērā tiklab uz bāroņiem, kā arī uz literātiem un no zemākām kārtām klātpienākušiem „jaunvāciešiem“. Mazākā mērā atšķirības pieauga zemniekos un amatniekos. Formālā piederība pie Polijas, katolizācija dažos Kurzemes novados, lielāka atkarība no Krievijas tuvuma nekā jau Krievijai piederošā Vidzemē un beidzot pēdējās hercogu dinastijas latviskā izcelsme nevarēja paiet bez savām sekām. Ka Bironi nebija pēc izcelsmes vācieši, jau daudz rakstīts trīsdesmito gadu beigās, bet ne tikai tad. Hipotētiska laikam paliks doma, ka viņi cēlušies no Bīriņu novada latviešiem vai ka viņu senais uzvārds bijis Bīriņš. Interesanti tomēr atzīmēt, ka franču revolūcijas laikā kāds Lavo (Jean C. T. Laveau, Histoire de Pierre III, Parīzē VIII—1799, 1. sēj. 25. lp.) rakstīja: „... šis favorīts ... sevi dēvēja par Ernestu Jāni Bironu. Viņš bija Kurzemes hercoga Jēkaba stālja puīša (palefrenier) mazdēls“, bet 75 gadus vēlāk Allg. Deutsche Biographie (6. sēj., Laipcigā,

rēties Lielauces mācītāju Vērtu likteni tā laikmeta fona raksturošanai. Vecākais no abiem, Dundagas muižas vagara dēls¹⁵, bija pirmās paaudzes jaunvācietis, bet viņa pirmās sievas senčos bija vismaz četras paaudzes vācisku mācītāju¹⁶. Viņu dēls pēc sešiem adjunkta gadiem „bija atzinis, ka viņš nav piemērots tādai sūtībai“. Tas notika 1800. gadā. Izstumšana no mācītāju kārtas bija neticami radikāla. Tā cita starpā izpaudās konsekvētā klusēšanā par viņa tālākām gaitām¹⁷. Šobrīd neiespējami pateikt, vai viņa aiziešana pāvērusi viņa

1877, lp. 286) atzīmēja, ka Ernests Jānis Bīrons (1690—1772) cēlies no vismaz kopš 1564. g. Kurzemē dzīvojošas ģimenes Būren, ko Polijas karalis Vladislavs esot uzņēmis muižniecībā 1638. gadā, bet ka tā nekad nav uzņēmta Kurzemes bruņniecībā, un kuŗas radniecība ar līdzīga uzvārda vācu muižnieku ģimenēm ne ar ko neesot pierādīta. Nedaudz vēlāk Velsingers (H. Welschinger, Mirabeau in Berlin, Leipciģā, 1900, 124. lp., piezīmē) jau izteicies krietni skaidrāk: „E. J. von Biron war der Sohn eines kurländischen Bauern“. Cits jautājums, vai mums ir pamats lepoties ar šo homo novus?

¹⁵ Sk. Kallmeyer, c.d., lp. 527: „Sohn eines Amtmanns“.

¹⁶ Vecākais no šiem senčiem (Zamuēls Ranejs) bija 17. gadsimtenī mācītājs Gramzdā. Pēdējā znots un viņa tēvs (no dāpiem cēlušies Willemsen'i) bija mācītāji Stūru, Neretas, Ugāles, Dobeles un Kalnamuižas draudzēs. Apprecēdams pēdējā meitu, minētais vagara dēls Kārlis Vērts iekļuva Kurzemes mācītāju kārtā. Nel. profesors Pauls Kampe, kam ir ļoti lieli nopelni vāciski skanošo uzvārdu plīvura izgaismāšanā, savā amatnieku biogrāfiju vārdnīcā (P. Kampe, Lexikon Liv- und Kurländischer Baumeister, Bauhandwerker und Baugestalter von 1400—1850, 1. sēj., lp. 198, 490, 547, un 2. sēj., Stokholmā, 1957, lp. 80) min kādu liepājnieku ērģeļu būvētāju Korneliju Raneju, kas varētu eventuāli būt rados ar minēto mācītāju Zamuēlu Raneju. Kaut gan Kampe viņu neuzdod par latvieti, viņš kā vienu no četrām šīs ģimenes uzvārda pareizrakstības formām uzdod arī vienizilbīgo Rahn. Sk. piez. 45.

¹⁷ Vācu avoti piemin lakoniski, ka viņš kļuvis ierēdnis, vēlāk virsskolotājs Pēterburgā, bet neuzdod viņa nāves gadu un vietu, kaut gan viņa tuvākiem radiem (mācītājiem bez izņēmuma) izseko visās viņu gaitās.

tēvam iespēju kļūt gadu vēlāk par prāvestu¹⁸ un pēc dažiem gadiem tikt ieceltam par locekli Krievijas protestantisko baznīcu reformu komisijā¹⁹, iegūt dažus gadus vēlāk²⁰ teoloģijas doktora gradu Helmštetas universitātē un rast ārzemēs labvēlīgu atbalsi par darbību šinī komisijā un par luterticīgo liturģiju²¹. Varbūt viss būtu noticis arī neatkarīgi no dēla aiziešanas. No viņam veltītām, diezgan pagāram vācu biogrāfijām daži epiteti²² tomēr liecina par sacerētāju pūlēm mazināt un niecināt šī latviešu prāvesta nozīmi un nopelnus. Kad šī gadsimtenā trīsdesmitos gados man gadijās par viņu apvaicāties Jelgavas Trīsvienības draudzes kanclejā, tad saņemtā atbilde bija arvien vēl nievas pilna, ka viņš taču bijis tikai latvietis²³.

Tā, protams, var būt tikai hipoteze, ka šis Lielauces un Īles mācītājs uzturējies 1786. gadā caur toreiz Zviedrijas dienestā strādājošo baronu Noldi²⁴ kontaktu ar vēlāko Francijas ministru prezidentu Mirabo, kas toreiz bija franču aģents Berlīnē, un, kā zināms, pūlējās glābt Kurzemi no inkorporācijas briesmām²⁵. Domas par pretošanos Krievijas ekspansijai bija toreiz vēl visu kurzemnieku sirdīs. Varbūt mācītāja svaiņa profesora Tilinga pēkšņā pāreja muižniecības pusē 1791. gadā²⁶ iz-

¹⁸ 1801. gada 7. maijā. Sk. Kallmeyer, c.d., lp. 527.

¹⁹ Mums trūkst ziņu, vai viņš tādēļ devies pats uz Pēterburgu, vai nē.

²⁰ 1808. gada 27. decembrī.

²¹ Recke un Napiersky, c.d., 4. sēj., lp. 480.

²² Turpat, lp. 481: „alle Sprachkenntniss ging ihm ab“, „ohne eigentlich Welt- und Menschenkenntniss“.

²³ „Londonas Avīze“, 582. nrā, Londonā, 1957.

²⁴ Noldēm nenoliedzami varēja būt vecs ģimenes sakars ar Kārļa Vērtu pirmās sievas radiem, jo Noldes, kā zināms, bija Gramzdas dzimtskungi. Sk. LKV, 6. sēj., Rīgā, sl. 10498.

²⁵ Par Mirabo kontaktu ar baronu Noldi un viņa interesi par Kurzemes lietām sk. H. Welschinger, c.d., 166. un 363. lp. Diezin vai vairs pieejams M. Stepermaņa raksts par šīm slāpēnām misijām, tas bija iespiests Izglītības Ministrijas Mēnešrakstā, 1933. g.

²⁶ K. W. Cruse, Kurland unter den Her-

tulkojama tieši ar Mirabo nāvi tai pašā gadā un Francijas norietu uz starptautiskās politikas skatuves, un tādēļ jau toreiz izjustās bezcerības glābt Kurzemi no krievu inkorporācijas. Pārāk maz esam izpētījuši tā gaddesmita vēsturi, pārāk vienpusīgi ir avoti, kas vēl mūsu rīcībā. Kas viss nebija noticis pa šiem pieciem gadiem, kopš jaunā Mirabo diplomātiskās misijas pie mirstošā Fridricha Lielā? Kad isti sākās šī vēlākā prāvesta interese par Kurzemes politiku, ir grūti pateikt: vai jau tad, kad, trīs gadus Jēnā teoloģiju pastudējis²⁷, viņš kā mājskolotājs nokļuva Kurzemes kanclera grāfa Ditricha Keizerlinga ģimenē²⁸, jeb tikai ar savas māsas izprecināšanu Academia Petrina daiļrunāšanas profesoram Tilingam²⁹, jeb tikai ar pārnākšanu no Baldones uz Lielauci³⁰. Ap to laiku Jelgavā reizē darbojās divi slaveni dēkaiņi, brīvmūrniekības reformātori un filozofi — grāfs Aleksandrs Kaļostro³¹ un profesors J. Starks³², bet lielā

zōģen, 2. sēj., Jelgavā, 1833, lp. 200; Kallmeyer, c.d., lp. 506.

²⁷ Kallmeyer, c.d., lp. 527. Ekarts (J. Eckardt, Livland im achtzehnten Jahrhundert, Leipzig, 1876, lp. 578) šādi min viņa iestāšanos Jēnas universitātē: „...1764, Nov. 2, Carl Didr. Wehrelt, Curonus.“

²⁸ Kallmeyer, c.d., 527. lp., pieļauj, ka viņš varēja nokļūt Keizerlingu ģimenē ap 1767. g., kad Didrichs Keizerlings gan vairs nebija Kurzemes kanclers (par tādu viņš sabija 1759—63, t.i. pēdējos gadus pirms Birona atgriešanās Jelgavā), bet tomēr aizkulisēs viņam bija svarīga loma, un viņš bija jaunā hercoga Pēterā uzticams padomnieks. Pa to laiku norisinājās hercoga Pēterā mēģinājums saprasties ar Kurzemes muižniekiem, tad notika arī pirmā Polijas dalīšana (1772). Saprotams, ka visa Keizerlingu mājas gaisotne bija visu laiku ārpolitiska sprieguma pilna. Jaunais Kārlis Verts bija jau prom Baldonē, kad Keizerlings kā hercoga sūtnis devās uz Maskavu (1774), lai apsveiktu Katrīnu. Sk. K. W. Cruse, c.d., lp. 183, Recke un Napierky, c.d., 2. sēj., lp. 428, un LKV, 9. sēj., Rīgā, 1933, sl. 16433—34.

²⁹ Pēc Kallmeijera tas notika 1775. gadā

³⁰ Pēc Kallmeijera tas notika 1779. gadā.

³¹ Pēc LKV, 8. sēj., Rīgā, 1932—33, sl. 15213, Kaļostro bija Jelgavā 1779. gadā. Šim notikumam veltīta Jāņa Grīna komēdija „Kaļostro Jelgavā“ (1932).

pamfletu divkauja par toreiz saceltiem putekļiem norisinājās tikai tad, kad abi bija jau no Jelgavas prom.

Šinī polemikā Vērtu iejauc jaunā hercoga svainienes, pazīstamās grāfienes Elizas fon der Rekes indiskrēcija³³, ko viņa atļāvusies savā pret Kaļostro vērstā pamfletā³⁴. Profesors Starks, kas kopš 1781. gada bija jau galma sprediķotājs Darmštātē un kam bija „Berliner Monatsschrift“ uzbrukusi, apvainodama slepenā piederībā katoļu baznīcai³⁵, aizstāvējās ar ļoti nekrietnu uzbrukumu Vērtam un nekrietniem atklājumiem par viņa ģimenes dzīvi³⁶. Šinī divkaujā esot bijuši iejaukti arī daži krievi³⁷. Bet tad tā tikpat drīz izplēnēja³⁸. Bet patš fakts, ka šo Lielaucē mācītāju varēja iejaukt šādā strīdū, ir interesants. Viņa sakari ar Rekēm varēja būt arī vietējie³⁹, bet drīzāk jāpieņem, ka tur

³² Pēc Kallmeyer'a Starks bijis Academia Petrina profesors 1776—1781.

³³ E. un A. Seraphim, Aus vier Jahrhunderten, Tallinā, 1913, lp. 282.

³⁴ Elisa von der Recke, „Nachricht von des berühmigten Cagliostro Aufenthalt in Mitau“, Jelgavā, 1787.

³⁵ Interesanti atzīmēt, ka šī problēma turpina intriģēt ne tikai vācu vēsturniekus un pat vēl šinī gadsimtenī. Sk. J. Blum, J. A. Starck et la querelle du Crypto-Catholicisme en Allemagne 1785—1789, Parīzē, 1912, un tā paša autora La vie et l'oeuvre de J. G. Hamann, Parīzē, 1912, un Boris Telepneva rakstu „Johann August Starck and his rite of spiritual Masonry“ žurnālā „Quatuor Coronati Lodge“, 41. sēj. (1928), lp. 33—36.

³⁶ Kallmeyer, c.d., lp. 527.

³⁷ Karamzins (1766—1826) esot bijis Starka pusē, ķeizariene Katrīna II (1729—1796) grāfienes fon der Rekes pusē. Sk. Telepneff, c.d., lp. 36, piez. 276.

³⁸ Kallmeijers (lp. 528) cildināja Vērtā atturību reaģēt pret paprāvo Starka sējumu ar samērā niecīgu pamfletu „An das Publikum“ (Jelgavā, 1790), kurpretim Telepnevs pēdējo raksturo no Starka viedokļa kā neseismīgu uzbrukumu (c.d., lp. 33, piez. 257a).

³⁹ Rekēm savā laikā piederēja Lielaucē muiža, bet liekas, ka ne tanī periodā. LKV, 12. sēj., Rīgā, 1353, sl. 23949, min, ka pēc 1573. gada tā bijusi hercoga domēne, ka tā kādu laiku piederējusi Vildmaņiem, vēlāk 19. gadsimtenī grāfiem Mengdeniem. Auces

bija sava loma viņa svainim Tilingam. Saceltie putekļi nebija iegānsts neiejaucies lielā politikā arī pēc tam. Ap 1793. gadu Lielauces mācītājs Vērts piedalās kāda satversmes projekta izstrādāšanā („Compositionsakte“), par ko, liekas neseismīgi, vēlāk pieprasa sev honorāru 10.000 dālderu apmērā⁴⁰. Ap to laiku mira viņa agrākais patrons un labvēlis Ditrīchs Keizerlings⁴¹ un no Vācijas atgriezās studijas nobeigušais dēls Fridrihs Kristaps. Grūti šodien pateikt, kādu ideju pilns viņš bija, bet nevar iedomāties, ka jaunie laiki vācu universitātēs varēja viņam paiet secen. Tanī pašā gadā mira mācītāja brālis Jānis Magnuss (1751—1794), kas iegāja Kurzemes vēsturē kā bibliotēkārs, grāmatu tirgotājs, notārs un tiesnesis.

Šinī fonā Palsmanes mācītāja Daniēla Vāra dzīve var likties samērā monotona. Viņa izcelšanās nav visai skaidra, un no tā vien varētu rasties atzinums, ka viņš bijis latvietis. Viņa amata brālis Gustavs Bergmanis sākumā uzdeva par viņa tēvu kādu armijas chirurģu Karalaučos⁴², bet tā kā samērā drīz pēc tam vācu pētnieki šo uzskatu nosauca par maldīgu⁴³, tad jāpieņem, ka Bergmanis gribēja, kā laikam bieži tanī laikmetā, savam amata brālim tikai pakalpot ar vāciskas izcelsmes piedzejošanu. Pēc citām ziņām⁴⁴ Fridrihs Daniēls Vārs dzimis Rīgā 1749. gada 30. maijā. Par viņa avotiēm šinīs datos ne rindīnās, no kā atkal reiz mūsu slēdziens būtu, ka tas ir netiešs norādījums uz viņa latvisko cilmi. To varbūt arī teiktu, ja pat nebūtu runas par šinī rakstā jau pasvītoto parādību, ka sava laikmeta fonā mācītājs

Fridrihs Daniēls Vārs bijis lielisks latviešu valodas pratējs, tālu pārsniedzot savus amata brāļus. Ar šo klātpienākušo motīvu mums protams patiktu, lai apgalvojumu par viņa latviskumu varētu uzskatīt par gandrīz pierādītu. Varētu vēl griezt vērību uz to, ka tā gadsimtena latviešiem un „jaunvāciešiem“ savādā kārtā bija pārsvarā vienzilbīgi uzvārdi⁴⁵, un te

⁴⁰ Bez iepriekš (13. piezīmē) minētiem vienzilbīgiem gadījumiem, kurū nesēji manu prāt varētu būt latviešu cilmes cilvēki, būtu vērts minēt vēl šādus Rekes un Napīrskas krājumā sastopamos gadījumus: Smiltēnes mācītājs S. G. Dicis (1670—1823) sacerējis ap 170 latv. dziesmu (sk. arī LKV, 3. sēj., Rīgā, 1928—29, sl. 5240, un Schaudinn, c.d., lp. 94), Jelgavas skolotājs K. Mors (1769—1818), Bauskas notārs Menchs († 1774), Cēsaines un Valkas mācītājs Z. Pils (1668—pēc 1723), Rīgas mācītājs un latviešu dziesmu un antifoņu autors N. Rams († 1532) (sk. arī LE, 3. sēj., Stokholmā, 1953—55, lp. 2064, un Schaudinn, c.d., lp. 89), no kurā varbūt cēlies Rīgas ārsts un Skotijas antikvītašu biedrības korespondējošais biedrs Jukums Rams (1763—1828), kas arī rakstījis latviski. Tad tālāk būtu minami Dorešmūižā pie Alūksnes 1769. gadā dzimušais ārsts J. G. Rīls, Valmieras un Ergļu ārsts E. J. Suks (18. g.s. beigās), Jelgavā kā poģu taisītāja dēls dzimušais Bauskas prāvests K. G. Šēls (1750—1811), Durbes mācītājs Krīšjānis Šēns († 1779), tulkis, fabrikas inspektors un valsts padomnieks Pēterburgā Jānis Šluns (1768—1829), mācītājs Katlakalnā, Olainē un Rīgā Andrejs Švarcs (1665—1701), Rīgas mācītājs M. Tīls (1779—pēc 1823), Nītaures mācītājs D. F. Treijs un Rīgā ap 1794. gadu dzimušais mācītājs H. Treijs, kas abi (vai viens no tiem) varēja celties no barona Rozena sulaiņa Otto Treu (sk. Eckhardt, c.d., lp. 406), Rīgas mācītājs P. D. Vents (* 1784), Lielauces skolotājs un audēja dēls J. M. Vols (1753—1828) un Vircavā kā „Amtsrath“a un „Oekonomieverwarter“a dēls dzimušais Jelgavas aprīnķa ārsts E. F. Vorms (* 1788). Šinī vietā būtu vēl minams skolotājs Harls (sk. 10. piezīmi). Visos gadījumos tie ir agrīni (t.i. pirms vispārējās uzvārdu došanas radušies) vienzilbīgi uzvārdi, un nevienā gadījumā vācu avoti neizceļ vācisko cilmi). Te laikam nebūtu minams Lielauces vagars Valts (sk. 39. piezīmi), jo jāpieņem, ka viņš uzvārdu dabūjis tikai pag. gadsimtena divdesmitos gados. Pierādīt vai apspēkot, protams, to nevaram.

vagars Valts ziedojs ap 1824. gadu 460 rubļu ērgļu būvei.

⁴⁰ Kallmeyer, c.d., lp. 527.

⁴¹ Grāfs D. fon Keizerlings miris 1793. g. 19. novembrī (Recke un Napiersky, c.d., 2. sēj., Jelgavā, 1829, lp. 428).

⁴² Gustav Bergmann, Geschichte von Livland nach Bossuetischer Art entworfen, Leipzigā, 1776, lp. 163.

⁴³ Recke un Napiersky (4. sēj., Jelgavā, 1832, lp. 463), atsaukdami uz Dundagā dzimušā U. E. Cimmermaņa sarakstīto „Versuch einer Geschichte der lettischen Literatur“, kas iznāca Jelgavā 1812. gadā.

⁴⁴ Recke un Napiersky, c.d., 4. sēj., Jelgavā, 1832., lp. 462.

būtu minami vēl divi novērojumi. Pirmkārt, ka Palsmanes mācītājam pagrūti at-
rast kādu vārda brāli, un, otrkārt, viņa
otrs, un laikam īstais, priekšvārds bija
Daniels. Tā laikmeta vācu sabiedrībā Da-
nielu ir pavisam maz, bet toties tanī laikā
Rīgā dzīvoja plaši pazīstamais latviešu sa-
biedriskais darbinieks un mastu brāķeris
Daniels Steinhauers⁴⁶ (1721—1761), kas,
pēc gadiem spriežot, varēja būt tiklab mā-
cītāja Vāra krusttēvs vai radnieks, vai arī
citādu iemeslu dēļ⁴⁷ varēja ietekmēt Vāra
vecākus priekšvārda izvēlē. Rūpīgi izseko-
jot visiem tā laikmeta uzvārdiem, izdevās
atrast tikai vienu citu Vāru, un tas ir 1745.
gadā dzimušais Kārlis Vārs⁴⁸, kas pēc ga-
diem varētu būt mācītāja vecākais brālis.
Par Kārli Vāru zinām samērā daudz, bet
radniecību abu starpā līdz šim nav izde-
vies pierādīt. Par Danielu Vāru zināms,
ka viņš vēl ļoti jauns kļuva par mācītāju

⁴⁶ LKV, 21. sēj., Rīgā, 1940, sl. 41861.

⁴⁷ Interesanti atzīmēt, ka Daniela Vāra
dzimšanas gadā justickollēģija atzina, ka
Danielam Steinhaueram ir tiesība tikt uz-
ņemtam Rīgas namniekos. Šī politiskā uz-
vara varēja dot pamatu jaunpiedzimušam
dot Danielu kā otru priekšvārdu. Maz domā-
jams, ka apzinīgā vācu namnieku ģimenē
tas varētu notikt pēc šīs latviešu amatnieku
politiskās uzvaras.

⁴⁸ Varbūt būtu vērts atzīmēt, ka Kārlim
Vāram, pretēji tā gadsimta vāciskām tra-
dīcijām, tiešām laikam bijis tikai viens
priekšvārds. Četrus gadus vēlāk dzimušam
Danielam bija toties pamats dot otru priekš-
vārdu. Kārļa Vāra dzimšanas vieta ir ne-
skaidra. Pēc dažiem avotiem tā ir Pēter-
burga, pēc citiem kāda Federsburga. Inte-
resanti, ka Vurbachs (C. von Wurzbach,
Biographischer Lexikon des Kaiserthums
Oesterreich, 52. sēj., Vīnē, 1885, lp. 142)
runājot par šo Pēterburgu, to nenosauc, kā
tas darīts citās tā krājuma biografijās, par
„St. Petersburg“, bet vienkārši „Peters-
burg“, kas mūs var pavedināt uz varbūt
ļoti spekulatīvām domām, vai tik tā nav
„Peterberga“ as muiža vēlākā Pēternieku
pagastā, pusceļā no Rīgas uz Jelgavu. Ja at-
ceramies, ka Daniels Steinhauers līdz pat
savai nāvei (1761) bija Holšteinas komerc-
komisārs (konsuls) Rīgā, varētu domāt, ka
pēc Pētera II noslēpkavošanas (1762) vi-
siem, kam bija kāds sakars ar „Holšteinas
kliķi“, nebija patīkami atcerēties pārāk
precīzi savu izcelšanās un dzimšanas vietu.

Palsmanē⁴⁹ un tur amatā sabija 56 gadus.
Bez folkloristiskā darba, par kuŗu viņš tie-
šām pelnī ievēribu un celšanu godā pat
pēc pagājušiem 150 gadiem⁵⁰, viņš sarak-
stījis tikai divas pamācības dievgaldnie-
kiem un vienu brošūru par kartupeļu
audzēšanu⁵¹. Viņš laikam aktīvi piedalījies

⁴⁹ Pēc G. Bergmaņa (c.d., Leipciģā, 1776,
lp. 163) Daniels Vārs ordinēts 1771. gadā
17. februārī, kad viņam pat vēl nebija 22
gadi (sk. arī Recke un Napiersky, c.d.,
4. sēj., Jelgavā, 1832, lp. 462). Uz savu 50
gadu amata jubileju viņam piešķīra kon-
sistorijas padomnieka titulu.

⁵⁰ „Palzmareeschu Dseesmu Krahjums“,
1807.

Šī raksta apmērs nedod iespēju tuvāk pa-
kavēties pie Daniela Vāra ievērojamā darba
un pie tā vietas latviešu dainoloģijā. Tā
folkloristiskā vērtība tālu pārsniedz iespēju
to darīt šī raksta gaitā. Šinī plāksnē šis
raksts ir tikai cita pētījuma pieteikums, un
tā uzdevums būs iztīrīt Daniela Vāra lomu
un vietu latviešu folklorā.

Par šī Vāra darba iznākšanas gadu ir ne-
lielas domstarpības. Visas vācu bibliografi-
jas akceptē domu, ka šī grāmata iznākusi
1807. gadā. Tas noticis varbūt tāpēc, ka grā-
matas pēdējā lappusē minēts datums „1807.
13. Sept.“. Prof. A. Švābe, kā jau teikts,
(sk. 7. piezīmes beigas), pārlīka to uz 1808.
gadu, un diezin kāpēc nosauca pašu datumu
par „...Vāra izrakstīšanas datumu...“ (sk.
„Kāda mācītāja dzīve“, lp. 197). Bez tam
viņš apgalvo, ka arī šinī ziņā pīelaista kļū-
da, jo tas (kas tad? vēstule Bergmanim?
jeb grāmatas salikšanas vai sastādīšanas no-
slēgums?) īstenībā noticis 16. septembrī. Šis
Švābes apgalvojums, diemžēl, palicis nepie-
rādīts.

Par grāmatas izdošanas vietu pastāv uz-
skats, ka tā iespiesta Rūjienā, G. Bergmaņa
privātā spiestuvē. Buchholcs (c.d., lp. 9)
apgalvo, ka to varot pierādīt ar tipografiski
raksturīgām īpatnībām. Tieši šis apstāklis,
kā arī tas, ko mēs varētu nosaukt par „sa-
likuma tradīcijām“, drīzāk norāda uz pre-
tējo, bet arī par šo jautājumu būtu drīzāk
jārūnā speciālā studijā par šo Vāra tautas
dziesmu krājumu.

Par šī krājuma vietu līdzšinējā latviešu
dainoloģijā sk. iepriekš 7. piezīmi.

⁵¹ „Kartoppeļu dahrs“, 18. lp., Rīgā,
1790. Sautins (c.d., lp. 100) uzsver šī mazā
darba nozīmīgumu tanī laikā. Ekharths (c.d.,
lp. 393) izceļ, ka Vidzemē kartupeļu audzē-
šana kļuva izplatīta samērā agri, jo Francijā
tas noticis tikai ap 1783. gadu, Saksijā gan

jaunas baznīcas celšanā⁵², un šķiet, ka ne ar ko citu viņš nav pazīstams, vismaz nav izdevies neko citu izdibināt. Par Kārli Vāru, kas par mācītāju bija četrus gadus vecāks, ir jau iespējams teikt krietni daudz. Kā jau minēts, Kārļa Vāra dzimšanas gads ir 1745⁵³, pirmo reizi viņš minēts kā barona J. Feliksa Kurca ceļojošā teātra (t.s. „Bernadon“) trupas dalībnieks 1764. gadā, kad viņam bija tikai 19 gadu⁵⁴. Tānīs gados šī trupa apceļoja Rietumvācijas valstis, ilgāku laiku kavēdamās Minchenē. Sākot ar 1770. gadu, Kārlis Vārs pilnīgi

jau 1717. gadā. Pēc LKV, (8. sēj., Rīgā, 1832—33, sl. 16025) hercogs Jēkabs bija tos ievēdis Kurzemē. LE (2. sēj., Stokholmā, 1852—53) nosauca šo brošūnu par pirmo latviešu lauksaimniecības literātūru. Sk. šīs grāmatas titullapas attēlu LE, 3. sēj., Stokholmā, 1953—55, lp. 2711.

⁵² Pēc LKV (15. sēj., Rīgā, 1937, sl. 30501), tagadējā mūra baznīca iesvētīta 1817. gadā, tātad mācītāja Vāra laikā. Viņa atnākšanas gadā (1771) pēdējā koka baznīca bija samērā jauna, jo tā bija celta 1752. gadā mācītāja Adolfa laikā. Pēdējais mira 1769. g., un pēc viņa nāves draudze palika neapkopta vairāk nekā divus gadus. G. Bergmanis (c.d., lp. 163) arī atzīmē, ka Palsmanes Sv. Annas baznīca bijusi koka, bet mācītājmuiža atradusies maza ezera krastā, 22 vecās jūdzes (laikam 154 verstis) no Rīgas.

⁵³ C. von Wurzbach, Biographischer Lexicon des Kaiserthums Oesterreich, 52. sēj., Vīnē, 1885, lp. 142; Allgemeine Deutsche Biographie, 40. sēj., Leipzigā, 1896, lp. 595; un W. Kosch, Deutscher Literatur Lexikon, 4. sēj., Bernē, 1958, lp. 3191.

⁵⁴ Allg. Deutsche Biogr., c.d., lp. 595, un Wurzbach, c.d., lp. 142. Kaut gan šinīs abās vārdnīcās Kārļa Vāra izcelsmes valsts nav tieši vārdā saukta, jāpieņem, ka nav strīdus par to, ka viņš nācis no toreizējās Krievijas imperijas. Ja viņš būtu cēlies no Kurzemes, viņš, sekojot tā laika parašam, būtu vismaz kautkur uzdevies par kurzemnieku. Var pieņemt, ka viņš Vācijā būs ieradies vismaz gadu vai divus pirms savas iestāšanās „Bernardonā“. Jau tā viņa pirmais vārdiskais pieminējums 19 gadu vecumā liecina par agrīni atklātu talantu. Ir tiešām kārdinoši vēlreiz atzīmēt, ka Pēters II noslepkavots, kad Kārlim Vāram varēja būt ap 17 gadu, bet vai starp šiem abiem notikumiem ir kāds cēlonisks sakars, ir protams mīkla, kas laikam paliks neatrisināta.

pārceļas uz toreizējo Austriju, sākumā grāfa Kohari trupā Vīnē, kādu laiku ir skatuves vadītājs kādā teātrī Wiener Neustadtē (1771), piecus gadus⁵⁵ prinča Esterhazy pili (1772—77), un tieši šinī laikā Haidns rakstīja „gadījuma mūziku“ Kārļa Vāra uzvestām Šekspira un Gētes lugām. Ap to laiku jau nodibinājas viņa klasiskās drāmas aktiera un režisora slava⁵⁶. Kā komplimentu mēdza teikt, ka viņš nekad neesot pazemojies, izrādīdams kādu burlesku⁵⁷. Ap to pašu laiku viņš vienu sezonu spēlē Zalcburgā pie archibīskapa prinča Colloredo galma (1775/76), kur viņš redīgēja pats savu teātra nedēļas avīzī⁵⁸. Ziemās viņš spēlē Bratislavā grāfa Caki nodibinātā „akmeņu teātrī pie Zvejnieku vārtiem“. Laikam kādreiz uztāties arī Ungārijā. Bet no 1779. gada viņa likteņi saistās ar Prāgu un Čehu teātri. Tur viņš apm. 20 gadu laikā minēts kā trupas vadītājs, teātra direkcijas loceklis, Nacionālā teātra nomnieks, grāfa Nostica trupas režisors, lai pēkšņi ap 1799. gadu pazustu bez vēsts. Šī Čehu perioda sākumā par viņu vēl atsaucīgi raksta vācu teātra avīzes⁵⁹, bet ap 1782. gadu slavas dziesmas pēkšņi aptrūkst. Vai viņš bijis par daudz saistījies ar grāfa F. A. Nostica Rīneka (1725—94) gaitām, vai ar savu provācisko un antičechisko nostāju pazīstamā Austrijas ķeizara Jāzepa II (1741—1790) atklāti izteiktais nievājums pret Kārļa Vāra vadīto Prāgas teātri bijis iemesls šim pagriezienam, to šobrīd, protams, neiespējami pateikt. Stāsta, ka galminieki ķeizaru Jāzepu pierunājuši apmeklēt labāko Prāgas teātri, bet viņš tur

⁵⁵ Allg. Deutsche Biographie, c.d., lp. 595. Ir zināms, ka šinī laikā viņš izrādījis Hamletu, karali Līru, un tikko 1773. gadā sarakstīto Gētes Gēcu no Berlichingenas.

⁵⁶ W. Kosch, c.d., lp. 3191.

⁵⁷ Allg. Deutsche Biographie, c.d., lp. 595.

⁵⁸ Wurzbach, c.d., lp. 142.

⁵⁹ „Gothaer Theaterkalender“ 1779. gadā atzīmēja, ka viņš četrus gadu laikā iestudējis ap 200 lugu, un gadu vēlāk viņu cildināja par Vācijas labāko Hamleta tēlotāju. „Berliner Theater- und Literaturzeitung“ (1779. gada jūnija numurā) ar sevišķu uzsvāru izcēla viņa savā ziņā rekordū, ka viņš nekad nav inscenējis burlesku, šinī ziņā pretodamies tā laikmeta viegļam žanram.

burtiski pakavējies tikai tik ilgi, lai apgrieztos priekšteļā un tūlīt dotos uz otru teātri, kas bija pazīstams ar savu vieglo žanru. Diezin, vai Kārlis Vārs būtu saistījis savu dzīvi tādā mērā ar čehu agrinās atmodas darbiniekiem, ja viņš būtu no Vidzemes vai Pēterburgas cēlies Baltijas vācietis. Dažus gadus (1784—87) viņš nodzīvo Prāgā un Loketā bez kādas ciešas nodarbošanās. Liekas, ka tieši tanīs gados vēl vairāk nostiprinājas viņa procechiskā stāja, jo no šīs „trimdas” viņš atgriezās kā Nacionālā teātra nomnieks, par kādu viņš sabija līdz 1791. gadam. Diemžēl, nav izdevies atrast šī „var būt bijis latviešu” skatuves darbinieka attēlu⁶⁰, un grūti pateikt, vai tas mums dotu kādu pieturas punktu. Tāpat viņa paša sacerētās joku lugas⁶¹, ja kādam arī laimētos tās atrast, diezin vai palīdzēs mums atrisināt mīklu par viņa izcelsmi un norietu. Tad jau drīzāk būtu vērts kādam mūzikas vēsturniekam papētīt Kārļa Vāra sakarus ar Haidnu⁶², un īstenībā mēs nebūtu pā-

rāk pārsteigti, ja kādā Haidna tā laikmeta darbā, kaut vai nesen pirmo reizi Landona gādībā atskatotā La Fidelta Premiata, mums pretim atplauktu kāda latviešu tautas melodija. Bet pagaidām nevaram pat droši pateikt, vai Kārlis Vārs bijis jēl maz vidzemnieks un mācītāja brālis, un vēl mazāk mēs varam pateikt, vai un kādā mērā šis skatuves darbinieks bijis mūzikāls un vai viņš vispār interesējies par folkloru. Tikai viņa dedzīgā aizraušanās ar čehu teātri liek pieņemt, ka viņš varēja apzināties savu piederību toreiz tik maz pazīstamai Ziemeļeiropas tautai. Vai viņš kļuvis par katoli sava mūža otrā pusē, arī to nav izdevies noskaidrot. Protams, jau sākot ar viņa Minchenes gadiem, visi viņa draugi un darba biedri bija laikam katoļi, bet nav jāaizmirst, ka viss tas norisinājās franču revolūcijas iezīmē.

Kamēr Kārlis Vārs atrada savu sūtību skatuves darbā un laikam apgrozījās gandrīz vienīgi mākslinieku un mecenātu aprindās, Daniels Vārs bija apracies Vidzemes centrālās augstienes ziemeļaustrumu nomalē, vietā, kur tā pāriet Gaujas vidienes smilšainā un mazauglīgā novadā. Viņš visu savu mūžu veltīja pālmaniešu garīgām un laicīgām vajadzībām⁶³, ar savu galveno darbu uzceldams vienreizēju pieminekli pālmaniešu izlokšnei. Diezin vai viņš daudz izbrauca ārpus savas draudzes robežām un laikam tikai retumis pieņēma

⁶⁰ Pēc Allg. Deutsche Biographie (c.d., lp. 596) tādā esot uzglabājies vaļa grebuma formā pazīstamā Marck'a krājumā.

⁶¹ W. Kosch, c.d., lp. 3191, apgalvo, ka Kārlis Vārs pats sarakstījis 3 joku lugas: „Arist” (1771), „Pārsteigšanās pienākuma pēc” un „Draugi”. Abām pēdējām neesot izdevies noskaidrot sarakstīšanas gadu. Bez tam viņš esot tulkojis lugas. Tā piem, esot zināms, ka viņš tulkojis franču drāmu rakstnieka S. S. Favāra (1710—92) ap 1761. gadu sarakstīto lugu „Trīs sultānes” (1770).

⁶² Landons, viens no ievērojamākiem tagadnes haidnolģiem, atzīmē (H. C. Robbins Landon, The Symphonies of Joseph Haydn, Londonā, 1955), ka Kārļa Vāra trupas 1776. gadā prinča Esterhāzi pili inscenētai lugai „Ugunsgrēks” Haidns esot kā gadījuma mūziku izlietojis savu 59. simfoniju (c.d., lp. 18. 44. piez.), bet ap to pašu laiku Vīnes Kärntnerthor teātri izrādītai lugai „Izklaidīgais” sacerējis mūziku ar nosaukumu „Sinfonia per la Comedia intitolata Il Distrato (c.d., lp. 349). Turpretim Bloms (Eric Blom, Groves Dictionary of Music and Musicians, 5. izd., Londonā, 1954, lp. 167) apgalvo, ka šīs pēdējās lugas pirmizrāde ar Haidna mūziku jau bijusi 1774. gada 22. novembrī Bratislavā, pie kam šo franču autora W. Fr. Renāra (1656—1709) lugu vāciski tulkojis Kārļa Vāra draugs un direktors Bergopzoomer's, bet inscenējis Kārlis Vārs

grāfa Caki teātri. Landons bez tam atzīmē, ka gadu vēlāk (1777) Vārs inscenējis Esterhāzi pili „Solimanu II” un jau minēto Favāra lugu „Trīs sultānes”, pie kam esot jāpieņem, ka Haidna 63. simfonija sākumā bijusi domāta tur kā gadījuma mūzika, jo šīs simfonijas otrā daļā esot atrodami elementi, kam varot būt kas kopējs ar galveno sieviešu tēlu šini lugā — Rokselāni (c.d., lp. 359. 16. piez.). Bloms bez tam pielaiž varbūtību, ka ilgu laiku par pazudušu uzskatītā Haidna mūzika Vāra izrādītam Hamletam atrodoties kādā klosterī Austrijā, Kremsas tuvumā (c.d., lp. 167).

⁶³ Kartupeļu audzēšanas rokas grāmata Daniels Vārs (1790) runā par „grūtu badu ciešanu”. Astonpadsmīt gadus vēlāk apstākļi laikam nebija labāki un kartupeļu audzēšana nebija zemniekiem daudz līdzējusi, jo Vārs sūdzas kādā vēstulē Bergmanim par bada „dzēšanu” (sk. A. Švābe, Kāda mācītāja dzīvē, 1958, lp. 198—199).

Jānis Kalmiņš

Launags. Eļļa. 105 × 100 cm.

viesus un gadījuma iebrāucējus savā pastorātā „ar skatu uz mazo ezeru“. Viņš, kā jau aizrādīts, tur nokļuva ļoti jauns, kad Vidzemē bija liels mācītāju trūkums un mācītāju muižas ilgi stāvēja tukšas mirušā amata brāļa pēcteča gaidās. Cik ilgi viņš studējis Karalauču universitātē, nav izdevies noskaidrot, un vai viņš tiešām pirms tam bijis mācīties turienes Frīdrihs-collegium'ā, kā to apgalvo Bergmanis⁶⁴, laikam nekad neizdosies pārbaudīt. Viņa priekštecis mācītājs Jēkabs Adolfs Palsmanē nodzīvojis 37 miera gadus (1732—69), bet lielā Ziemeļu kara un mēra⁶⁵ rētas vēl toreiz nevarēja būt sadzijušas. Adolfs laikmeta sākumā draudzes skolas

neesot bijis, bet vietējais muižnieks⁶⁶ tikko

⁶⁴ G. Bergmann, c.d., Leipcigā, 1776, lp. 163.

⁶⁵ Mēri Palsmanes draudzē miruši ap 25% no visiem iedzīvotājiem. No kaimiņu novadiem procentuāli lielāki postījumi bija Smiltenes draudzē (46%) un Igaunijas Arglas draudzē (35%). Novados, kas tālāk no Rīgas-Pliskavas ceļa, piemēram, Trikatā, Jaunpiebalgā un Tīrzā, mēra mirstības procents bija jau daudz zemāks (ap 18%), bet nomalēs, kā piem. Alūksnes draudzē, tas bijis pat zem 10%. Sk. LKV, 14. sēj., Rīgā, 1936, sl. 26718—20.

⁶⁶ Kāds von Zieckell's. Prof. P. Kampe (c.d., 2. sēj., Stokholmā, 1957, lp. 478) min,

nodibinājis muižas skolu⁶⁷, kurā 1739. gadā jau gājuši 43 bērni. Jaunajam Danielam Vāram nācies apkalpot divas baznīcas — Sv. Annas baznīcu pašā Palsmanē un Sv. Andreja baznīcu kaimiņu muižā Aumeisteros⁶⁸. Draudzes novads sniedzās kā šaurs vidū sažņaugts sirpis no Valkas pagasta mežiem ziemeļos līdz Rankas pagasta mežiem dienvidos. Draudzes ziemeļaustrumos Gauja bija ne tikai draudzes robežupe, bet arī sena valodu robeža, jo Gaujas labajā krastā jau dzīvoja igauņi. Draudzes dienvidrietumu galā augšup Ūdrupjiem Palsa bija robežupīte. Lielie Smiltenes meži rietumos un Gaujienas mežu masīvs austrumos būtu šo draudzi jau sen padarījuši par grūti pieejamu, ja to nešķērsotu lielais Rīgas—Pliskavas lielceļš, vēlākā Vidzemes šoseja. Ziemeļrietumos pieskardamies pie izloknes ziņā „tīrās” Trikātas draudzes (Vijciema meži gan arī tur bija dabīgs šķērslis), draudzes novads dienvidaustrumos robežoja ar izloknes ziņā jau krietni malēnisko Tīrzas draudzi, bet arī tur Dūres un Sinoles meži bija palīdzējuši, lai Palsmane kļūtu par krietni izolētu novadu, kur uzrakstīt tautas dziesmas bija īsta sūtība vairāk par pusgadusimteni nodzīvojušam mācītājam.

Šis ir iemesls, kādēļ nopietnāks pētījums par šo dziesmu krājumu ir isti vietā. Tiklab šī krājuma valoda, kur ir apbrīnojami maz augšzemnieku izloknes noslāņojumu, kā arī vārdu sastāvs, dziesmu psiholoģiskā un socioloģiskā analīze ir ļoti svarīga latviešu dainoloģiskiem pētījumiem. Tik daudz būtu jau sakāms šinī citā, nopietnāka pētījuma pieteikumā, ka Vārs bijis laikam pirmais, kas pūlējis sistematizēt sakrāto materiālu, un, to darīdams, sevišķā nodaļā izdalījis viņa mežainam un lauksaimnieciski nabadzīgam novadam īpato dziesmu tematu par dravniecību⁶⁹. Ļoti īpats un bagāts ir šinī samērā nelielā nodaļā lietoto vārdu krājums. Izcilāku uz-

manību gribētos piegriezt tur sastopamam darbības vārdam „dēt”⁷⁰ un pajautāt, vai mūsu himnā dziedātam „diet” nevarētu atrast kādu citu izskaidrojumu kā tikai nozīmi „cildenā stilā — dejoj”⁷¹. Ja himnas teksta ievada vārdos var saziņēt attālu atskaņu tam notikumam Rīgā, kad tur 1802. gadā kā himna dziedāta *God save the King*⁷², tad, liktos, Kārļa Baumaņa (1835—1905) lauksaimnieciski tikpat nabadzīgais dzimtais novads ap Viļķēniem un Limbažiem varēja viņam dot iespēju uztvert vai pat dzirdēt kādu tautas gara mantu, kur „prieks laimē dēt” varētu būt tuvīns Daniela Vāra krājumā sastopamām dravnieciskām tautas dziesmām:

„236. Siliņā priedi dēju,
Uz otrās lūkojos:
Vairāk man tā otra mīl,
Ne tā pati dējamā.

237. Smalku skuju priedi dēju,
Lai bitītes drīz ielid;
Sīku seju sievu ņēmu,
Tai bij jauka valodiņ.”⁷³

Juris Grīnbergs.

⁶⁹ F. D. Vārs, Palsmariešu dziesmu krājums, 1807, lpp. 34—38 (nrī. 220—244). Daži dravnieciski vārdi sastopami arī ārpus šīs nodaļas, kā piem. dejaliņš (15. un 193. dziesmā), bite (16, 106, 199, 297, 310, 342 un 355).

⁷⁰ Šis vārds Vāra krājumā sastopams četrās formās: 3. personas īsinātā formā „dēj” (233: „...izrakstītu dori dēj”), 1. personas pilnā formā „dēju” (222: „Dēju priedi, dēju egli”, 236 un 237), infinitīvā „dēt” (221: „Nu ies iešu dori dēt”) un adjektīvizētā „dēta” (231: „Tā priedite mana dēta”).

⁷¹ LE, 1. sēj., Stokholmā, 1950—51, lp. 488.

⁷² Šo gadījumu jau iepriekš (sk. 13. piez.) pieminētais Heinrichs Štorchs attēloja sava rakstu krājumā „Russland unter Alexander dem Ersten” 12. burtnīcā (Pēterburgā, 1804). Sk. „Londonas Avīze”, 707. nrā, lp. 5, Londonā, 1960.

⁷³ Šīs divas dziesmas ir šeit iespiestas A. Svābes krājumā lietotā pareizrakstībā un interpunkcijā. Pirmā ir tur iepriekš ar nr. 30391 (10. sēj., lp. 145), otra ar nr. 21351 (7. sēj., lp. 200). Tikai vienā ziņā Vārs bijis konsekventāks: vārdam „dēt” vienmēr bija gaļais „e”.

ka apm. gadsimteni vēlāk par Palsmanes muižas īpašnieci bijusi kāda von Kahlen jaunkundze, bet nekā nemin par to, kas cēlis baznīcu. Sk. Daniela Vāra laikā celtās baznīcas attēlu LE, 2. sēj., Stokholmā, 1952—53, lp. 1841.

⁶⁷ Schaudinn, c.d., lp. 46.

⁶⁸ G. Bergmann, c.d., lp. 163.

MANA DIVKAUJA AR TROCKI

PIE VOLGAS 1918. GADA AUGUSTĀ

Fēlikss Cielēns

Bruņoto sacelšanos, ko sociālisti-revolūcionāri bija rīkojuši 1918. gada jūlija sākumā Maskavā, Jaroslavā un citās pilsētās, bolševikiem lielā piepūlē gan izdevās apspiest, bet čehu un krievu demokrātu armijas no atbrīvotās Sibīrijas dzinās tālāk uz rietumiem.

Pretbolševiku armijas viena kolonna tuvojās Jekaterinburgai, Urālu skaistajai galvas pilsētai, kur naktī no 17. uz 18. jūliju uztrauktie bolševiki nogalināja caru Nikolaju, carieni Aleksandru, troņmantinieku Aļekseju un četras cara meitas, kā arī viņu pavadoņus, starp tiem ārstu un pavāru. Otra kolonna no Samāras vēlās pa Volgu uz augšu, jūlija vidū iekaroja Ļeņina dzimto pilsētu Simbirsku un stratēģiski jau apdraudēja Kazaņu, ko paši bolševiki sauca par sarkanarmijas vareno cietoksni, par tērauda vārtiem, kas noslēdz baltgvardistiem ceļu uz Maskavu. Uzvarošās demokratiskās kontrrevolūcijas armijas nepārprotamais mērķis bija: virzīties uz Maskavu, lai gāztu bolševiku varu un atjaunotu tiesības demokratiski vēlēto Satversmes sapulci, ko uz bolševiku partijas centrālās komitejas lēmuma pamata 5. janvārī ar durkļiem un šautenēm padzina Krievijas revolūcijas „diženums un lepnums“, apdzērušies kara flotes matroži un 6. Tukuma pulka strēlnieki skaidrā prātā.

Šādi bija vispārējie politiskie apstākļi Krievijā, kad es 1918. gada jūlijā otrā pusē nolēmu no Petrogradas braukt uz Maskavu, lai no turienes dotos tālāk uz Kazaņu, kas atradās pie Volgas, ne visai tālu no pilsoņu kara frontes. Maskavā es gribēju iegūt informāciju par to, kas tur noticis un notiek, un apspriesties ar latviešu domu biedriem par to, kas būtu darāms, lai atrautu strēlniekus no bolševisma. Tas šai momentā, kad sākās krievu demokrātu nopietnā cīņa par Satvers-

mes sapulci, man likās liktenīgs uzdevums. Uz Kazaņu gribēju braukt triju motīvu dēļ: lai tur uz vietas noskaidrotu stāvokli un, nolasot publisku referātu latviešiem, ietekmētu tur nosūtītos strēlniekus, kā arī lai tur pie Volgas nopirktu kādu maisiņu balto miltu, kas tur vēl bija dabūjami. Kazaņā bija ap 300 cilvēku liela latviešu kolonija un ļoti darbīga Latvijas pašnolemšanās savienības nodaļa, ko vadīja vietējās krievu ģimnazijas matemātikas skolotājs Augusts Šteins, kuŗu pazīnu jau no 1905. gada. Viņš sirsnīgi mani aicināja uz turieni, solot labu uzņemšanu, daudz publikas lekcijā un labus, lētus baltos miltnus.

Jūlija pēdējā nedēļā es Pavlovskā — greznā vasarnīcu vietā, netālu no Petrogradas, atvadoties no savas sievas Maijas, apsoliļos atgriezties pēc divi, visvēlākais trim nedēļām. Liktenis tomēr bija lēmis pavisam citādi: mēs tikāmies tikai pēc gada un nevis vairs Petrogradā, bet neatkarīgās Latvijas valsts galvas pilsētā Rīgā 1919. gada augustā.

Iebraucis Maskavā, no stacijas tūlīt devos pie Roberta Bilmaņa, manas nelaiķes māsas Viktorijas vīra, mana drauga, ar kuŗu kopā Somijas Teriokos pavadīju 1907. gada vasaru. Viņš mani bija aicinājis apmesties pie sevis.

Maskavā es neuzkavējos ilgi, tikai kādu nedēļu, tomēr pietika, lai gūtu vispārēju iespaidu no Krievijas senās galvas pilsētas un bolševiku varas jaunā centra, kā arī lai apspriestos ar domu biedriem par politisko stāvokli un par kopējiem uzdevumiem.

Maskava, ko redzēju pirmo un pēdējo reizi savā mūžā, salīdzinot ar Petrogradu, bija pavisam archaiska, austrumnieciska.

1918. gada jūlijā Maskava iespiedās tik reljefi atmiņā, ka es 1951. gadā, t.i. pēc

33 gadiem, rakstot vēsturisku romānu Sarkanaī lielinkvizitors, to tēloju sekojošā veidā:

„Tikai šeit, austrumnieciskajā senpilsētā, ar greizajām ielām un šķibajiem namiem, ar tumši sārtos mūros slēgto Kremli, kur pāri drūmajiem kambaīem un krēslainajām pazēmēm pret debesīm augsti slīnas krāsās un zeltā mirdzošo katedrāļu torņu un kupolu mežs, kur visvaldonīgajā Uspenska katedrālē cari laulājas un kronējas, kur svētvinīgajā Archangelā baznīcā guļ vecās Krievijas patvaldnieku piši, ar Sarkano laukumu, kur kopš nezināmiem laikiem uz ozola blūka bende publiski bija strādājis savu atbildīgo valsts darbu, ar mēmo, smirdīgo upi, pa kuŗu iznīcībā aiztecēja sprāgušās žurkas, noslīcināti kaķēni, nozūmēti ārlaulības bērni un dabīgi miris laiks, tikai Maskavā, kur Jāņa Briesmīgā opričniki-čekiisti asiņainiem cirtņiem bija cēluši caru patvaldības varu, tikai šeit īsti sākās čekistu opričniku lielais darbs un izveidojās sarkano caru orientālā patvaldība.“

Pats gars šeit bija citāds, nekā Petrogradā bolševiku valdišanas pirmajā sākotnē. Tagad jūlija beigās, pilsoņu kaŗam iedegoties, bolševiku vara īsti sāka veidoties. Petrogradas īsajā posmā čeka tikai izlaida savus pirmos taustekļus. Šeit tā izauga par grandiozu bolševiku varas rīku kontrrevolūcijas apkaŗošānā.

Nu Maskavā jau izveidoto čeku tomēr 6. jūlijā pilnīgi pārsteidza kreiso eseru dumpis, ko vadīja tās priekšnieka palīgs Aleksandrovičs.

Tagad čekas priekšnieks Dzeržinskis izdarīja pirmos lielos terrora aktus ar nāves sodiem, lai atriebtos nodevējiem un sargātu bolševistisko revolūciju.

Maskavā klīda fantastiskas baumas par čekistu briesmu darbiem Lubjankā, kur spīdināti un nogalināti simtiem kreiso sociālistu-revolūcionāru, starp tiem arī viņu vadonis Aleksandrovičs un Marija Spiridonova. Viņa 1906. gadā, vēl jauna meitene, bija izdarījusi atentātu pret Tamberovas vicegubernātoru un par to bija notiesāta spaidu darbos. Nu atkal lēģenda vīja aureolu ap cietējas Marijas galvu. Nostāsti par čekas briesmu darbiem atgādināja cara Jāņa Briesmīgā opričņikus, kas

arī kādreiz trakojuši šai pašā sarkanajā Kremli.

Masu terrora pirmais augstais vilnis jau manāmi sāka iebaidīt bolševiku pretiniekus. To skaidri vēroju apspriedēs ar latviešu domu biedriem meņševikiem, kur piedalījās Voldemārs Bastjānis, Roberts Bilmanis, Klāvs Lorencs, Roberts Dukurs, Emīls Ogrīņš, Valdis Bumbērs, kas bija nu kļuvuši atturīgi. Viņi man ieteica Maskavā nekādu publisku priekšlasījumu nerīkot un nekādu atklātu aktivitāti pret bolševikiem neizrādīt, ja negribot izaicināt uz smagām represijām čeku un sarkanos strēlniekus. Es taču savā nodomātajā priekšlasījumā runāšot pret bolševiku varu ne mazāk asi, kā es esot rakstījis savā martā iznākušajā grāmatā Kaŗš un Latvijas liktenis, kur es pareģojot bolševiku varas drīzu galu. Ja toreiz bolševiku varas vīri Petrogradā tikai konfiscēja šo grāmatu, bet tās autoru neapcietināja, tad tagad, kad pie Volgas iet vaļā pilsoņu kaŗš un pretbolševistiskais dumpis vēl nav apspiests Jaroslavā, uzstāties Maskavā ar runu, kuŗā pareģotu bolševiku varas drīzu galu, nozīmētu faktiski aicināt uz sacelšanos, par ko bolševiki šādu runātāju un sanāksmes rīkotājus apcietinātu un nodotu tribunālam. Man bija jāatzīst, ka manu draugu bažas bija dibinātas un sapulci nemaz nemēģināju sarīkot.

Par latviešu strēlniekiem Maskavā klīda pasakainas valodas. Viņu vārds bija visu mutē. Par viņiem krievi runāja tramvajos, ielās, skvēros. Latviešu izdarību un veiklību apbrīvoja visi, kā bolševiku piekritēji, tā pretinieki. Pirmie tos cildināja, pat dievināja, otri nolādēja. No kurienes viņi nākuši un kas viņi ir, to zināja tikai retais, bet visi sajuta ārkārtīgu bijāšanu pret šiem trakajiem kaŗotājiem, kas trīs gadus nemitīgi kāvušies ar vāciešiem un nu uzsākuši atkal kaŗot plašajā krievu zemē pret pašiem krieviem. Jo spožu aureolu latviešu sarkanie strēlnieki jau bija savījuši ap sevi ar straujo militāro akciju pulkveža Vācieša vadībā, apspiežot Maskavā kreiso eseru dumpi naktī no 5. uz 6. jūliju, kad likteņa mata galā karājās bolševiku vara.

Maskavā es dabūju zināt, ka starp apcietinātiem sociālistu-revolūcionāru darbiniekiem esot kopš 22. jūlija arī latviešu slavenais strēlnieku pulkvedis Fričis Briedis,

Tāpat dabūju zināt, ka uz Volgas pilsoņu kara fronti, tieši uz Kazanū nosūtīti divi strēlnieku pulki un turp devies arī kopš 10. jūlija jaunieceltais austrumu frontes komandieris pulkvedis Vācietis un arī mans paziņa no 1905. gada revolūcijas Jūlijs Daniševskis, austrumu armijas politiskais komisārs.

Mani draugi, it īpaši Roberts Bilmanis, mani gribēja atrunāt no braukšanas uz Kazanū: es iekritīšot lielā nelaimē.

Es tomēr pretojos, neklausīju brīdinājumam. Drauga argumenti bija gan svarīgi, pavisam nopietni, un tomēr es paliku pie sava agrākā nodoma, ko biju jau izlēmis Petrogradā: man katrā ziņā jābrauc uz Kazanū, kur mani aicina uz priekšlasījumu Latvijas pašnolemšanās savienības nodaļā. Tā nebija ietiepība. Tomēr, kā pats ilgajā mūžā es sevi esmu novērojis, man piemīt īpats rakstura vilciens: spētot kādu soli nezināmā nākotnē, vai pat metoties ar visu krūti tajā iekšā, es nesajūtu bailes no nezināmā, bet mani taisni kairina ievirze nezināmā nākotnē, kaut tas saistītos ar risku un pat ar tādu, kas apdraud dzīvību.

Es nebraucu no Maskavas uz Kazanū tieši, bet ar ne visai lielu pagriezienu sānis, caur Nižņij-Novgorodu (tagad Gorkiju). Kāda nepārvarama tieksme mani vilka uz šo pilsētu, laikam tāpēc, ka biju lasījis kādreiz Maksima Gorkija stāstu, kuŗa sižets atraisās šai pilsētā, ko autors ļoti spilgti attēlojis kā savdabīgu. Bez tam uz turieni no Petrogradas bada bija aizbēdzis mans jaunais paziņa, juridiskās fakultātes students Kārlis Dzelzītis, kas Latvijas pašnolemšanās savienības vietējās nodaļas uzdevumā gribēja sarīkot manu priekšlasījumu par Latvijas starptautisko stāvokli.

Pirmajā vai otrā augustā es ar mierīgu prātu no Maskavas devos nezināmā avāntūrā pret austrumiem. Pats brauciens līdz Nižņij-Novgorodai bija bez starpgadījumiem, ja par permanentu starpgadījumu neuzskata vilciena pavisam lēno vilkšanos uz priekšu un ārkārtīgo nokavēšanos: akmeņogļu trūkuma dēļ lokomotīves kurināja ar malku, kas turklāt bija pavisam zaļa. Saprotais, ka ar tādu kurināmo nekāds lielisks tvaiks neiznāca, un Nižņij-Novgorodā es neiebraucu vis rīta gaismā, bet vēl naktī. Šī pilsēta tiešām bija visai oriģināla savas situācijas dēļ: senā pilsēta at-

radās augstā kalnājā, tieši iespiesta starp Volgas plašo lēno straumi un Okas straujo ieteku tajā. Norunāju ar Dzelzīti noteiktu datumu manas lekcijas sarīkošanai, viņš solīja labas telpas un daudz publikas. Tas tomēr turpmākajā norisē pakārās gaisā.

Kad kādu dienu augusta sākumā no vilciena izkāpu Kazanā stacijā, tūlīt es nojautu pilsoņu kara frontes tuvumu. Stacijā nesen bija pienācis kāds vilciens ar bolševiku karavīriem, brīvprātīgiem krievu sarkanarmiešiem, kas trokšņaini sastājās uz perona un sāka jūsmīgi dziedāt Internacionāli. Šīs cīņas dziesmas refrēns — Tā būs pēdējā kauja, kas ar uzvaru nāks! — skanēja tik dimdīgi, ka neviens nevarēja šaubīties par bolševistiskās frontes stiprumu. Ejot ārā no perona, es sadūros ar piefrontes bolševiku varas sarga uzmanīgo kārtības izpratni. Kāds jauns krievu sarkanarmijas leitnants man stingri noprasīja caurlaidi. „Caurlaidi?“ es jautāju. „Jā, ie braukšanas atļauju, jo bez partijas un valdības iestāžu atļaujas neviens nevar ie braukt šai piefrontes cietoksnī,“ — skanēja militārā pavēlētāja balss. Es ātri izšķiros, ko darīt, un aukstasinīgi, pat hipnotiski ietekmīgi droši atbildēju bolševiku leitnantam: „Jā, man ir gan caurlaide, mani uz šejieni komandē Latvijas pašnolemšanās savienība. Lūk, papīrs ar attiecīgo zīmogu!“ Uzmetis acis uz Sojuz samopredelenija Latvii lielo zīmogu un sajuzdams neaprobežotu cienību pret vārdu Latvija, no kurienes nāk varonīgie latviešu strēlnieki, bolševiku leitnants, pelicis roku pie cepures militāram sveicienam, mani laipni aicināja iekšā frontes citadēlē.

Neatradis stacijā pretim atnākušū draugu Augustu Šteinu, jo acimredzot mana telegramma bija nokavējusies, es iegāju pilsētā, lai uzmeklētu sava drauga dzīvokli. Kazanā jau sāka tīties vakara krēslā, un kontinentālās vasaras siltajā novakarē šī pilsēta likās ieslīdam austrumnieciskā snaudā. Mirgojās pareizticīgo baznīcu sīpoli un musulmaņu mošeju minareti. Nekas neliecināja, ka pēc divi dienām šī pilsēta degs pilsoņu kara liesmās, un bolševiku varas diženais cietoksnis pie Volgas kritīs čehu un krievu tautas armijas rokās.

Nākošo dienu, apspriedies ar Latvijas pašnolemšanās savienības vietējās nodaļas

vadītājiem, es sāku rīkoties, lai ātri varētu noturēt savu publisko lekciju un tad doties atpakaļ uz Petrogradu, jo kas var zināt, kādi pārsteigumi var notikt frontes rajonā. Kā garnizona priekšnieks bija noteicis, tad visām sanāksmēm un sapulcēm bija vajadzīga vietējās padomes priekšsēdētāja atļauja. A. Šteina vadībā devos pie bolševiku varasvīra. Sākumā viņš raudzījās uz mums ar oficiālu neuzticību, bet kad es atkal droši un hipnotiski uzstājos kā Latvijas pašnolemšanās savienības atkomandēts darbinieks, tad, izdzirdis vārdu Latvija, bolševiku varas vīrs izkusa manā priekšā, deva atļauju lekcijas sarīkošanai un pat piešķīra bez atlīdzības zāli. Viss nu bija laimīgi nokārtots, un manam priekšlasījumam par kaŗu un Latvijas likteni vajadzēja notikt pēc trim dienām. Tomēr Krievijas pilsoņu kaŗa liktenis bija lēmis pavisam ko citu.

Jau nākošo dienu pēc pusdienas skaidri bija sadzirdami atsevišķi dārdieni, kas sākumā man likās esam pārņēma grāvieni tālumā. Tomēr uzmanīgāk ieklausoties, bija pavisam skaidrs, ka tā ir lielgabalu dunõņa. Pēc stundas tā bija jau pavisam skaidri dzirdami. Acīmredzot, fronte strauji tuvojās pilsētai.

Man nu vajadzēja ātri izšķirties — ko darīt? Vai pasīvi nogaidīt militārās cīņas norisi, vai ātri steigties projām no apdraudētās pilsētas atpakaļ uz Petrogradu? Protams, es tūlīt izšķiros par pēdējo. Es taču nekādā ziņā nevarēju pamest vienu uz ilgāku laiku Petrogradas badā bez līdzekļiem savu Maiju. Tūlīt devos uz staciju, lai ar pirmo vilcienu brauktu atpakaļ uz Maskavu.

Stacijā nemaz iekšā nelaida. Šoreiz nelīdzēja mans dokuments ar lielo zīmogu. Noskumis par rezultātu, gribēju jau doties ārā no pilsētas, lai kājam ietu pret Volgu un tad vēlāk mēģinātu ielauzties kādā vilcienā. Tomēr šādu gājienu atzinu par bīstamu. Frontes juklī, kad atkāpjas bolševiku armija, var nokļūt pavisam riskantā situācijā. Dažkārt bezizejas stāvoklī cilvēks ķeras pie cerību salmiņa, tā arī es izdomāju pavisam fantastisku palīdzības veidu. Došos uz sarkanarmijas štābu un mēģināšu lūgt frontes politisko komisāru Jūliju Daniševski man palīdzēt. Viņu es pazinu laikmetā no 1905.—1907. g., un Maija vi-

nu ļoti labi pazina no Jelgavas skolnieku laikiem no 1903. gada, un kā cilvēks viņš bija vienmēr parādījies kā džentlmenis.

Sarkanarmijas austrumu frontes štābu uziet nebija grūti: tas atradās uz Kazan̄as galvenās ielas kādā bijušā hotelī. Pie galvenās ieejas stāvēja sardzē divi braši, glīti uzposti latviešu strēlnieki. Sveiki, biedri! — es uzrunāju latviski, un viņi, laipni pasmaidījuši, ļāva man ieiet štābā, nekā man nenoprasījuši. Gaitenī mani tūlīt aizturēja kāds latviešu leitnants. Pastāstīju viņam, ka gribu steidzīgi runāt ar frontes politisko komisāru biedru Daniševski svarīgā konfidencialā lietā, un viņš iegāja savā darba istabā un, sarunājies pa telefonu, lūdza mani minūtes 10 uzgaidīt. Tās man likās ļoti garas. Pa blakus istabas atvērto logu skaidri varēja sadzirdēt lielgabalu dunõņu. Vai čēhi tuvojas jau pilsētai? Vai Daniševskis man ticēs? Ka tik viņš mani nenotur par šaubīgu un nenodod mani čekas nagos? Šādas un citas norautas domu strēles skrēja caur smadzenēm. Beidzot kāds dižkareivis mani aicināja un pavadija līdz politiskā komisāra kabinetam.

Ar Jūliju Daniševski pēdējo reizi biju saticies 1913. gada augustā Majoros pie Paula un Klāras Kalniņiem. Toreiz Daniševskis politiskā ziņā bija stipri mērens: viņš partijas nelegālā darbībā nemaz nepiedalījās, bet strādāja tikai legālu žurnālista darbu pilsoniski demokratiskajā Jau-nā Dienas Lapā, demokratiskajā mēnešrakstā Domas un pilsoniski demokratiskajā dienas laikrakstā Dzīve Liepājā, kur viņš kādu laiku bija redaktors. Viņš rakstīja par vēlamām sociālām reformām, par strādnieku arodniecisko kustību un arī par tādiem nevainīgiem tematiem kā piemēram, Napoleona kaŗaspēks Kurzemē 1812. gada kaŗagājienā Krievijā. 1917. gada revolūcijā temperamentīgais Jūlijs Daniševskis tūlīt pieslējās bolševikiem, un viņam bija jo ievērojama loma latviešu strēlnieku bolševizācijā. Nu viņš bija kaŗa komisāra Leo Trocka tuvākais politiskais līdzstrādnieks un augsta amatpersona austrumu frontē. Uz viņa gūlās visa atbildība par armijas politisko noskaņu un morāli.

Pieci gadus, kopš nebiju saticies Daniševski, viņš ārējā izskatā nebija necik grozījies, kļuvis tikai pašapzinīgāks, bet nebija uzpūtīgi iedomīgs attieksmē pret mani.

Izbrīnījies par manu ierašanos, laipni, pat sīrenīgi viņš man spieda roku. Kad es izstāstīju savu personīgo lūgumu, viņš, smaidīdams sacīja, ka nevarot nekādā ziņā palīdzēt aizklūt projām no Kazaņas, jo prievātām personām atļaujas braukt pa dzelzceļu patlaban noliegts izdot. Lai es uz savu galvu ejot lejā uz Volgu un mēģinot pats kaut kā iekļūt kādā vilcienā. Nevainīgu cilvēku neviens ciet neņemšot un nenošaušot... Paprasījis, kā klājas un kur atrodas Maija, un līcis viņu laipni sveicināt, Daniševskis piecēlās. Šai brīdī bez piekļauvēšanas atvērās frontes komisāra kabineta iekšējās durvis, un tajās parādījās vidēja auguma pulkvedis, intelligentiem vaibstiem, gudrām acīm un visai pašapzinīgu, mierīgu stāju. Redzēdams manu izbrīnu, Daniševskis stādīja man šo kaņavīru priekšā: „Austrumu frontes virspavēlnieks pulkvedis Vācietis.“

Tūlīt arī Daniševskis sniedza man roku, lai atvadītos. Tā nu es, nekā nepanācis, dižkareivja pavadībā, steidzīgiem soļiem atstāju sarkanarmijas austrumu frontes štāba telpas.

Uz ielas vienā mirkli izšķiros: man jāpaliek Kazaņā! Es jutos ierauts liktenīgā drāmā. Es sajutu: šeit varas spēlē beidzas viens cēliens un sākas jauns. Es nevarēju palikt skatītājos.

Lielgabalu dunoņa, kas kļuva arvien draudīgāka, ierāva mani aktivitātē. Nu steidzos uz viesnīcu, kur biju apmeties, lai satīktos ar domu biedriem. Tai pašā hotelī bija apmetušies Klāvs Lorencs ar sievu un Roberts Dukurs ar sievu un dažas nedēļas vecu bērniņu. Šie abi vēlākie Latvijas neatkarības laika parlamenta deputāti un darba ministri toreiz darbojās Krievijas kooperācijas centrālajā savienībā—Centrosojuz—un, lai aizbēgtu no Maskavas trūkuma, bija izgādājuši sev komandējumu darbā uz Sibīriju, bet ceļu uz turieni viņiem pārtrauca fronte Kazaņā. Mēs nu lielgabalu dārdū pavadījumā pārrunājām liktenīgo stundu un zilējām izredzes. Visi bijām vienprātīgi, ka pie Volgas patlaban tiek pāršķirta svarīga Krievijas revolūcijas vēstures lappuse.

Par sevi es noteiki teicu: man aktīvi jāpiedalās šai lielajā drāmā. Kā? To vēl nezināju.

Nakti lielgabalu dunoņa kļuva pavisam draudīga. Nu varēja jau skaidri sadzirdēt lielgabalu granātu sprādzienus pilsētā un arī ložmetēju raustītos tarkšķus. Uz lielās ielas klaudzēja steigā dzītu zirgu pakavi, un rībēja ratu dārdoņa. Reizēm ierēcās arī aizsmakuši automobiļi. Visās debess pusēs pacēlās ugunsblāzmas, un dūmos ietinās visa pilsēta.

Hotelī tonakt, protams, neviens negulēja. Sievietes nervozēja, uztraucās. Dažas pat histēriski raudāja. Ļoti nemierīga bija Dukura kundze, zidainīti pie krūtīm piespiēdusi, satraukti urbās nezināmās nākotnes mirkli, it kā no turienes uz mazo bērniņu glūnētu pati nāve. Lai kaut cik nomierinātu sievietes un bērnus, sasaucām visu hotelī mītošo vīriešu sapulci un nolēmām „izsludināt“ mūsu hotelī par neitrālu teritoriju. Neviens no hotelī esošiem nedrīkst ar ieročiem rokās piedalīties pilsoņu karā, t.i. nedrīkst no loģiem šaut, lai nepārvērstu hoteli par kaujas vietu. Divi vīrieši pastāvīgi dežūrēs pie hoteļa durvīm un neļaus nekādām svešām personām tajā ienākt. Šī kārtība drusku nomierināja uztrauktās sievietes, bet aizmigt neviens nevarēja tonakt Kazaņā.

6. augusta pirmajās stundās pilsoņu karš pašā Kazaņā sasniedza kulmināciju. Pa logu novērojot skaņas un kustības galvenajā ielā, varēja secināt, ka sarkanarmija nevis regulāri atkāpjas, bet dezorganizētā veidā bēg. Ap pulksten trim vienu brīdi kaujas troksnis tā kā rimās. Iestājās pārējas stāvoklis: sakautais jau nozudis, bet uzvarētājs vēl nav ieņēmis pilsētu. Izgāju uz ielas, lai novērotu situāciju.

Kazaņa sārtojas liesmās. Visa pilsēta gan nedega, kā to nepatiesi tēlo savos memuāros pulkvedis Vācietis. Dega gan vairākās vietās, bet laimīgā kārtā nebija nekāda vēja, kas liesmas varētu strauji izplatīt uz visām pusēm.

Šur un tur uz ielas gulēja kaņavīru līķi un agonijā mirstoši cilvēki. Pēkšņi manā priekšā iznira kāda pusmūža sieviete, kas klusi, klusi pieliecās pie miroņiem un mirējiem, uzmanīgi lūkojās viņu sejās un tad, pārmetusi krustu, virzījās atkal tālāk. Pēkšņi viņa saļima pie kāda līķa un pusāprātā skaļi kļiedza: „Nolādētie, atdodiet man manu dēlu!“ Kam šie lāsti bija veltīti, vai sarkanajiem, vai viņu pretiniekiem, tas

vienalga. Mātes lāsts vērsās pret asiņainām debesīm.

Nosnaudies pāris stundas, steigšos pilsētā izzināt militāro un politisko stāvokli. Kazaņā un tās apkārtnē vairs kara trokšņa nedzirdēja, tikai kaut kur tālumā lejā pret Volgu šad un tad iedimdējās artilērija. Pilsētā lielgabalu granātas nespāga, tā tad tālumā dimdošā artilērija ir uzvarētājas demokrātijas uguns, kas vajā bēgošo boļševiku armiju.

Ejot pret bijušās čekas namu, kas nu bija nodedzis, ieraudzīju jau pa gabalu lielu ļaužu drūzmu. Pretboļševistiski asi noskaņots pūlis ar niknām lamām un sarkastiskām piezīmēm apveltīja pie telefona staba pakārtus puskailus līkus. Tur karājās Kazaņas čekas priekšnieks un viņa mīlākā. Vēlāk pilsētā runāja, ka novakarē viņu abu līķi sacirsti smalkos gabalos un iemesti Volgā.

Lai mazliet atsvaigotu sevi pēc šī makabrā skata, gāju pa aleju, kas iet apkārt vecpilsētas kremlim. Kādā vietā atkal ieraudzīju ļaužu drūzmu. Tuvāk pieejot lielajam grāvim, kas apjož kremļa mūri, redzēju, ka tur bija sasviesti krustām šķēršām cilvēku līķi. Tie nebija karavīru tērpos. Cik tur bija šo līķu, nezinu. „Kas tie tādi?“ es ieprasos kādam. „Nolādētie boļševiki!“ Bez tiesas un izmeklēšanas atriebas kaislības satrakoti cilvēki bija šeit nogalinājuši savus pretiniekus.

Pilsoņu karš ir daudz nežēlīgāks par starptautisko karu: šai pēdējā uzvarētos ņem gūstā, bet pilsoņu karā bieži pretiniekus vienkārši nogalina. Tā domājams, es atstāju miroņu bedri.

Pret novakaru parādījās neliels krievu laikraksts, kas sniedza pirmās ziņas par Kazaņas atbrīvošanu un gaviļu vārdus par boļševiku pastariem, kas nu esot sākušies. Sarkanarmija bēg aiz Volgas... Sarkano komandieris pulkvedis Vācietis kritis kaujā. Piektais latviešu strēlnieku pulks ar kapteini Jāni Briedi priekšgalā Kazaņā kritis gūstā. Laikrakstā bija iespiesti pret latviešu sarkanajiem strēlniekiem un pret latviešiem vispār ļoti naidīgi vārdi, draudu pilni. Man nu bija skaidrs: ja mēs, demokrātiekie latvieši, tūlīt aktīvi nerīkosimies, notiks liela nelaime: apšaus sagūstītos strēlniekus, un satrakots pūlis var sākt vardarbību pret latviešu koloniju.

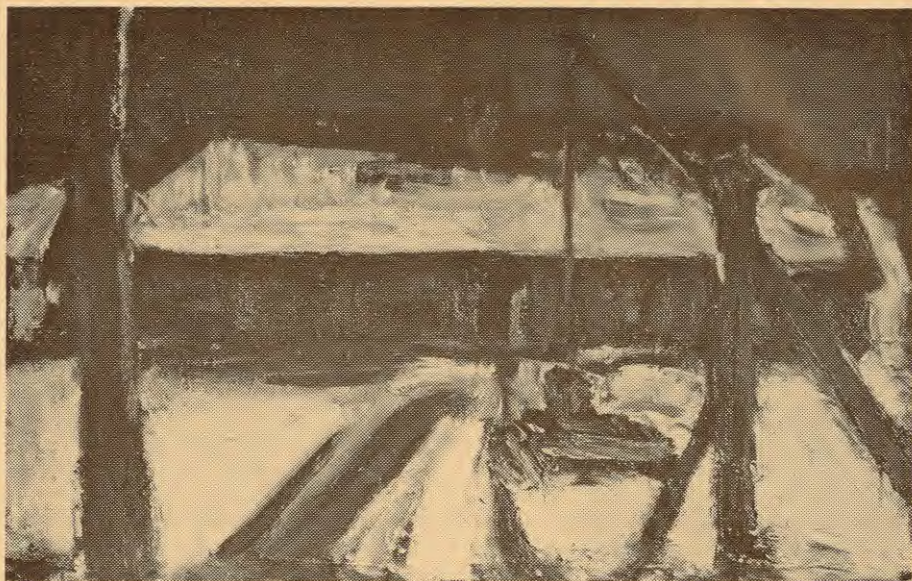
Vakarā sasaucu pie Augusta Šteina apspriedi, kurā piedalījās sociāldemokrātie maziņieki: Lorencs, Dukurs, Šteins, Rudolfs Veidemanis, Pauls Richters un es, kā arī daži pilsoniskie demokrātie: Kazaņas universitātes jur. fak. absolvents Pēteris Bergis (vēlākais Latvijas iekšlietu ministrs), Kazaņas universitātes docents Juris Plāķis (vēlākais L.U. profesors) u.c. Novērtējuši vispārējo stāvokli, nodibinājām Kazaņas latviešu sociāldemokrātu maziņieku grupu, kas nolēma deleģēt mani nākošo dienu pie čekhu un krievu tautas armijas priekšniekiem, lai spertu soļus latviešu sagūstīto strēlnieku aizsardzībai. Vēl nolēmām sasaukt visas latviešu kolonijas locekļu sapulci, lai nodibinātu Latviešu nacionālo padomi, kas aizstāvētu latviešu kopintereses. Man uzdeva krievu presē publicēt rakstus, kas noskaidrotu demokrātieko latviešu stāju sagūstīto strēlnieku lietā.

Pārrunājām, kā vislabāk būtu iespējams latviešu strēlniekus atraut no boļševiku ietekmes. Nolēmām arī uzņemt sakarus ar demokrātieko Samāras valdību.

Nākošo nakti, cieti guļot, pa miegam dzirdu it kā granātas sprāgstam manas istabas durvis... Smagi dūru klaudzieni mani iegrieza īstenībā. Atri saģērbies, veļu vaļā durvis. Pie tām stāv divi šautenēm bruņoti karavīri un kāds civilais. Pēdējais mani uzrunā, pavēlot nākt līdz uz tautas armijas štābu. Es stingri noprasu, ko viņiem īsti uzdots apcietināt? — „Latvieti gaišpelēkās drānās ar acenēm, aizdomās turētš kā boļševiks.“ Es vēl gribu norādīt, ka apcietināt cilvēku ar tik nenoteiktu pavēli, uz tik tukšu aizdomu pamata, nav laba lieta. Tomēr jaunais varas vīrs parupji pavēl sekot uz štābu, kur visu noskaidrošot. Esmu spiests padoties bruņotai varai un liktenim.

Agrā rīta krēslā ejot starp divi šautenēm bruņotiem kaŗeivjiem, man priekšā iznirst makabrā aina, ko vakar redzēju kremļa grāvī. Tomēr nezaudēju cerību, ka man laimēsies izkļūt dzīvam ārā no pārprātuma.

Mani ievēda lielā istabā, kur pie galda sēdēja kāds jauns cilvēks civilās drānās un uz gaŗa sola kādi pieci, seši viņa varā nodoti apcietinātie, kurus apsargāja divi kaŗeivji ar durkļotām šautenēm. Cik nopra-

Jānis Kalmiņš

Vecā māja. Eļļa. 95 × 55 cm.

tu, šeit jaunās demokrātiskās varas politiskās policijas dežurants ātrumā sašķiroja apcietinātos. Pašlaik īsumā nopratināja kādu pusmūža šaubīga izskata vīrieti, kam no kabatām kāds cits ierēdnis vilka ārā dažādas zelta lietas: dāmu rokas sprādzes, brošas, vīriešu pulksteņus u.t.l. „Čekists laupītājs,” norūca amata persona un pavēlēja aizvest apcietināto nošaušanai. Tad dažās minūtēs nopratināja kādus jaunus strādniekus. Viņi nekā neatbildēja, spītīgi klusēja un nicinot nolūkojās pratinātājā. „Aizvest uz...”, nepabeidzis teikumu likteņa lēmējs pamāja ar roku uz kādām durvīm. Šai brīdī noskanēja skaidri sadzirdama šauteņu zalve... Es sapratu: pie kremļa grāvja nošauj sagūstītos bolševikus. Atzīstos, man kļuva baigi, jo tūlīt varbūt varas pārstāvis ar vienkāršu rokas mājienu izšķīrs arī manu likteni...

Ieskatījies kādos papīros, politiskās policijas darbinieks noprasiya stingrā balsi: „Kā jūs sauc? Kāpēc jūs apcietināja?” Pēdējais jautājums bija pavisam dīvains, tas mani pat sakaitināja. „Kā gan es to varu zināt, kāpēc jūs mani apcietināt? Šeit, acīmredzot, ir noticis nelabs pārpra-

tums.” — „Pārpratoms?” brīnījās amata persona. Es saslējos visā savā morālajā spēkā un kategoriski, pat hipnotiski diktēju: „Šeit, tiešām, ir pārpratoms. Vediet mani tūlīt pie sava priekšnieka!” Jaunais cilvēks uzlēca kājās un ievēda mani blakus kabinetā, kur pie galda sēdēja gadus 40 vecs krievu inteliģents ar kuplu bārdu un smaidīgām acīm. Šī cilvēka laipnais izskats mani izraisīja cerību šalti: nu es būšu glābts. Tā arī notika. Izstāstīju šim vīram, kas es esmu un ko es kopā ar citiem latviešu meņševikiem esmu nodomājis darīt, lai pārlicinātu sarkanos strēlniekus pārnākt demokrātijas pusē. Demokrātiskās varas vīrs man silti kratīja roku un sirsnīgi atvainojās par nelabo pārpratumu: „Mani darbinieki jūs laikam noturējuši par bolševiku varas vīru, latvieti Grasi, kas trakoja šeit Kazaņā.” Šādos juku un varas maiņu brīžos liktenis tikpat viegli var uzlaist virsū cilvēkam nāvi kā dzīvespriecīgu smaidu.

Ticis atkal brīvībā, tūdaļ sāku enerģiski rīkoties, lai paglābtu sagūstītos latviešu strēlniekus no represijām. Vispirms devos pie čehu armijas komandiera. To dariju tāpēc, ka čehu armija bija militāri svarī-

gākais faktors Kazanā un, galvenais, es domāju, ka pie čechiem atradišu lielāku saprašanu un pretimnākšanu. Bez jebkādas rekomendācijas mani tūlīt pieņēma čehu štāba priekšnieks un uzmanīgi uzklausa manu ierosinājumu: ar vietējās latviešu kolonijas garantiju tūlīt atbrīvot no gūsta visus strēlnieku virsniekus, bet kareivjus ļaut man ietekmēt ar runām, lai viņus pārorientētu demokrātijas uzskatos. Ja viss tas izdotos, tad varēsim šos strēlniekus izspēlēt pret boļševikiem, lai atrautu viņiem tās latviešu strēlnieku daļas, kas atrodas pie Volgas kā sarkanarmijas galvenais militārais spēks. Ja viņi noliks ieročus un daļēji pārnāks demokrātijas pusē, tad mēs nodibināsim šeit nacionālu latviešu armiju, kas tad kopā ar jums, čechiem un demokrātiskiem krieviem, straujā gājienā varēs iet uz Maskavu. Šis mans lielais plāns čecham nemaz neizklausījās fantastisks, jo viņš labi zināja patieso stāvokli frontē, kur boļševiku krievu daļas bija mazvērtīgas militārā ziņā un pēc Kazaņas sarkanā cietokšņa krišanas nu droši vien bija stipri demoralizētas. Šis vērtējums bija objektīvi pareizs, kā tas redzams no sarkanarmijas austrumu frontes toreizējā virspavēlnieka pulkveža Vācieša 1923. gadā publicētiem memuāriem, kur viņš krievu armijas daļas pavisam zemu vērtē, saucot tās par demoralizētām salašņām. Čehu pulkvedis pilnīgi saprata mana plāna nozīmi un solīja to sekmēt. Vispirms es konkrēti lūdzu atbalstīt manu ierosinājumu pie krievu tautas armijas komandiera un drīzumā izgādāt man satikšanos ar visiem sagūstītiem latviešu virsniekiem. Dabūjis konkrētu solījumu, es priecīgs atstāju čehu armijas štābu.

Tā bija mana pirmā satikšanās ar čechiem. Nekad agrāk man nebija bijusi izdevība personīgi runāt un kārtot kādu lietu ar viņiem. Mans pirmais iespaids bija ļoti labs. Vispirms man patika ātra orientēšanās spēja, lietišķība un gatavība ātri izšķirties. Runas veidā un manierēs čehu pulkvedis arī atšķīrās no krieviem. Viņš bija rietumnieks un vairāk atgādināja slaviski runājošu vācieti, nekā slavu. Šis mans pirmais uztvērumš par čechiem vēlāk, nonākot ciešākā kontaktā ar viņiem, vēl vairāk pastiprinājās.

Tā kā čehu pulkvedis jau telefoniski

bija ietekmējis krievu tautas armijas komandieri, tad man pie viņa arī labi veicās. Viņam tā iepatikās mans plāns, ka viņš uz šķiršanos sirsnīgi spieda man roku un, plaši pa visu seju smaidīdams, sacīja: ja viss sekmēsies labi, tad mēs pēc mēneša jau būsīm Maskavā.

Iejūsmināts par šādiem pirmajiem panākumiem, nonācu saskurbinātā cerību drudzī: ja arī pēc mēneša mēs nebūsim Maskavā, tad pēc divi trim mēnešiem katrā ziņā... Vai tā nebija pavisam tukša fantāzija? Ne gluži. Trockis savos memuāros, runājot par militāro stāvokli pēc Kazaņas krišanas, izsakās, ka tad boļševiku varas liktenis karāties mata galā. Aprīlī nodibinātā jaunā sarkanarmija bijusi pavisam neorganizēta un vāja, krievu daļas Kazaņas frontē bijušas demoralizētas, un vienīgi labs kaļaspēks militārā ziņā, uz kuŗu droši var paļauties, bijis latviešu strēlnieki. Ja nu man būtu izdevies šo vienīgo drošo boļševiku varas balstu aizraut demokrātijas nometnē, tad boļševiku vara būtu 1918. gada rudenī kritusi. Un pārraut šo matu, kuŗa galā karājās padomju vara 1918. gada augustā, man likās toreiz iespējams.

Manas cerības spāņoja iespaidi, ko guvu no latviešu strēlnieku virsniekiem, ar kuŗiem es dabūju satikšanos un pilnīgi nekontrolētu izrunāšanos. Latviešu strēlnieku 5. pulka komandieris štāba kapteinis Jānis Briedis, kas sarunas sākumā bija ļoti sadrūmis, noklausījies manu plānu, pēkšņi atdzīvojās, bālums izzuda sejā, acis mirdzēja. Viņš savā garā jau redzēja, ka Maskavai iet cauri latviešu strēlnieki, lai dotos tālāk uz jauno fronti pret vāciešiem Latvijas atbrīvošanai. Tāpat nacionāli pārskaņojās citi latviešu virsnieki, kaut gan viņi bija zvērējuši padomju valsts sarkanajam karogam.

Labi vajadzēja pārdomāt veidu, kā ietekmēt strēlniekus, kuŗus aiz Volgas komandēja pulkvedis Vācietis un politiski vadīja Jūlijs Daniševskis, bet drīz vien pats kaļ komisārs Leo Trockis.

Ziņa, ka pulkvedis Vācietis kritis kaujā pie Kazaņas, izrādījās nepatiesa: viņš komandēja tālāk austrumu fronti, savu galveno štābu pārcēlis aiz Volgas Arzamas pilsētā. Pie viņa strādāja arī frontes politiskais komisārs Daniševskis. Lai paceltu nošķlukušo gara stāvokli sarkanarmijā, fron-

tes rajonā ieradās pats kara komisārs Trockis. Viņš ne tikai inspicēja frontes joslu pie Volgas pret Kazaņu un sacīja aizrautīgas runas armijas daļām, bet palika savā bruņotajā vilcienā pie Volgas Svešaškas pilsētiņā, no kurienes ne tikai tieši ietekmēja frontes morālo un militāro nostiprināšanu, bet vadīja telegrafiski kara resora darbību. Nu man bija jācinās ne tikai pret Juliju Daniševski, bet pret pašu Leo Trocki. Tāpēc jo sevišķi labi bija jāpārliet visi argumenti, ko es lietošu savā propagandā pret boļševikiem, lai tie vislietderīgāk iedarbotos uz latviešu strēlniekiem.

Biju nodomājis iespiest plašāku uzsaukumu sarkanajiem strēlniekiem latviešu valodā, uzaicinot viņus vairs neatbalstīt boļševiku varu un sadarboties ar čehiem. Uzrakstījis un krietni izredīgējis šī uzsaukuma tekstu, cēlu to priekšā divi latviešu komitejām, kurām to oficiāli vajadzēja parakstīt: latviešu sociāldemokrātu maziņu Kazaņas komitejai un latviešu kolonijas valdei.

Kolonijas valde kā sabiedriski politisks faktors bija tikko noorganizējusies. Ap 10. augustu enerģiskākie kolonijas locekļi, kas jau ilgāku laiku bija dzīvojuši Kazaņā, ar Augustu Šteinu, Pēteri Bergi un Juri Plāķi priekšgalā sasauca uz sapulci visus kolonijas locekļus. Šai sapulcē piedalījās pāri par 200 tautiešu. Pēc mana referāta par politisko stāvokli un latviešu uzdevumiem un pēc pārrunām sapulce ievēlēja Kazaņas latviešu kolonijas padomi divdesmit locekļu sastāvā. Pēc tam padome ievēlēja valdi 5 locekļu sastāvā. Valdes priekšsēdētājs bija Augusts Šteins, un citi valdes locekļi bija Pauls Richters, Pēteris Bergis un Juris Plāķis.

Kolonijas valde visciešākā veidā darbojās ar latviešu maziņu grupas komiteju, kuras priekšsēdētājs biju es. Abu šo organu kopsēdes saucās par Kazaņas latviešu nacionālo padomi, kas vadīja visu sabiedrisko un nacionāli politisko darbību. Kolonijas valdei kā sevišķs uzdevums bija uzticētas rūpes par atbrīvotiem strēlniekiem.

Faktiski visu latviešu kolonijas idejiski politisko darbību vadīja nelielā sociāldemokrātu maziņu grupa, kur bez manis kā galvenie darbinieki minami: A.

Šteins, R. Veidemanis un Pauls Richters, jo Klāvs Lorencs un Roberts Dukurs tikai dažas dienas uzkavējās atbrīvotajā Kazaņā un aizbrauca tālāk uz Ufu.

Pēteris Bergis ar lielām pūlēm noorganizēja nelielu demokrātu partijas grupu, bet latviešu Zemnieku savienības nodaļa nemaz nenodibinājās. Kazaņā gan bija apmeties Jānis Čakste ar savu kundzi Justini un dēlu Mintautu, bet bij. valsts domnieks (Krievijas pirmā „parlamenta“ loceklis), lai izvairītos no apcietinājuma, dažas nedēļas priekš Kazaņas atbrīvošanas bija no tās aizbēdzis. Cienijot viņu kā politiski sabiedrisku darbinieku, es apciemoju viņa kundzi un dēlu Mintautu. Man ļoti imponēja nākošā valsts prezidenta kundzes staltais stāvs, drošā stāja un rietumnieciski smalkās manieres. Ja Jānis Čakste būtu palicis Kazaņā, tad bez šaubām viņš būtu kļuvis par Kazaņas Nacionālās padomes priekšsēdētāju.

Universitātes spiestuvē atradām latīņu burtus, un tur nodevām iespiest uzsaukumu. Izplatīšanu nolēmām izdarīt no gaisa, ar kara lidmašīnas palīdzību, ko uzņēmās nokārtot krievu tautas armijas štābs.

Šai darbā man sevišķi palīdzēja Rūdolfs Veidemanis, vēlākais Latvijas darba ministrs, un Pauls Richters, vēlākais Latvijas atvaļināto karavīru biedrības priekšnieks un Sociāldemokrāta redakcijas loceklis. Kā bijušais strēlnieks viņš labi pazina latviešu karavīru.

Kad uzsaukums bija iespiests un viss nokārtots tā izplatīšanai, es tomēr to aizrēju, jo atzinu, ka tas jāizplata vienā laikā vēl ar vienu uzsaukumu, ko parakstītu paši gūstā kritušie strēlnieki. Tādam uzsaukumam būtu daudz lielāka ietekme.

Uzrakstījis šāda uzsaukuma projektu, cēlu to priekšā apspriešanai 5. strēlnieku pulka virsniekiem, kas nu bija jau atbrīvoti no gūsta ar kolonijas valdes galvoju. Viņi ar pulka komandieri Jāni Briedi priekšgalā bija ar mieru parakstīt saviem vārdiem šo uzsaukumu, bet man ar to nepietika. Es domāju, ka būtu vajadzīgi zem šī uzsaukuma visu sagūstīto strēlnieku paraksti.

Dabūjis atļauju satikties ar sagūstītajiem latviešu strēlniekiem, divu latviešu virsnieku pavadībā ierados viņu noņemšanas vietā, kas laikam bija kādas krievu armijas

kazarmas daļa. Visus strēlniekus, skaitā ap 200, sapulcināja vienā lielā telpā, un viens no virsniekiem manā pavadonībā ar īsu uzrunu atklāja šo dīvaino sapulci, stādot mani priekšā strēlniekiem. Tad es teicu apmēram stundu garu runu. Tā ir bijusi viena no visgrūtākām runām manā garajā runātāja mūžā. Jau iepriekš labi biju pārdomājis tās plānu, bet nu vajadzēja šo labi apsvērtu saturu ietērt noteiktos vārdos, aizrautīgas emocijas apgārtībā. Masu nekad nevar aizraut ar loģiskiem argumentiem, politiskiem pārliecinājumiem, ja viss tas netiek ietverts patiesā, dziļā izjūtā. Turklāt strēlnieku vide man bija sveša un tāpēc sākumā mazliet šaubījos, vai spēšu atrast tūlīt psiholoģisko kontaktu ar šo auditoriju. Turklāt mans uzdevums nebija viegls: šos boļševismā aizrautos vīrus pārvērst vienas stundas laikā par aktīvistiem demokrātijas virzienā. Protams, šai vienkāršajai auditorijai, kuŗā ietilpa Latvijas lauku un pilsētu strādnieki un zemnieki, es neattīstīju nekādu teoriju par demokrātijas priekšrocībām, bet mēģināju tuvoties klausītāju sirdim. Vispirms izsacīju apbrīnu par militārajiem varoņu darbiem, ko latviešu strēlnieki izrādījuši kaujas laukos pret vāciešiem lielajā karā un arī Krievijas pilsoņu karā. Tā es radīju tūlīt kontaktu ar klausītājiem un iekļāvu viņus savas runas ietekmē. Tā dibinājās galvenokārt uz nacionāliem motīviem. Boļševiku valdība ar Brestļitovskas miera līgumu ir nodevusi latviešu tautu ienīstā vācu imperiālisma un vēl ienīstāko Baltijas baronu varā. Šāda nodevība ir izaicinājums latviešu tautas cīņu tradīcijām, ko veidoja 1905. gada revolūcija. Tas ir zaims strēlnieku lietajām asinīm kaujas laukos! Latviešu strēlniekiem nav ilgāk jākalpo boļševiku valdībai. Viņiem nekas nav meklējams krievu brāļu karā. Liktenis jūs, 5. pulka karavīrus, ir jau izrāvis no šī krievu pilsoņu kara, jūsu pienākums nu ir gādāt par to, lai jūsu brāļi, sarkanie strēlnieki, kas stāv aiz Volgas, arī dabūtu zināt patiesību par Latviju un par krievu pilsoņu karu. Šo patiesību viņiem varat pateikt jūs, kas esat šeit sapulcējušies. Jums jāaicina sarkanie strēlnieki atgriezt muguru boļševiku valdībai. Pasaules karā jūs varonīgi cīnījāties kopā ar brīvajām franču un angļu tautām par vācu militārisma un imperiālisma

satriekšanu. Eiropaš tautām, arī latviešiem, brīvība būs nodrošināta tikai tad, kad saukts tiks prūšu militārisms. Tad kritis baronu jūgs Baltijā, un uzausīs brīvās Latvijas rīts.

Neliekoļotie vētrainie aplausi liecināja, ka es biju saistījis veco strēlnieku sirdis un aizrāvis viņus uz citu ceļu, kaut arī tikai cita ceļa sākumu. Noteiktā balsī nolasīju uzsaukuma projektu, ko strēlnieki parakstītu. Aicināju izteikties, drošināju izteikt kaut arī pretējas domas, paredzot, ka gala vārdā es sagāzišu visus iebildumus. No visām pusēm atskanēja saucieni: tur nav, ko iebilst, mēs piekrītam! Priekš nobalsošanas es paziņoju, ja kāds prasīs aizklātu balsošanu, tad to izdarīsim. Tā kā neviens aizklātu balsošanu neprasija, tad izdarījam nobalsošanu ar rokas pacelšanu. Uzsaukumu pieņēma vienbalsīgi, bez jebvienas atturējušās balss. Sirsnīgos vārdos pateicies par uzticību, ko man dāvāja strēlnieki, es svinīgi nosaucu: uz redzēšanos turpmākā cīņā par brīvo Latviju! Kā atbilde sāka skanēt vecā 1905. gada cīņas dziesma Ar kaujas saucieniem uz lūpām, ko Jānis Akuraters bija radījis tūlīt pēc 13. janvāra asins dienām. Šis izjustais cīņas gribas apliecinājums manī spārnoja cerību, ka man izdosies varonīgos strēlniekus aizraut karā par brīvo Latviju.

Nu es uzvarēju Trocki! Šī noskaņa ievīlņoja mani tuvākās dienās. Nolēmu, ka strēlnieku aicinājums jāiespiež 20.000 eksemplāros, un tas jāizplata ne tikai no lidmašīnas sarkano strēlnieku frontes rajonā, bet vēl citādā drošākā ceļā tas nogādājams sarkanajiem strēlniekiem. Šim uzdevumam izraudzījām vienu virsnieku un divus seržantus, kas labprātīgi uzņēmās slepus pāriet fronti, uzņemot sakarus ar sarkanajiem strēlniekiem, izplatīt viņu vidū svarīgo aicinājumu. Tā to arī izdarīja, un pēc dienām 5 mūsu delegāti atgriezās ar priecīgu ziņu, ka viņi savu uzdevumu labi veikuši un strēlnieki un virsnieki, ar kuŗiem viņiem izdevies runāt, simpatiski esot uzņēmuši aicinājumu.

Satrauktā nepacietībā sāku gaidīt mūsu svarīgās akcijas rezultātus: sarkanie strēlnieki noliks ieročus, pārnāks Latvijas pusē, un pilsoņu karš drīz beigsies ar demokrātijas uzvaru. Tiesa, frontē gan patlaban nekādas cīņas nenotika, tā bija sastingusi.

Abas puses savilka spēkus izšķirīgajā Kazaņas joslā, rūdīja tos tehniski un morāli, lai varētu pāriet liktenīgā ofensīvā. Es nepacietīgi to gaidīju no dienas dienā, bet tā nenāca. Starplaikā kalām plānus nākošiem darbiem, ievadījām to realizēšanas priekšdarbus. Kā svarīgākie uzdevumi būtu minami: demokrātisko nacionālo latviešu strēlnieku pulku dibināšana atbrīvotajā Krievijas daļā un latviešu laikraksta radīšana.

Urālos un Sibīrijā bija apmetušies apmēram 100.000 latviešu, lielākajā vairumā kara bēgļi, kuŗu vidū bija zināms daudzums bijušo latviešu strēlnieku virsnieku un kareivju. No tiem varētu saformēt divus pulkus. Paredzējām arī, ka sarkanie strēlnieki padosies, un daļa no viņiem labprātīgi piedalīsies cīņā pret boļševiku varu. Tautas sapulcē ievēlētā latviešu kolonijas valde vienprātīgi atzina par vajadzīgu formēt šādus latviešu nacionālos pulkus, liekot to cīņas karogā lozungu Brīvā Latvija. Bet nodibināt šādus pulkus nebija nemaz viegla lieta. Tehniski tas nebija grūti, jo bija zināms, ka Sibīrijā un pie Volgas mēs atradīsim pietiekami daudz latviešu virsnieku, kas dotu solidus kadrus pulku vienībām. Šo militāro programmu izstrādāja veco strēlnieku štāba kapteinis P. Dardzāns, kas Kazaņas frontē kaŗoja pret boļševikiem un kuŗu vēlāk Urālu un Pievolgas Latviešu nacionālā padome iecēla par jaunnodibinātā Pirmā Latvijas atbrīvošanas pulka komandieri. (Skat. P. Dardzāna rakstu „Ar Latvijas karogu pāri Sibīrijai un trim okeaniem“, Ceļa Zīmes, 38. nr.)

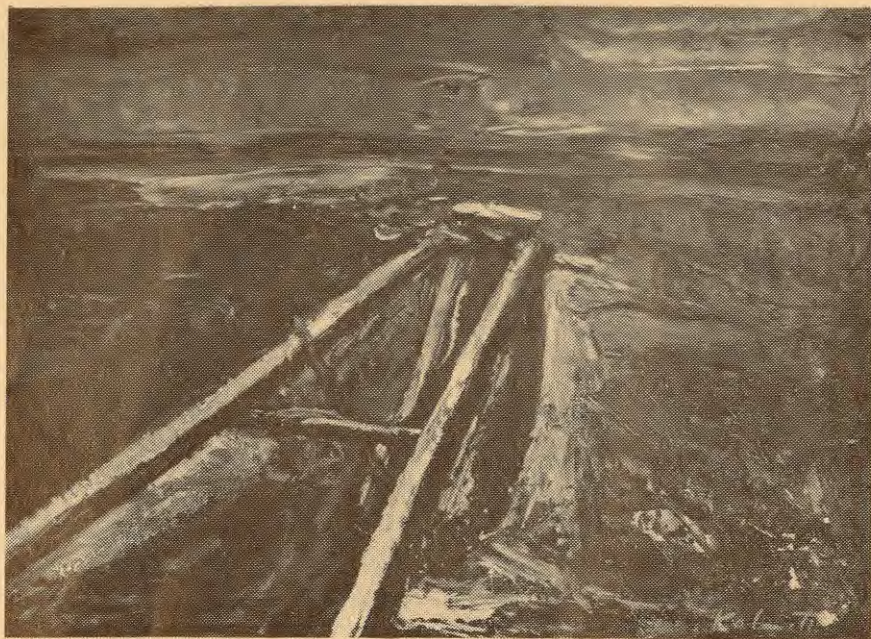
Visgrūtākā bija politiskā pusē. Bija jāsadurās ar lieliem aizspriedumiem, kas krievos radušies ar sarkano strēlnieku aktivitāti krievu pilsoņu karā. Krievi latviešus turēja aizdomās, ka viņi ir stiprā mērā boļševizēti. Vai Samāras demokrātiskā valdība maz gribēs dot atļauju dibināt latviešu pulkus ar latvisku mērķi? Otrām kārtām mēs paši arī nemaz negribējām radīt krievu demokratiem labus pulkus bez mūsu nacionāli politiskiem noteikumiem. Mēs negribējām atkārtot valsts domnieka Goldmaņa politiku. Tāpēc no mūsu puses bija jāizstrādā noteikta politiska platforma, kuŗā skaidri būtu formulēts mūsu cīņas mērķis, brīvā politiski autonomā Latvijas valsts Krievijas federatīvā repub-

likā, konkrēti nosakot, kādas federatīvas saites vienos Latvijas valsti ar demokrātisko austrumu Eiropas republiku. Mēs gribējām noslēgt sava veida līgumu ar Samāras demokrātisko valdību par Latvijas nākošo konstitucionālo stāvokli. Nosūtījām uz Samāru Rūdolfu Veidemani ievadīt informācijas sarunas ar Samāras sociālistiem-revolucionāriem, kas bija turienes valdības galvenā partija. Veidemanim uzdeva šīs informatīvās sarunas vest ar latvieša Brušvita starpniecību. Brušvits no Samāras guberņas bija ievēlēts Satversmes sapulcē.

Tā Kazaņas Latviešu nacionālā padome sāka pildīt zināmas valstiskas funkcijas: aizstāvēt latviešus pie krievu valsts iestādēm, formulēt Latvijas autonomās valsts tiesības, dibināt latviešu nacionālo armiju un pulcēt latviešus ap savu nacionālo pašnolemšanos brīvajā Latvijā. Tik plašu nacionālu un valstisku darbību mēs, saujiņa latviešu, ievadījām tālajā krievu zemē visnelabvēlīgākos politiskos apstākļos.

Protams, lai šos uzdevumus veiktu, bija jārada periodiskās presei orgāns, kas pulcētu visus latviešus plašajā Krievijas atbrīvotajā teritorijā ap kopējiem demokrātiskiem un nacionāliem mērķiem. Steidzīgi nodibinājām komanditsabiedrību, kas izdotu nedēļas laikrakstu Brīvais Latvīš. Laikraksta redaktors biju es, un mans palīgs Pauls Richters. Pirmais numurs iznāca 3. septembrī, un tajā bez redakcijas programmatiskā raksta bija ievietots mans raksts par pašreizējo politisko stāvokli un latviešu uzdevumiem, kā arī plaša informācija par vispārējo dzīvi Kazaņā un Samārā. It sevišķi par latviešu kolonijas darbību. Par šo oriģinālo latviešu laikrakstu vēl sakāms, ka tas iespiests vecajā ortografijā, bet latīņu burtiem, s un z vietā lietojot vienu un to pašu s zīmi un burtiem š un ž vienu un to pašu burtu komplektu sch. Laikrakstu salika krievu burtliči, un to iespieda universitātes spiestuvē. Un tomēr korektūras kļūdu iespēstajā laikrakstā gandrīz nekādu! Redzamā vietā trekniem burtiem iespiests: abonenti, pieteicieties, nākošais numurs iznāks 10. septembrī.

Tomēr 9. septembris kļuva liktenīgs Kazaņai un arī Brīvajam Latvim: šai dienā Kazaņu pēkšņi ieņēma boļševiku kara-

Jānis Kalmīte

Arkls, Eļļa. 105 × 75 cm.

spēks ar latviešu sarkanajiem strēlniekiem priekšgalā. Brīvais Latvīs tomēr neapstājās, tas no jauna iznāca vēlāk Omskā.

Kad patlaban pēc vairāk nekā 40 gadiem es, akls būdams, savos pirkstos taustu šo 1918. gada 3. septembrī iznākušo Brīvā Latvja numuru, kas laikam ir šī divainā latviešu laikraksta vienīgais vēl uzglabātais eksemplārs, tad man prātā nāk doma, ka tas būtu cienīgs iekļūt Britu muzeja visretāko preses organu krātuvē.

Tā beidzās mana propagandas divkauja ar Leo Trocki pie Volgas. Es to zaudēju, bet par uzvarētu neatzinu. Es turpināju cīņu par demokrātiju un brīvo Latviju, līdz beidzot 1920. g. — gan ne pie Volgas, bet pie Daugavas kopā ar citiem Latvijas brīvības cīnītājiem uzvarēju Padomju Krievijas kara komisāru Trocki, Padomju Latvijas kara komisāru Daniševski un visas sarkanarmijas virspavēlnieku pulkvedi Vācieti, kas visi trīs bija vadījuši karu pret neatkarīgo, demokrātisko Latvijas republiku.

Kā vēlāk dabūju zināt, pēc Kazaņas atkaņošanas austrumu frontes politiskais ko-

misārs Daniševskis izdarījis sīku izmeklēšanu par manu darbību Kazanā un sastādījis Maskavas čekai plašu ziņojumu, kas daļēji iespiests oktobrī kompartijas centrālorganā Pravda. 5. vai 6. novembrī Padomju Krievijas oficiālajā valdības organā Izvestija ir iespiests paziņojums, ka kara revolucionārais tribunāls Maskavā notiesājis Feliksu Cielēnu-Cini aizmuguriski uz nāvi un visām attiecīgām valsts iestādēm uzdots šo kontrrevolucionāro meņševiku satvert, lai varētu izpildīt viņam piespriesto sodu.

Un kad es tagad, pēc tik daudziem gadiem, pārdomāju šo man piespriesto, bet laimīgā kārtā neizpildīto nāves sodu, tad neviļus prātā nāk savādā likteņa spēle: no bolševiku varas piespriestā nāves soda nav varējuši izvairīties visi mani trīs lielie bolševistiskie pretinieki, ar kuriem es cīnījos 1918. gada augustā pie Volgas. Visus viņus — Leo Trocki, Jūliju Daniševski un arī pulkvedi Jukumu Vācieti nogalināja Staļina bendes...

*Memuāru Laikmetu maiņā
I sējuma 27. nodaļa.*

DAUGAVA UN VARJAGI

Arnolds Spekke

Šī raksta galvenais nolūks ir ierosināt dažu novecojušu uzskatu revīziju tajās Austrumeiropas senvēstures nodaļās, kurām būtu pienācīgi jāskatās arī mūsu novadi, bet kas tos vai nu pilnīgi ignorējušas, vismaz zināmos nesenās pagātnes posmos, vai pieminējušas vienīgi, garām ejot, kā tas tik daudzas reizes noticis ar senajiem Austrumu Baltijas krastiem. Gribu pakavēties pie t.s. Nestora kronikas slavenās vietas par „ceļu no varjagiem pie grieķiem“, kādu to saskata un vērtē pēdējo gadu desmitu pētnieki, it sevišķi krievu pusē, t.i. gan emigrācijas, gan lielinieku vēsturnieku rakstos. Nebūs šis mans pārskats ne pilnīgs, ne izsmeljošs, bet metodoloģiskā ziņā interesants diezgan, gribu cerēt, visiem tiem, kam rūp mūsu baltiešu senvēstures problēmas bez mūsu lielo kaimiņu imperiālistisko historiogrāfiju prožektoru gaismas, viņu iedomāto, žilbinošo efektu ietekmes uz mūsu spriedumiem. Nebūs liekas manas piezīmes arī Latvju Enciklopēdijas 447. lpp. stāsta precīzējumam un papildinājumam.

Ievadam vēl der pieminēt, ka skandināviešu resp. zviedru sirotājus, laupītājus, tirgoņus un galu galos arī zināmu valstisku vienību radītājus es konsekvēnti saukšu par varjagiem (ne par vikingiem), paklausot dāņu valodnieka A. Stender-Petersena ģeogrāfiski etniskai, precīzai nomenklatūrai, kāda tā atrodama viņa grāmatā Varangica (Aarhus, 1953, p. 43).

Bija laiki, kad „ceļš no varjagiem pie grieķiem“ piederēja tā sacīt Krievijas senvēstures „dzelzs inventāram“. Slavenais spidošā stila V. O. Kļučevskis to bija nokristījis par „tirdzniecības lielceļu“ (stolbovaja trgovaja doroga), bez kura nav saprotama Austrumkrievijas etniskā un politiskā grupēšanās. Otrs neseno laiku lielais A. A. Šachmatovs no šī „lielceļa“ iesāk minētās valsts politiskos sākumus (Drevnejšija suġbi russkago pļemeņi. Petrograd 1919, p. 45). Un reiz nu šis Ilmeņa-Lovatas-Dņepras trakts, kas krusto arī

Daugavu, ir tik sevišķi nozīmīgs, tad apkārtējiem dabas elementiem, it īpaši mūsu Daugavai, maz kas palika pāri. Bija dažkārt dzirdamas valodas manos studenta gados, ka Daugava vispārīgi nav bijusi svarīga varjagu ekspansijai. Tāpat piemetināšu, ka senā dzintara tirdzniecība bija varējusi pilnīgi iztikt bez baltiešu ciltīm.

Iesāksim visā pazemībā no ģeografijas faktiem. Ja ņemam piemēra dēļ rokā kāda pazīstama pētnieka grāmatu: R. Trautmann, Die slavischen Völker und Sprachen, 1947, tad tur lietas iznāk samērā vienkāršas. Lielais trakts iet (p. 129) no Lovatas uz Daugavu, no tās pa pazīstamo Kasplāšas voloku uz Dņepru un pa to līdz Melnai jūrai vai arī tālāk līdz iekārotai un greznumā mirdzošai Cargradei (Konstantinopolei). Voloku speciālists, Kalifornijas universitātes bij. profesors Kerneris (R. J. Kerner, The Urge of the Sea. The Course of Russian History. The Role of Rivers, Portages, Ostrogs, Monasteries, and Furs, Berkeley 1945) arī sev nerada, teiksim, izcīlas grūtības tikt pāri no Lovatas uz Dņepru un grāmatas beigās dod garu, rūpīgi sastādītu voloku „sistēmas“ pārskatu senajā Krievijā (varjagu-grieķu ceļa shēmatiskā karte atrodama 12. lpp).

Bet maz vērības piegriests faktam, ka šī zona, kuru gandrīz varētu saukt par ģeogrāfiski negatīviem novadiem neskaitāmo upju, upiņu, dažāda lieluma ezeru, nebeidzamo purvu un mūža mežu dēļ, varētu līdzināties visam kam, tikai gauži maz gan plašas tirdzniecības lielceļiem. Un ja mani rezoni nebūtu pietiekami lasītāja pārliecinoši, tad viņš tiek lūgts palasīt tos seno krievu kroniku aprakstus par to ļaužu likteni, kas nomaldās no šaura voloku trakta mūžmežu biežumos, piemēram attiecībā uz 1316. gadu (sal. arī manu Latvieši un Livonija, lp. 123—124), vai varonīgā diplomāta Barona Herberšteina stāstu par viņa tiem laikiem tiešām varonīgo lēmumu doties uz Maskaviju ne pa parastajiem ceļiem

vai nu cauri Livonijai, vai no Smoļenskas, bet taisni pa vidu abiem ceļiem (Drīsa-Polocka-Novgoroda), gar Lovatu; viņa apraksts atgādina tieši pēcdeduslaikmeta ainas (1549). Neforsēsīm piemēru skaitu, teikšu tikai to, ka jau vecais uzmanīgais Z. Khodokovskis ir lielā neziņā, kurā traktā isti meklēt vēlāk nokristīto „lielceļu“ (Puķi soobščēnija v drevnej Rossiji; Russkij Istoričeskij Sbornik I, Moskva 1837), un viens no jaunākiem šīs problēmas pētniekiem S. V. Bernšteins-Kogaņs (Puķ iz varjag v greki. Voprosi geografiji, Sbornik 20., 1950) savā 253. lpp. kartē iezīmē tos veselus deviņus, no Lovatas līdz Daugavai.

Šīs piezīmes ir tikai sīks ievads, problēmas svarīgās daļas nu tikai nāk. Izlasīsim un pārlasīsim Nestora chronikas slaveno vietu, kas rādās — man vismaz — arvien konfūzāka un sarežģītāka, resp. no daudziem un dažādiem ziņu un ieskatu noslēpumiem izaugusi, jo vairāk mēs tajā iedziļināmies un jo precīzāka ir mūsu iejušanās to seno laiku apstākļos:

„Bija ceļš no varjagiem pie grieķiem un no grieķiem pa Dņepru, no Dņepras augštecē voloka līdz Lovatai, no Lovatas tiek lielajā Ilmeņa ezerā; no šī ezera iztek Volchova un ietek lielajā Ladogas ezerā. Šī ezera ieteka ieiet lielajā Varjagu jūrā; pa šo jūru var braukt līdz Romai un pa šo pašu jūru var nokļūt līdz Caŕgradei, bet no Caŕgrades nonākt Melnajā jūrā, kur ietek Dņepras upe. Dņepra iztek no Okovskas meža un tek uz dienvidiem, bet Daugava iztek no tā paša meža un tek uz ziemeļiem, uz Varjagu jūru; no tā paša meža iztek Volga, tecēdama austrumu virzienā, un ietek ar septiņdesmit atzariem Kaspijas jūrā. Tamdēļ no Rusjas pa viņu var tikt pie bolgariem un chvalisiem, bet pa Daugavu pie varjagiem, no varjagiem uz Romu, bet no Romas pie chamu ciltim. Dņepra ietek Melnā jūrā ar attekām, un šī jūra saucas par Krievu jūru.“

★

Iekāms ejam tālāk, šē būs dažas analītiskas piezīmes pie šī teksta.

1) Laikam dursies acīs, ka šai tekstā nav slavu vai krievu vārda. It kā viņu uz slavenā ceļa nemaz nebūtu. Un šī chronika taču esot pēc krievu pētnieku vienprātīga sprieduma sava veida nobeiguma aina,

quasi résumé, plašai austrumslavu cilšu ekspansijai, kuŗu pat kartografiski tik skaidri attēlojis L. Niederle, savā Manuel de l'antiquité Slave. I—II Paris, 1923—26. Varētu iedomāties varbūt, ka chronikas autoram šīs lietas ir tik pašas par sevi saprotamas, ka nav vajadzības tās pieminēt. Var būt, bet vairāk nekā simt gadus senākais Bizantijas imperators Konstantīns gan pienācīgi uzsver slavu cilšu dalību kuģošānā pa Dņepru. (Jaunākais viņa darba izdevums: Constantine Porphyrogenitus De Administrando Imperio. Greek text ed. by Gy. Moravcsik... English transl. by R. Y. H. Jenkins, Budapest, 1949.)

2) Voloku sistēmā netiek minēta Daugava. Vai nu tā aizmirsta, vai rakstītāja ģeografija ir pārāk trūcīga. Ja jau pats Nestors spēj iztikt bez tās, kāda lai būtu bijusi vajadzība vēlākiem historiografiem pēc viņas?

3) Kontinentālajam mūkam (Kijevā) iet grūti ar pasaules, resp. Eiropas jūrām. Viņš pa Varjagu jūru (tā vēl Pēteris Lielais sauca mūsu Baltijas jūru), kas viņam acimredzot aizstāj pasaules disku aprīņojošo okeanu, var laimīgi aizbraukt līdz pašai Caŕgradei, viņa ilgu objektam. Ja papētīsim 10. un 11. g.s. pasaules kartes, tad varēsīm viņu pilnīgi saprast.

4) Turpretim triju lielo Austrumeiropas upju izteku tuvums viņam ir pienācīgi skaidrs, atskaitot sīkumus, piem. Dņepras tiešā tecēšana uz dienvidiem u.t.l. Vai šai punktā viņa rīcībā lai būtu autentiski krieviski informācijas avoti?

5) Bet kas nu zīmējas uz Daugavu, tad viņa ziņas ir aplamas: tā, lūk, tekot uz ziemeļiem. Varbūt tādēļ, ka tie ir svešu ļaužu novadi. Viņam cītīgi Daugavas ģeografijas nepareizā apgaismošanā tura līdzī tads slavens vīrs kā Dlugošs, kas rakstījis vairāk nekā trīs simts gadus vēlāk (chronikas sākumā). Par Ņemunu lietas iet apbrīnojami precīzi, par Daugavu Dlugošam jāķeras pie Ptolemaja palīdzības (skat. mana raksta beigās).

6) Vērtīgi ir Nestora vārdi par Volgu un tās lielo tirdzniecisko nozīmi, cik nu tā izprotama no lakoniskā teksta. Šī vieta ir manuprāt no vissvarīgākām chronikas cītātā: tā apgaismo ģeografiski horicontālo sakaru nozīmi pāri plašajam Krievijas līdzenumam ir tirdzniecībā, ir kultūrālajiem ietekmējumiem līdz pat mūsu krastiem.

Daudz ir rastīts par to, un arheoloģiem vēl būs daudz ko stāstīt, bet hronoloģiskie precizējumi allaž bijuši stipri miglaini. Cik es nu zinu teikt, tad tikai vienu šādu hronoloģisku, kas arī izskatās pēc hronoloģijas, precizējumu esmu atradis; proti, slavenā krievu orientālista V. V. Bartoļda rakstā Arabiskie izvēstījumi o Rusakh (Sovetskije Vostokovegeņije I, 1940, p. 18—19):

„Mēs skaidri nezinām, kad sen pastāvošajam tirdzniecības ceļam Vidus Āzijā uz rietumiem, uz Melno jūru pievienojās jaunais tirdzniecības ceļš uz ziemeļrietumiem pa vidus Volgu, Kamu un no turienes uz Baltijas jūru; acimredzot šis fakts vedams sakarā ar persiešu sasanīdu lielvalsts karavānu un jūras tirdzniecības plašo attīstību viņas (šīs lielvalsts) pēdējos eksistences gadu simtos (III—VII g.s.). — Seko pierādījumi, to starpā ķīniešu hronika „Severnije dvory“ (Bejši, VII b.), kas pieminot no Chorezma izvedamo mantu starpā arī dzintaru, neapšaubāmi nonākušu Chorezmā no Baltijas jūras krastiem. Ķīnieši vispārīgi atklājuši „rietumu novadus“ ap 2. g.s. pirms Kr. (p. 17). Par dzintara „ceļiem“ Krievijas lidzenumos vēl klasiskā laikā sk. tālāk.

7) Un tālāk Nestors stāsta vienas elpas teikumā, ka „pa Daugavu (var nonākt) pie varjagiem, bet no varjagiem uz Romu...“ Nesaprotu es, kādēļ šī vieta lai nebūtu tiešs pierādījums faktam, ka Daugava bijusi varjagu tirdzniecības ceļš. Kādēļ tas netiek uzsvērts? Hronoloģiskie ietvari mums protams jānosprauž pašiem.

8) Samērā sīkā izstāstīšana citāta sākumā par Lovatu, Ilmeni, Volchovu, Ladogu ir jau — man šķiet — tīri krievisko laiku apstākļu lietas. Visā citātā šī izstāstīšana nu iznāktu hronoloģiski visjaunākā vietā. Tā spriež arī Šachmatovs (op. cit. 45), kas pieļauj, ka šis ceļš nodibinājies tikai „vēsturiskā“ (t.i. ne priekšvēsturiskā) laikā. Jaunāko gadu simtu datus plaši un interesanti apgaismo, vietām gan jau novecojušais V. A. Brims, Puķ iz varjag v greki (Izv. Akad. Nauk SSSR, Nr. 2, Otgel obšč. nauk, 1931). Dažus vērtīgus ieskatus senajā tirdzniecības ceļu praksē sniedz arī dažas, gan dažus gadu simtus vēlākas krievu hronikas. (Sk. piem. Pamjatņiki istoriji Velikogo Novgoroda i Pskova. Sbornik

podgotovlennij G. E. Kočnim, 1935.) Tur atrodamas vairākas vietas, kurās izstāstīts, ka pa tirdzniecības ceļu (upēm) var braukt „bez pakosti“, resp. tad, kad „puķ čist“ u.t.l.

*

Hronoloģiski visjaunākā aina par varjagu nākšanu uz Krievijas „cennim istočnikam obogoščenija“, kā teic Šachmatovs (op. cit., p. 43) atrodama Vernadska grāmatā (G. Vernadsky, The Origins of Russia, Oxford 1959, p. 176—177). Šī grāmata, kas ir bagāta jaunām, historiografiski revolūcionārām idejām (sevišķi saistot Krievijas lidzenumu senās norises ar austrumu sakariem un ietekmēm), atkārtoti tā paša autora Ancient Russia, 4. izd., 1952, p. 266—268 (sk. arī karti p. 267) citātu par mūsu Daugavu. Acimredzot, šo nedaudzo gadu laikā autoram nav zināmi jaunāki pētījumi mūs interesējošā virzienā.

Garais citāts skan šādi:

p. 266. In the fifth and the sixth centuries the Norsemen were exploring extensively both the southern and the eastern shores of the Baltic Sea, and in the sixth century a group of them settled at the mouth of the western Dvina. In the seventh century the kings of southern Sweden had oversea possessions in Kurland. By the beginning of the eighth century Livonia and Estonia were parts of the realm of Ivar, king of southern Sweden and Denmark. (Tālāk apraksta varjagu kuģus.)

Having consolidated their control over the Livonian littoral, the Varangians began to penetrate deeper into the country. Originally, one may suppose, only small bands of trappers and fur traders ventured into the woods. The course of the Western Dvina river offered the natural route inland, and it became the first path to facilitate the Varangian advance in Russia. The native population along the banks of the Western Dvina consisted of small tribes of Balts and Finns and was both scarce and lacking unity, so that the Varangians met no trouble and opposition in at first

p. 167.

trading with the natives and then subduing them.

Reaching the upper parts of the river the Varangians penetrated into the zone of Slavic colonization. It appears that the Slavic communities around the sources of the Western Dvina and the vicinity were, except for Novgorod, small and weak. It is characteristic that in their further drive inland the Varangians by-passed Novgorod and occupied it only much later. Due to the mutual proximity of the sources of the Western Dvina, Dnieper, and Volga, once the Varangians reached the upper parts of the Western Dvina, they were likely to explore the upper parts of both the Dnieper and the Volga as well. We may imagine that they reached the sources of these two rivers as early as the seventh century. With regard to the Dnieper, the Varangians could hardly go down it very far since the Lithuanian and Slavic tribes in the upper Dnieper region must have been strong and well organized. Their most important city in that area was at the site of Gnezdovo, near Smolensk.

Pietiks vispārējam skatam ar šo gaŗo citātu, bet tūdaļ arī jāpasaka, ka mums nav ne mazākās vajadzības tā teikt zvērēt pie prof. Vernadska slēdzieniem, lai arī cik ievērojams būtu viņa vārds, vismaz šai kontinentā. Analītiskie pētījumi mūs interesejōšā virzienā, t.i. slavu ekspansijā arī gar Daugavas krastiem uz rietumiem iezīmējas asi un noteikti, jau vismaz sākot ar materiālu bagāto un gudro N. Barsova grāmatu... (Barsov, Očerki russkoj istoričeskoj geografiji. Geografija Načalnoi — Nestorovoj Letopisi. 2. izd. Varšavā, 1885). Tai chronoloģiskā secībā sekoja Šachmatovs, Pogodins, Kočubinskis, A. Soboļevskis, M. Fasmers (Vasmer) un daudzi citi, par visām lietām pieminot K. Bugu; (sīkāk par visu to sk. H. Paszkiewicz, The Origin of Russia. New York 1950, Part I et passim). Tieši attiecībā uz mūsu tematu par Daugavu kā par tirdzniecības

ceļu man jāvērs lasītāju uzmanība uz samērā nesen iznākušo, jau iepriekš citēto A. Stender-Petersena grāmatu, kur vairākās nodaļās ar precīzas un asprātīgas lingvistiskas analīzes palīdzību parādīts, ka Sakša, tā sauktā Gramatiķa (12. g.s.) Hellesponte ir Daugavas trakts, kas ietīnīes oriģinālu varjagu leģendu un nosaukumu tīklā. Tāpat vēra ņemama ir viņa nodaļa par Sembiju-Samlandi un tās sakariem ar zviedru vikingiem. Viss tas jāpasvītiro, jo mūsmāju baltvācu historiografija visu to savus laikus strikti noliedza (sk. piemēram attiecīgās vietas iekš Baltische Lande I, 1939 [Ostbaltische Frühzeit]).

Lieku reizi jāpiemin arī R. J. Kernerā grāmata, kas ir tik interesanta metodoloģiskā ziņā un kas godam izcēlusi arī aizmirsto lielā krievu vēsturnieka S. Solovjova dziļo un gudro redzēšanu par krievu ekspansijas dabu un veidiem.

★

Reiz tāda nu izskatās vispārējā aina jaunāko pētījumu gaismā, kas tad nu paliek pāri no izslavētā lielceļa? Ir mūsu rīcībā kāds samērā jauns pētījums, kas pieder vēl maz pazīstamam lielīnieku pētnīekam: S. V. Bernšteīn-Koganam (op. cit.). Pētījums uzrakstīts ar lielu rūpību un uzmanību, un tajā kā par brīnumu pilnīgi iztrūkst lielīnieku vēsturnieku un aizvēsturnieku rakstos apnīcīgās „buržuāziskās zinātnes“ nopelšanas un citu bēdīgu lietu, kas tik mīzerabli pazemo krievu zinātnieku rakstus. Nav man daļas pētīt iemeslus, nav man arī vajadzības sīki atstātīt raksta saturu, pietīks, ka izcelšu tā pamatdomas un drusku pakavēšos pie autora slēdzīenīem.

Iesākas tas ar konstatējumū, ka „tīrdzniecības lielceļam“ gan bījusi liela loma vēsturnieku rakstos, bet daudz mazāka pašā vēstures norīse. Neesot ne ar ko pierādīta, raksta autors, šī ceļa tīrdznieciskā un tranzīta loma, un esot stīpri apšaubāms, vai tam vispārīgi esot „bījusi kāda seviška loma tolaīku starptautīskās tīrdzniecības apgrozījūmos“. Diezgan negants starts.

Sīki īzpētījis avotus, īr zīemeļnieku sagas, īr bīzantiešu chronīkas, īr arabu pasaules aprakstus, arī leģendas par Sv. Andreju, ar kuŗām operē dažas senās krievu chronīkas, — autora spriedumā no vīsa varot lēst, ka īr zīmes par pakāpe-

nisku varjagu spiešanos uz dienvidiem (Novgoroda, Kijeva, Melnā jūra), bet ka liecību par skandinavišu tirgoņu lomu Bizantijā gan neesot nekādu. Toties stāvēt kā luminozs piemērs austrumu tirdzniecībai ar Baltijas jūras vietām, it sevišķi Gotlandes salu, tās milzīgie seno naudu depoziti, no 8. līdz 10. g.s. ap 67.000 gabalu (23.000 arābu, 14.000 angļu sakšu, 27.000 vācu-holandiešu un poļu un tikai 180 bizantiešu). Te tālāk nāk cienīgi pieminams Ģņezdovas centrs (pie Smolenskas), kur atrasts tāds daudzums arābu naudu un austrumnieku mantu (un ko par šo pašu Ģņezdovu raksta lielnieku pēdējā, nu beidzot atzītās versijas attiecīgā vietā! A. Sp.). Gandrīz pilnīgi trūkstot ziņu par Novgorodu kā tranzīta vietu grieķu precēm uz rietumiem. Toties „Lovatas un Dņepras ūdens šķirtne visintensīvāki tikusi izmantota kā ceļš starp Kijevu un Novgorodu 11. un 12. g.s.“

Viens no pārliecinošākiem argumentiem ir autora tā nosauktā „monētu sliede“ (monētnij sled) „no Kaspijas uz Baltijas jūru, galvenām kārtām pa Volgu un tās pietekām un pāri ūdens šķirtnēm uz Daugavu un uz Ņevu“. Nekavēšos pie šīs „sliedes“ sīka apraksta, teikšu tikai, ka tai ir neapšaubāmi un nenoliedzami horizontāls, bet ne vertikāls virziens, ar ko arī viss principālais ir pateikts. Autora slēdziens skan: „aprakto naudu krājumu topografija mums liek spriest, ka galvenais ceļš no Dņepras uz Baltijas jūru gāja pa Daugavu, kuŗu pētnieki nereti skaitīja par otras šķiras piedevu ceļam no varjagiem pie grieķiem“. Tas chronoloģiski zīmējoties uz gadu simtiem no 8. līdz 10. Ar 13. g.s., no kuŗa mums jau ir vairāki ligumu teksti (Smolenska-Rīga-Novgoroda), resp. sākot ar Hanzas ienākšanu šajās sakarībās, iesākas citi laiki un citas valodas.

Bēdīgā pretstatā šim rakstam stāv izcētā lielnieku senvēsturnieka P. N. Trečjakova grāmatas Vostočnoslavjanskije pļemenā abas versijas, ir „pirms-marriskā“, ir tā, kuŗu autors pārrakstījis pēc tam, kad apguvis „marrisma“ aizrautībā izdarītās kļūdas (tā teikts viņa priekšvārdos). Saku, ka pazīstu šīs grāmatas, bet pie lielas gudrības neesmu iespējis tikt, cik īsti apgrēcību ir pastāvīgi nopeltai buržuāziskai zinātnei. Viena lieta nu gan ir skaidra, proti tā, ka

pilnīgs tabū autoram ir slavu cilšu plašā kustēšanās pirmā pēc Kristus gadu tūkstoša laikā, un ka šīs ciltis vēlāk ieņemamās vietās atradušās jau no laiku laikiem (sk. piem. p. 12 un tālāk). Tā šķiet esam viena no lielnieku partijas ģenerāllīnijas senvēstures pamatvēstēm. Arī varjagus var vispārīgi diezgan grūti sameklēt Tr. darbā, un tā nu mūsu Daugavai jāsak savas gaitas, savi baltiskie stāsti apmēram no tās pašas vietas, kā Latvijas brīvvalsts laikos (sk. karti 107. lp. 1953. g. izdevumā).

*

Tādas nu lai būtu manas īsās bibliografiskās piezīmes par Nestora slaveno ceļu vertikāli pāri Krievijas līdzenuma rietumu daļai. Bet mēs nodarītu pāri mūsu sirmajai Daugavai, ja nepieminētu pāris vārdiem tās senseno pagātni: kā upi, t.i. galveno, bieži vienīgo, satiksmes līdzekli šiem senajiem laikiem, par kuŗiem arheologi ir pierādījuši, ka seno ļaužu ģeografiskie horiconti nebūt nav bijuši tik šauri un aprobežoti, kā tas ir dažkārt licies lietu nepazinējiem.

Jau manā grāmatā Baltijas jūra senajās kartēs (lp. 5—7) ir lasāms stāsts un ir nojaužamas hipotēzes, kas grib mūsu upi saistīt ar vienu no grieķu visvecākām un arī visiemīlotākām leģendām, proti ar Argonautu braucienu uz Kolchidu (Melnās jūras dienvidaustrumu stūrī). Nupat jauniznākušā angļu tulkojuma veicējs E. V. Rieu's (Apollonius of Rhodes, The Voyage of Argo. The Penguin Classics, 1959) savā ievadā pasaka, ka: In taking Argo across central Europe regions unfamiliar to the Greeks esot viņa pienākums un prieks to give the readers fairy-tale geography, un citā vietā: We can conclude that the tale was never standardized. Ar citiem vārdiem, miglains ģeografisko horicontu tuvināšanās vai attālināšanās (poema rakstīta not far from the middle of the third century before Christ) vienmēr bija spējīga ienest vai ierosināt jaunas ģeografiskas saistības, un tā nu arī mūsu dienās vairs nenoiet no dienas kārtības problēma par šī mīta daļēju saistīšanu ar senajiem dzintara ceļiem šķērsām pāri Krievijas līdzenumam, dienvidaustrumu virzienā, no Daugavas līdz Donai. Atradušies jau pētnieki, kas ne tik vien pieņem, principiāli pieļauj šādas solūcijas, bet kas iedo-

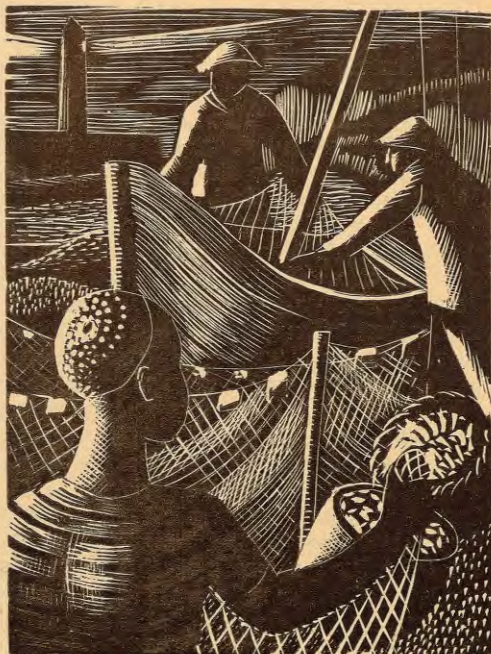
mājas kvalificēti esam nospraust šī ceļa etapus. Citēšu šeit divas pētnieces, kas acīmredzot viena par otru nav nekā zinājušas. Jau minētā E. N. Kļetnova 1927. gada 21. martā turējusi priekšlasījumu Pragā ar nosaukumu „Visvecākais tirdzniecības ceļš no varjagiem pie hazāriem“. No referāta uzglabājies, cik zinu, tikai īss konspekts, kas iespiests iekš Zapiski Rus-skago Istoričeskago Obščestva v Prage, 1927. Pēc autorei domām šis ceļš esot ļoti svarīgs vēl daudz agrāk par Nestora minēto; tam bijuši divi virzieni: 1) aplinkus virziens uz Volgu un 2) īsākais uz Daugavu. Krievu pusē, sākot ar slaveno Gņezdovu, ceļš ejot pāri Desnai un Seimai, t.i. pa Oskolu - Doņecu - Donu. Pierādījumu autorei netrūkst: tie ir arhaioloģiskas dabas (milzīgie kapu lauki pie Gņezdovas un pie Ziem. Doņeca, tā saucamais Verchņeje Saltovo, tāpat dažādas austrumnieku mantas un naudas, etc.), topografijas nomenklatūra (it sevišķi dažu vietu vārdu saistības ar kādreiz varenās alāņu cilts nosaukumu), un, beidzot, daži uzmanīgi interpretējami senie teksti. — Mazu piezīmi. Reiz Ptolemajs zināja pateikt, ka Volga saucas somu valodu vārdā Rha, bet Uralas upe — tās turku vārdā Jaik (Bartoļd, op. cit. p. 17), tad Kļetnova savukārt zina konstatēt, ka Ptolemaja it kā Daugavas nosaukums Rudon esot irāņu icelsmes.

Iepriekš citētais Apollonija tulkotājs (p. 29) ieteic šādu grāmatu: Miss J. R. Bacon, in her valuable work, „The Voyage of the Argonauts, 1925, discusses all these routes and their possible connexion with the ancient „amber“ routes from the Baltic Sea. Tas ir ļoti cienijams pētījums, it sevišķi vērtīgs ar savu sīko un pārliecinošo visu tekstu analīzi, kam sakars ar argonautu mītu. Šai ziņā krievu pētniece ir skārusi tikai mazu attiecīgās problēmas daļu, savukārt angļu autorei nav un nevar būt tās lokālās arhaioloģiskās iekļaušanas, kas izceļ jau citēto Kļetnovu.

Norādot pāris īsos teikumus uz Bēkones grāmatas nozīmi, jāsaaka, ka lasītājam tiek skaidra ne tik vien visas leģendas izaugsšana no „a narrative of a real voyage in the Euxine“ (p. 168), kurū veikusi Tesalijas ļaudis 14.—13. g.s. pr. Kr., bet arī fakts, ka „during the Homeric Age vague reminiscences of the amber routes from

the Baltic connected themselves with the Argonautica“ (p. 169). Un lai cik miglaini un arī chronoloģiski vēl ir attiecīgie norādījumi, pareizāki: literāriskie minējumi (atskaitot īso Pindara liecību), neapšaubāms paliek iespaids, ka „visu slavenā“ leģenda — mīts (Homera apzīmējums) ir simptomātiskā kārtā pieskārusies senai dzintara tirdzniecībai Austrumeiropā tajos senajos laikos, kad dzintars šo laiku cilvēkiem bija svarīgu mistisku un sakrālu izdarību sastāvdaļa, sava veida talismans, kā to atļāvos izcelt savā rakstīnā, kurā aprakstīts Akvilejas muzejs, resp. tā dzintaru krājums (Ceļa Zīmes, Nr. 37, 1958).

Angļu autore dzintara ceļu karte (p. 122—123) protams ir maz reāla, ko viņa pati arī atzīst, bet mūsu krasti, mūsu Daugava un to sakarību iespējas ar viņas tematu, ar tā saucamo ceturto Argonautu ceļu mājup, viņai ir pilnīgi normālas lietas, tas nozīmē vēsturiski iespējamās lietas (sal. it sevišķi p. 113—114). Interesanti arī, gandrīz gribētos teikt amizanti, ir lasīt daudzo agrāko Argonautu ceļojumu aprakstu izskaidrojumus (chap. V. Some Interpretations).

R. Lielmane

Zvejnieki, Kokgrebums.

R. Lielmane

Jēkaba sapnis. Kokgrebums.

ROMIEŠU ZIŅAS PRIEKŠ TACITA PAR BALTIJAS JŪRAS TELPU

V. Bīlkins

(Mani raksti par aistiem ir lekciju pārstrādājums, ko lasīju Baltijas universitātē latviešu vēstures studentiem. Ar Tacita aistu etnogrāfiju iepazīstināju 1948. gadā klausītājus, kas piedalījās Latviešu Humānitāro Zinātņu Asociācijas Vircburgas konference.)

★

Visai svarīgs mums ir tas laiks, kad Romas militārie spēki nonāca līdz Baltijas jūras rietumu apvidiem un kad pēc tam pašu romiešu tirgotāju sāka ierasties mūsu jūras dienvidaustrumu piekrastes zemēs. Tam sekoja tiešu un regulāru saimniecisko sakaru izveidošana starp Romu un šīm jaunajām zemēm. Baltijas jūras telpas un sevišķi aistu zemes tirgus objekti plašos apmēros iekļāvās Romas saimniecības lokā. Līdz ar to paši romieši un pie tam šie uz vietas ieguva ziņas, kas stipri paplašināja un padziļināja tā laika geografiskās un etnogrāfiskās atziņas. Ar Romas autoru aprakstiem tās kļuva uz visiem laikiem par cilvēces kultūras piederumu.

Apskatīsim vispirms īsumā un vispārīgos vilcienos notikumu gaitu un arī geografiskās ziņas par Baltijas jūras rietumu un dienvidaustrumu zemēm, ko sniedz mums Romas autori priekš Tacita.

Kā grieķiem pavēra ceļu uz austrumiem Aleksandra Lielā falangistu ieroči, tā romiešiem atvēra vārtus uz Ziemeļeiropu viņu leģionāru šķēpi. Sakaujot Kartāgu, Roma ieguva Vidusjūras rietumu daļu un brīvu izeju saviem kuģiem no Vidusjūras uz Atlantijas okeanu, kas priekš tam bija slēgta kā romiešiem, tā agrāk grieķiem. Ar Spānijas iekarošanu un Jūlija Cēzara uzvarām Gallijā un Britānijā romieši izkļuva ārā no šaurās un pie Vidusjūras piespiestās telpas un aizcēla savas valsts robežas rietumos līdz okeanam, ziemeļos līdz britu apdzīvotās salas vidienei un austrumos līdz Reinai. Jūlijs Cēzars ar leģioniem aizsardzības nolūkā jau pārcēlās pāri Reinai, lai paralizētu ģermāņu tautiņu iebrukumus Gallijā. Keizara Augusta un viņa pēcnācēju laikā Roma pārgāja ofensīvā, un tās leģioni cīnījās, lai iekarotu ģermāņu zemes, kas atradās uz austrumiem no Reinas. Drūzs jau 9. gadā

un pēc viņa nāves viņa brālis Tiberijs 8. gadā pr. Kr. dziļi ielauzās Ģermānijā, Tiberijs 5. gadā pēc Kr. atkal devās kara gājienā un smagās cīņās ar ienaidniekiem nonāca līdz Elbai. Keizars Augusts aizliedza Tiberijam pāriet pāri upei, un tā Elba kļuva par Romas valsts militāro un politisko robežu. Tātad pašā laikā kara kuģi no Fechtas (*Fectio*) flotes bāzes, kas atradās starp Reinas lejas galu un Cuidera ezeru, nobrauca pa Ziemeļjūru līdz Jītu pussalai, iebrauca Elbā un apvienojās ar sauszemes spēkiem, lai atbalstītu tos. Vai Augusta kara kuģi iebrauca arī Baltijas jūras rietumu ūdeņos, par to nav skaidribas, un zinātnieku domas šinī jautājumā ir pretunīgas.

Leģionu 5. gada kara gājienā un kara flotes braucienā romieši nonāca Eiropas ziemeļos vistuvāk pie austrumiem un nokļuva līdz Baltijas jūras telpas pievārtei. Apvienoto spēku kara operācijām šīs telpas atklāšanā bija tāda pati loma, kāda bija Kristapa Kolumba kuģu nobraukšanai līdz Sansalvadoras salai Jaunā kontinenta atklāšanā. Arī romieši šinī ziņā apzinājās abu akciju svarīgo nozīmi, un viņu autori saka, ka ir atklāta kāda jauna ¹ un pavisam cita ² pasaule. Šie vārdi rāda, ka paši romieši līdz tam nebija stāvējuši ar to tiešos sakaros. Vēl skaidrākos vārdos par to izsakās pats keizars Augusts. Viņš ap 13. gadu pēc Kr. savā testamentā liecina, ka priekš šīm kara akcijām nevienam romietis ne pa sauszemi, ne pa jūru nebija nonācis ne līdz Elbai, ne Jītu pussalai, nedz līdz uzlecošās saules zemei.³

¹ *Ad Liviam Augustam, de morte Drusi Neronis filii ejus, consolatio*, 313—314 (*Publii Ovidii Nasonis Opera omnia, ex rec. P. Burmanni, tom. I., Augustae Taurinorum 1820*): *Fluminaque et montes et nomina magna locorum; Et si quid miri vidit in orbe novo.*

² *C. Plini Secundi Naturalis historiae libri XXXVII, ed. Carolus Mayhoff, Lipsiae 1892, IV 96: altera orbis terrarum* (t.i. Skandināvija).

³ *Monumentum Ancyranum, ausg. von F. Gottanka, München 1944, c. 26: ...Germaniam, qua cingit oceanus a Gadibus ad*

Jātnieku virsnieks un Tiberija 5. gada ciņu dalībnieks Vellejs savā grāmatā vēl papildina iepriekšējo autoru paustās ziņas. Proti, viņš saka, ka šīnī jaunajā pasaulē mīta tautas, še atradās zemes un jūras, par kurām romiešiem līdz tam nebija nekādu ziņu; daudzas šejienes tautas pat vārda pēc nebija zināmas, un flote ieradās pa jūru, par kuru nebija nekas dzirdēts un kas bija pilnīgi sveša.⁴

Elba ar šīm kaŗa akcijām iekļuva tagad Romas interešu lokā, kas saskatāms arī Tacita vārdos, proti, ka tā agrāk bijusi daudzīnāta un bieži pieminēta upe.⁵ Par Elbas robežu legioni un kaŗa flote cīnījās apmēram trīsdesmit gadus. Šurpu devās arī romiešu tirgotāji, jo kaŗaspēkam parasti sekoja tirgotājs. No kaŗa dalībnieku un tirgotāju ziņojumiem Roma ieguva labu pārskatu par tautām, kas dzīvoja operāciju joslā un kas bija ilgāku vai īsāku laiku pakļautas, t. i. kas dzīvoja Ģermānijas ziemeļos no Reinas līdz Elbai.

Pavisam pretējs stāvoklis bija ar ziņām par tautām un zemēm, kas atradās pie jūras uz austrumiem no Elbas. Par ziņu pilnīgu trūkumu liecina Strabons savā „*Geographica*”, kas ir sacerēta pēc 16. gada un īsi priekš nāves (mira 19. gadā pēc Kr.). Viņš raksta, ka neesot zināms neviens agrāko laiku cilvēks, kas būtu braucis gar krastu austrumu virzienā līdz Kaspijas jūrai, neesot arī romieši iebrukuši viņpus Elbai un

arī tagad tur neviens neesot ceļojis pa sauszemi. Tāpēc esot pilnīgi nezināms apvidus gar okeanu (t. i. gar Baltijas jūru) aiz Elbas. Ziņu trūkuma dēļ Strabons neuzdrošinājas kaut cik nopietni izteikties par to, kas atrodas viņpus Ģermānijai un kādas tautas dzīvo tās pierobežā. Tā autoram ir tāda mērā terra incognita, ka viņš nezina, vai visa tā ir apdzīvota, vai kāda daļa ir bez iedzīvotājiem un vai tur nedzīvo tik kāda cita veida cilvēki.⁶

Lielajā tumsā, par kuru stāsta Strabons, sāka ar laiku iespieties gaismā, un tas notika galvenokārt Baltijas jūras pretējo krastu zemēs. Reizē ar interesi par Elbu militārās operācijas izraisīja arī interesi par Baltijas jūras telpu vispār. Šo interesi padarīja sevišķi dzīvu dārgais dzintars, kas ar svešu tautu starpniecību nokļuva Romā. Lai ļoti ienesīgo dzintara tirdzniecību saņemtu savās rokās, Romas tirgotāji, kas ar savu uzņēmīgo garu sarīkoja ekspedīcijas uz tālo Indiju, arābu zemēm un Etiopiju, sāka braukt pa citu tautu tirgotāju iemīto Vislas ceļu uz atradnēm pie Baltijas jūras dienvidaustrumu piekrastes. Tā no militārajām Elbas akcijām ar laiku izraisījās aistu zemes atklāšana. To izdarīja tirgotāji, un no viņu avotiem nāca tās ziņas, kas par šejieni parādījās romiešu sacerējumos.

No laika, kad šādas ziņas parādījās literatūrā, mēs varam aptuveni spriest par to, kad Romas tirgotāji sāka ierasties pēc dzintara. Pirmās ģeografiskās ziņas par Baltijas jūras telpas dienvidaustrumu daļu sniedza 43. gadā sacerētā darbā „*Chronographia*” Pomponijs Mela. Mela ir vecākais romiešu ģeografs; viņa dzimtene ir Spānijas pilsēta Tingentera. Dīemžēl par viņu pašu ir pārāk maz ziņu. No grāmatas sacerēšanas gada ir spriežams, ka romiešu tirgotāji ķeizara Klaudija (41—54) valdīšanas pirmajos gados vai pat drusku agrāk sākuši braukt pa Vislas ceļu uz Baltijas jūru. Jāpiebilst, ka šiem braucieniem vajadzēja norītēt jau vairākus gadus, iekāms dalībnieku paustās ziņas iekļuva literatūrā. To apstiprina arī tas, ka šī laika Romas monētas sāka parādīties Baltijas jūras dienvidaustrumu krastos, kaut arī vēl niecīgā daudzumā.

Ar Pomponija Melas sacerējumu izbeidzas tā lielā ģeografisko atziņu tumsa, par kuru žēlojas Strabons. Romiešu ģeografs nu ienes gaismu par tām zemēm, kas ir uz austrumiem no Elbas. Viņa nopelni nav apšaubāmi, kaut arī viņa ziņas dažviet ir pabālas un nenoteiktas. Pomponijs Mela mīn Vislu

ostium Albis fluminis, pacavi... classis mea per oceanum ab ostio Rhēni ad solis orientis regionem usque ad fines Cimbrorum, navigavit, quo neque terra neque mari quisquam Romanus ante id tempus adit

⁴ C. Vellei Paterculi Ex Historiae Romanae libris duobus quae supersunt, post C. Halmium iterum ed. C. Stegmann de Pritzwald, Lipsiae 1933, II 106: *perlustrata armis tota Germania est, victae gentes paene nominibus incognitae... denique quod nunquam antea spe conceptum, nedum opere temptatum erat, ad quadringentesimum miliarium a Rheno usque ad flumen Albim... Romanus cum signis perductus exercitus, et eodem mira felicitate et cura ducis, temporum quoque incognito ante flumine Albi subvecta, a plurimarum gentium victoria cum abundantissima rerum omnium copia exercitui Caesarique se iunxit.*

⁵ P. Cornelii Taciti De origine situ moribus ac populis Germanorum (P. Cornelii Taciti Opera quae supersunt², rec. J. Müller, vol. II, Vindobonae Lipsiae 1920), c. 41: *flumen inclutum et notum olim.*

⁶ Strabonis Geographica, VII 2, 4.

(Vistula), un tā galvenokārt ar viņa grāmatu top populāra romiešu literatūrā, kas sniedz ģeografiskās ziņas. Svarīgs apstāklis ir tas, ka viņš min Vislu sakarā ar Sarmatiju. Sarmatija arī ar viņa rakstu iekļūst pirmo reizi literatūrā. Ka Mela min atsevišķi Vislu un saista ar Sarmatiju, bet neiepin to Ziemeļeiropas upju sarakstā, tad tas liecina, ka viņš par to ziņas ieguvis no romiešu tirgotājiem, bet nevis no leģionāru cīņu dalībniekiem. Turpretim no leģionāru sniegtajām ziņām ir radies viņa Ziemeļeiropas upju saraksts, kas atrodams pavisam citā nodaļā. Pomponijam Melam ir jauna ģeografiskā koncepcija, proti, ka virzienā no rietumiem uz austrumiem Ziemeļeiropā atrodas trīs teritorijas: Gallija, Ģermānija un Sarmatija. Šī koncepcija autoram varēja rasties no tām ziņām, ko sniedza romiešu Vislas braucēji. Ar Melas grāmatas parādīšanos pamazām tā sāka aizēnot Gallijas Skitijas koncepciju, ko sen bija radījuši grieķi. No romiešu Vislas braucēju avotiem radies arī Melas vēstījums, ka Visla ir Sarmatijas robeža, t.i., ka tā atdala sarmatus no viņu rietumu kaimiņiem ģermāniem.⁷ Pomponijs Mela psiholoģiski atrodas tik stiprā romiešu Vislas braucēju vēstījumu varā, ka viņš raugās uz Sarmatiju no Baltijas jūras puses,⁸ bet nevis no Melnās jūras puses, lai gan pēdējā bija vairāk pazīstama. Pretstatā tam viņš raugās no Melnās jūras puses citās grā-

⁷ Pomponii Melae de Chronographia libri tres, rec. Carolus Frick, Lipsiae 1880, III 4: Sarmatia... ab his quae secuntur Vistula amne discreta (Sarmatiju atdala Vislas upe no tiem, kas viņā neietilpst). Pēdējie vārdi var attiekties tik uz ģermāniem. Piebilstams, ka sarmati pēc Pomponija Melas ģeografiskiem uzskatiem dzīvoja līdz Donai, kas toreiz saucās Tanais. Donā tajos laikos šķīra Eiropu no Āzijas. Skat. arī K. Krečmers, „Sarmatia“, Pauly-Wissowa Real-Encyclopädie der classischen Altertumswissenschaft, II 2., Stuttgart 1923.

⁸ Ka autors raugās no Baltijas jūras puses, tas saskatāms sekojošos vārdos, III 4: Sarmatia intus quam ad mare latior (Sarmatia ir platāka zemes iekšienē kā pie jūras) un qua retro abiit usque ad Histrum flumen (kas, t.i., Sarmatija, stiepjas atpakaļ, t.i., no Baltijas jūras, un nonāk līdz Donavai). Še ir domāts Donavas lejas gals.

Pomponijs Mela aizbīdījis Sarmatijas robežu līdz Baltijas jūrai tāpēc, ka viņš līdzīgi citiem antiskā laika autoriem iedomājās atstatumu starp Baltijas jūru un Melno jūru par stipri mazāku, kāds šis atstatums bija patiesībā.

matas nodaļās, kur viņš raksta par citiem ģeografiskiem objektiem.

Iepretim sarmatiem, t.i. Baltijas jūrā, Pomponijs Mela min arī salas.⁹ Par tām viņš diemžēl izsakās neskaidri un nemin arī viņu nosaukumus. Pusslidz drošs ir tas, ka ziņas ir iegūtas no ceļotājiem, kas šīs salas bija redzējuši, jo vēstījumā nav saistīti ar tām no grieķu literatūras smeltie fantastiskie nostāsti, kā tas pretstatā tam redzams par citām tālāk esošajām salām. Meklējot salu varbūtējo atrašanās vietu, pieņemams par drošāko tas, ka tās atradās tur, no kurienes autoram ienāca vispār ziņas, proti, ceļa tuvumā, kas gāja no Vislas pa Baltijas jūru uz dzintara atradnēm. Tāpēc vairāk jādomā, ka šīs salas bija Prūšu joma (Frische Nehrung) un Kuršu joma vai arī Vislas grivas salas. Šo domu atbalsta tas, ka Pomponijs Mela norāda, ka salas atrodas iepretim Sarmatijai.

Pēc viņa uzskatiem pēdējā, kā jau redzējām, atradās pie Vislas labā krasta un pie Baltijas jūras bija šaurāka kā zemes iekšienē. Otrām kārtām, abas jomas un Vislas salas atradās linijas austrumu galā, pēc kuras virzienā no rietumiem uz austrumiem raudzījās Pomponijs Mela, aprakstīdams Ziemeļeiropas salas.¹⁰ Jomu un Vislas salu zemaļs un lēzenais līmenis atbilst Melas vārdiem, proti, ka plūdmales paisuma un bēguma laikā te ienirstot ūdeni, te paceļoties virs tā. Skatu, ko rada vētras laikā viņu uzplūdi un atplūdi, vāji rutinētais ģeografs viegli varēja izskaidrot ar paisumu un bēgumu, kas romiešu literatūrā labi bija pazīstami no Ziemeļjūras.

Jaunas ziņas Pomponijs Mela sniedz arī par Baltijas jūras rietumu daļu. Arī tās ir iegūtas no pēdējā laika ceļotājiem, un tāpēc arī tās nesaistās ar fantastiskiem grieķu literatūras nostāstiem. Aiz Elbas atrodas milzīga apmēra Kodāna līcis, kas ir pieblīvēts ar lielām un mazām salām,¹¹ vēsti Mela. Arī

⁹ Ibid. III 54: Quae Sarmatis adversa sunt, ob alternos accessus recursusque pelagi, et quod spatia, quis distant, modo operiuntur, undis, modo nuda sunt.

¹⁰ Ibid. III 54: Juverna (Īrija) — Orcaes (Orkneju salas) — Haemodae (Šetlandes salas?) — Scandinovia — quae Sarmatis adversa sunt.

¹¹ Ibid. III 31: Super Albim Codanus ingens sinus magnis parvisque insulis refertus est. Rakstīdams iepriekšējā teikumā par Ziemeļvācijas upēm, Pomponijs Mela raugās virzienā no rietumiem uz austrumiem, un tāpēc sekojošā teikuma vārdi super Albim

šo lici autors piemin pirmais savā grāmatā. Pētnieki ir ieskatos, ka Melas aprakstītais milzīgā apmēra līcis ir Kategats ar Baltijas jūras rietumu ūdeņiem un ka lielās un mazās salas ir Dānijas salas. Aprakstīdams Ziemeļeiropas salas, autors saka, ka no Kodāna liča salām ievērojamākā esot *Scadinavia* (variantā: *Codanovia*), kas esot pati lielākā un audzīgākā.¹² Arī vārdu *Scadinavia* piemin Mela pirmais no autoriem. Uzskata, ka šīs salas vārds uzglabājies Zviedrijas provinces *Skones* (vāciski: *Schonen*) nosaukumā.

Pomponijs Mela sniedz arī ziņas par tautām, kas dzīvoja uz austrumiem no Elbas. Kā redzējām, Strabonam tās bija pilnīgi nezināmas. Pēc Melas ziņām tur mita kimbri, teitoņi un hermioni.¹³ Pēdējie patiesībā dzīvoja tagadējās Vācijas vidienē.

★

Minams, ka tiešie sakari, ko bija nodibinājuši romiešu tirgotāji ar Baltijas jūras dienvidaustrumu piekrasti, kļuva apmēros arvien plašāki. Sākot ar ķeizara Nerona laiku (54—68), aistu zeme ar savu dārgo dzintaru un līdz ar to arī pati šī piekraste ievīzās to interešu priekšplānā, kādas Romai vispār ir par Ziemeļeiropu. Zemes ap Elbu un Ziemeļģermāniju romieši jau sen izlaiduši no savām rokām, un agrāk daudzīnātā Elba, kā vēlākos gados izsakās Tacīts, eksistē tik noatāstos.¹⁴ Aistu zemē romiešu tirgotāji ieradās biežāk un zināmā mērā regulāri, un tirdzniecība ar dzintaru aizēno tos komerciālos darījumus, kādi notiek ar ģermāņu zemēm.

Ar romiešu tirdzniecisko sakaru paplašināšanos kļūst bagātākas arī ģeografiskās ziņas par Baltijas jūras dienvidaustrumu piekrasti. Tās savāc un iepin savā darbā Plīnijs Vecākais. Plīnijs ierauga dienas gaismu 23. vai 24. gadā pēc Kr. un bauda izglītību Romā. Viņš iet bojā traģiskā nāvē 79. gadā, pētot Vezuva izvirdumu. Plīnijs Vecākais ir viens no viscītīgākiem antīkā laika pētniekiem. Viņš savāc milzumdaudz materiāla, kuru gan nespēj saskaņot. Enciklopēdijas *Naturalis historia* apstrādāšanu viņš nobeidz 77. gadā un iesniedz to nākošajam ķeizaram

jātulko ar „aiz Elbas“, t.i. uz austrumiem no Elbas.

¹² Ibid. III 54: *in illo sinu, quem Codanum diximus, eximia Scadinavia, quam adhuc Teutoni tenent, et ut fecunditate alias, ita magnitudine antestat.*

¹³ Ibid. III 31: *in eo sunt Cimbrī et Teutoni, ultra ultimi Germaniae Hermiones. Cf. Pauly-Wissowa, Bd. 8., „Hermiones“.*

¹⁴ Tac. Germ. c. 41: *nunc tantum auditur.*

Titam. Kā ar atsevišķo ziņu svarīgumu, tā ar šējenes ziņu komplektu visumā Plīnijs Vecākais stāv tālu pāri Pomponijam Melam un ar vietu nosaukumiem pārspēj arī Tacitu.¹⁵

Pārejot pie datiem, vispirms jāmin, ka Plīnijs Vecākais pirmais no autoriem sniedz tiešos vārdos ziņas par Baltijas jūras dienvidaustrumu krastu sakariem ar Romu. Galvenais pamats sakariem ir tas, ka no šiem krastiem izved uz Romu dzintaru. Ar to autors pirmais parāda, kādas intereses saista romiešus pie šo krastu zemēm. Konstatēdams dzintara ievēšanu, Plīnijs Vecākais ienes arī gaismu sen jau cilātā jautājumā par atradnēm. Proti, izved vienīgi no šiem krastiem, bet atradnes ir arī citur daudzās vietās. Pats apraksts, kas prasījis lielas pūles, arī savukārt norāda uz lielo interesi Romas augstākajā sabiedrībā par dzintaru. Sakarā ar izvešanu ir apzināts arī Vislas ceļa gaņums. Proti, no Karnuntas līdz piekrastei, no kuņas izved dzintaru, ir seši simti tūkstoš romiešu soļu,¹⁶ raksta autors. Tas ir 888 kilometru un apmēram sakrīt ar patieso attāluma kilometru skaitu. Karnunta bija svarīgs tirdzniecības un muitas punkts uz Pannonijas provinces un Ģermānijas robežām. Tā atradās tagadējās Petrorellas vietā, netālu no Presburgas un iepretim Moravas (Marchas) ietekai Donavā. Ceļš no Karnuntas gāja gar Moravu, cauri Moravijas Vārtiem un Augšsilēzijai un tālāk gar Prosnas upi un Goplas ezera ziemeļa galu, kur sasniedza Vislu un pa to Baltijas jūru. Zīmīgs ir Vislas ceļa gaņuma pieminēšanas veids. Šis ir vienīgais datis par Ģermānijas distancēm, ar kuru nav saistītas šaubas par skaitļu paneizību un kur ir minēts vismaz viens noteikts mērījuma gala punkts, proti, Karnunta. Izmērīšana un distances lieluma pieminēšanas veids savukārt norāda uz to, ka sakariem pa šo ceļu ir jau zināmā mērā regulārs raksturs. Atšķirībā no tā autors nevar dot tik noteiktas ziņas par Ģermānijas gaņumu un platumu,¹⁷ jebšu stipri agrāk jau romiešiem bija sakari

¹⁵ Minams, ka manā rakstā ietilpst tik tās Plīnija Vecākā ģeografiskās ziņas par Baltijas jūras telpu, kas nāk no romiešu avotiem un ir iegūtas autora laikā. Grieķu ģeografiskās ziņas, kuņas piemin Plīnijs, ir par gaļu simtējiem vecākas, un tās neatbilst šim rakstam.

¹⁶ Nat. hist. XXXVII 45: *DC M p. ferre a Carnunto Pannoniae abesse litus id Germaniae, ex quo invehitur, percognitum nuper.*

¹⁷ Ibid. IV 98.

ar šo zemi. Plīnija Vecākā vārdi, ka nupat ir apzināts Baltijas jūras dienvidaustrumu krastu attālums no Karnuntas, ir tulkojami plašāk, proti, ka paši šie krasti arī ir nupat apzināti. Tos ir apceļojis un šejienes tirgus apmeklējis kāds romiešu tirgotājs, kā ar tiešu piemēru pastiprina savas ziņas Plīnijs. Tātad Baltijas jūras dienvidaustrumu piekraste ir pilnīgāk apzināta par Skandināviju, Angliju un zināmā mērā pat par Ģermāniju, par kurām visumā nav pilnīgu ziņu.¹⁸ Tirgotāja ceļojums bija svarīga ekspedīcija, jo tā notika valsts uzdevumā. Viņu sūtīja gladiatoru sacīkšu organizētājs Jūliāns, un viņam aiz muguras stāvēja šo sacīkšu devējs pats ķeizars Neronis.¹⁹ Ekspedīcijai, kā vēlāk redzēsim, bija negaidīti labi panākumi, un tai vajadzēja radīt vēl stabilākus sakarus starp Baltijas jūras dienvidaustrumu piekrasti un Romu. Jāpiebilst, ka Plīnijs Vecākais nekur nepiemin Eiropas ziemeļos citus tirgus.

Plīnijs Vecākais jaunu ienes vēl ar to, ka viņš raugās no austrumiem uz rietumiem, aprakstot Ziemeļeiropu. Šinī virzienā viņš min upes, tautas un salas. Uz to viņš arī pats norāda, kad aprakstā pāriet uz Eiropas ziemeļiem.²⁰ Virziena zīmīgums duļķis acīs ar to, ka pēc autora paša apstākļiem būtu gaidāms skatiens pretējā virzienā, jo viņš no 47. līdz 52. gadam atradās Ģermānijas rietumos, pildīdams virsnieka pienākumus Romas armijā. Domu par pēdējo momentu pastiprina vēl tas, ka viņš norāda, ka ar Jūtu pussalas tautām iesākas ticamākas ziņas.²¹ Tās, kā redzējām, bija pazīstamas no leģionu un kara flotes akcijām, kurās viņš arī piemin ekspedīcijā. Ka Plīnijs Vecākais tomēr raugās no austrumiem uz rietumiem, tad tas savukārt norāda, ka no Ziemeļeiropas zemēm galvenie sakari romiešiem bija ar Baltijas jūras dienvidaustrumu piekrasti un ka no šejienes Romā ienāca visvairāk ziņu.

No Ziemeļeiropas upēm Plīnijs Vecākais

¹⁸ Ibid. IV 96 Skandināvija: *portionem tantum eius, quod notum sit*. IV 102 Anglija: *XXX prope iam annis notitiam eius Romanis armis non ultra vicinitatem silvae Calidoniae propagantibus*. IV 98: *nam Germania multis postea annis nec tota percognita est*.

¹⁹ Ibid. XXXVII 45: *vivitque eques R. ad id comparandum missus ab Juliano curante gladiatorum munus Neronis principis, qui et commercia ea et litora peragravit*.

²⁰ Ibid. IV 94.

²¹ Ibid. IV 96.

min Gutalu, Vislu, Elbu, Vezeru, Emsu, Reinu un Māsu.²² Gutalas nosaukums ir sastopams tik viņa enciklopēdijā. Tā ir vai nu Nemuns, vai Pregela. Skatiens autora upju sarakstā stāv pretstatā Pomponija Melas skatienam. Pēdējais upes min virzienā no rietumiem uz austrumiem,²³ jebšu arī viņš, kā redzējām, no Baltijas jūras puses raugās uz Sarmatiju. Vislas svarīgākais stāvoklis izpaužas ar to, ka Plīnijs Vecākais vienīgi viņu piemin trīs reizes. Elba, Vezera un Emsa ir sastopamas enciklopēdijā tik vienreiz. Reina gan ir minēta stipri vairāk, bet tas izskaidrojams ar tās īpato robežupes stāvokli.

Ar nosaukumu *Aeningia* (varianti: *Eningia*, *Aepingia*, *Aepigia*, *Epigia*) Plīnijs Vecākais min kādu salu, kas pēc ieskatiem nav mazāka par neapzināta lieluma salu *Scatinavia*.²⁴ Šī sala, kā daži apgalvo, sniedzas līdz Vislai, un to apdzīvo sarmati, venedi, skiri un hirri.²⁵ *Aeningia* patiesībā ir teritorija, jo antiskā laikā un pat viduslaikos bieži atgadās, kad teritorijas nosauc par salām; Plīnijs arī Skandināviju sauc par salu. Nosaukuma *Aeningia* pareizību apšaubā divi pētnieki. Ālenijs izsakās (1900), ka *Aeningia* ir radusies pārrakstā aiz kļūdišanās un ka pareizais nosaukums esot *Aestingia*. Aplūkojot nosaukuma rakstību visos 9. un 11. gadsimtu norakstos, N. Bušs ar palaiografiskiem apsvērumiem nāk (1921) pie tāda paša rezultāta, proti, ka vecākajos norakstos esot bijis rakstīts *Aestingia*.²⁶ Nosaukuma *Aestingia* pirmā daļa tātad saskanētu ar Tacita (*Germ. c. 45.*) tautu vārdu *Aesti(i)*. Teritorija *Aeningia* — *Aestingia* atradās uz austrumiem no Baltijas jūras. Arī K. Kretschmer to uzskata par Baltijas zemēm.²⁷ Šāda lokalizācija ir secināma no tā,

²² Ibid. IV 100: *amnes clari in oceanum defluunt Guthalus, Visculus sive Vistla, Albis, Visurgis, Amisis, Rhenus, Mosa*.

²³ P. Melae *Chorographia* III 30: *in Oceanum Amissis, Visurgis at Albis*.

²⁴ Nat. hist. IV 96: *nec minor est opinione Aeningia*.

²⁵ Ibi. IV 97: *quidam haec habitari ad Vistlam usque fluvium a Sarmatis, Venedis, Sciris, Hirris tradunt*.

²⁶ K. Ahlenius, *Die älteste geograph. Kenntnis von Skandinavien*, Upsala 1900, 31. lpp. Nicolaus Busch, *Zu Plinius hist. nat. IV 96 (Mitteilungen aus der livländischen Geschichte, Bd. 21, H. 3, Riga 1921)*, 193. lpp.

²⁷ Pauly-Wissowa, II 2, 24. lpp. Tac. *Germ. c. 46.* K. Kretschmer, „Sciri“, Pauly-Wissowa, II 2, 824. lpp.

ka tā sniedzas līdz Vislai un ka tā ir saistīta ar sarmatiem, venediem, skiriem un hirriem. Nevar tomēr piekrist tam, ka pirmās trīs tautas būtu dzīvojušas Baltijas jūras tuvumā. Sarmati bija nomadi un dzīvoja stepju apvidos uz ziemeļiem no Melnās jūras. Venedi dzīvoja ap Vislas vidus daļu. Tacits min viņus uz ziemeļiem no peukiniem un kalnu apvidū. Skiri ap 200. gadu pr. Kr. dzīvoja kopā ar bastarniem grieķu pilsētas Olbijas tuvumā, kas atradās pie Melnās jūras. Ap 4. gadsimteņa vidu pēc Kr. viņu mītnes bija Karpatu kalnu ziemeļu nogāzēs. Tāpēc vairāk jādomā, ka arī 1. gadsimtenī pēc Kr. viņi dzīvoja vairāk uz dienvidiem, nevis pie Baltijas jūras. Ka Plīnijs Vecākais sarmatu, venedu un skiru mītnes aizbīda savā enciklopēdijā līdz Baltijas jūrai, tad tas izskaidrojams ar to, ka antiskā laika autori, kā tas jau agrāk ir minēts, iedomājās attālumu no šīs jūras līdz Melnajai jūrai par stipri mazāku, kāds tas ir patiesībā. Hirrus min vienīgi Plīnijs, un par tiem nekas nav zināms.

Virzienā no austrumiem uz rietumiem Ziemeļģermānijā Plīnijs Vecākais līdz Jitu pussalai min šādas tautas: vandaļus (*Van-*

Jānis Kalmīte

Pūķes. Eļļa. 81 x 60 cm.

dili), pie kuriem ierindo burgundus (*Burgundiones*), varinus (*Varinnae*), charinus un gotus (*Gutones*).²⁸ Burgundi dzīvoja Necas un Vartas upju apvidū. Ar savu tautu katalogu Plīnijs Vecākais aizpilda to tumšo robu, par kuru, kā redzējām, Strabonam nebija nekādu ziņu.

Plīnijs Vecākais min Baltijas jūrā Kilipēna līci un Latras salu; pēdējā atrodas izejā no līča uz jūru.²⁹ Cenšoties noskaidrot lokālizāciju, līcis un sala jāmeklē galvenokārt tur, kur no Vislas gāja ceļš uz dzintara tirgiem un no kurienes sakarā ar to romiešiem ienāca visvairāk ziņu. Otrs pieturas punkts lokālizācijai zināmā mērā ir tas, ka sala un līcis ir minēti kopā ar Vislu un *Aeningiju* (*Aestingia* — *Aistingia*). Tāpēc vairāk domājams, ka Plīnijs Vecākais par Kilipēna līci nosauc vienu no tiem līčiem, kas atrodas Baltijas jūras dienvidaustrumu piekrastē. Tas varētu būt vai nu tagadējais Dancigas līcis, vai lietuvju 17. gadsimtā sauktā Aistmare (*Frisches Haff*), vai Kuršu mare. Latras sala varētu būt pussala, kas šķēr šo līci no Baltijas jūras. Kā Plīnijs Vecākais teritorijas nosauc par salām, tā viņam vieglāk bija pussalu dēvēt par salu. Nevar piekrist Tomašekam, ka autors ir domājis Stētiņas līci ar Uzēdomas — Volīnas salu,³⁰ jo Odera nav zināma ne viņam, nedz arī Pomponijam Melam.

Par Baltijas jūras telpas rietumu daļu Plīnijs Vecākais nesniedz daudz jaunu ziņu. Kimbru pierobežā viņš min Lagna līci. Tas ir viens vai otrs no līčiem, kas atrodas Jitu pussalas austrumu daļā. Šīs pussalas ziemeļu ragu autors piemin ar nosaukumu *Tastris*.³¹ Sekodams Pomponijam Melam un pat aizņemdam izteicienus, Plīnijs Vecākais min Kodāna līci. Tas ir Kategats un arī daļa no Skageraka. No daudzajām salām ievērojamākā esot *Scatinavia* jeb *Scadinavia*,³² kas, domājams, ir Dienvidzviedrija. No šīs salas esot apzināta tik kāda daļa, un tur esot hilleviopu mītnes. Šīs tautas vārds ir sastopams vienīgi Plīnija enciklopēdijā. Viņš min *Saevo* kalnu,³³ kas neesot apmēros mazāks par teiksmainajiem Ripaju kalniem. Domājams, ka Plīnijs Vecākais šē minējis Dienvidnorvēģijas kalnus.

²⁸ Nat. hist. IV 99.

²⁹ Ibid. IV 97: *sinum Cylipeum vocari et in ostio eius insulam Latrim*.

³⁰ Tomaschek, *Cylipeus sinus* (Pauly-Wissowa, Bd. 4, 1806. lpp.).

³¹ Nat. hist. IV 97.

³² Ibid. IV 96 un III 39.

³³ Ibid. IV 96.

Apšķats

GODALGOTS DZEJNIEKS

*Etīdes. Olafa Stumbra dzejoļi.
Alfrēda Kalnāja apgāds, [Čikagā],
1960. III lpp.*

Olafa Stumbra pirmo dzejoļu grāmatu no 11 iesūtītiem lirikas krājumiem izraudzīja godalgošanai Zinaīdas Lazdas piemiņas fonds. Par Olafa Stumbra grāmatu izšķirties fondu būs mudinājis apsvērums, ka Zinaīdas Lazdas prēmija piešķirama, lai sekmetu jaunu vērtību rašanos latviešu lirikā. No šī viedokļa vērtējot, Olafa Stumbra grāmata ir tiešām pelnījusi uzmanību, jo neapšaubāma ir dzejnieka vēlēšanās iet jaunu, pašam savu ceļu, ja arī pagaidām vēl šis ceļš ir tikai meklējams.

Olafs Stumbrs ir apzīmēts par modernistu, un šāds apzīmējums latviešiem raksturīgajā dogmatiskās domāšanas ieradumā nozīmē gandrīz to pašu, kā viduslaikos pacelšanu svēto kārtā vai 20. gadsimtenī tautas dzejnieka titulu no partijas žēlastības. Ja kāds ir modernists, tad tie, kas modernismu nespēj saprast un noraida, šādu dzejnieku ignorē, bet tie, kas modernismu nekritiski pieļūdz, apmierinās ar slavinājumiem, bez vajadzības dzejnieku lasīt, kur nu vēl saprast.

Analizējot modernismu Olafa Stumbra dzejā, jākonstatē, ka tas ir vismaz trīsdesmit gadus vecs, šķiet, apmēram vienā vecumā ar pašu autoru. Stumbra tuvākais paraugs latviešu dzejā ir Čaks, bet angļu valodā rakstītajā lirikā — T. S. Eliots, kuru abu jaunietais ceļš — katram, protams, citādā virzienā — iezīmējās krietni pirms Otra kara.

Ja Čaka latviešu lirikā nebūtu bijis, varētu teikt, ka Olafs Stumbrs ir atradis pats savu ceļu un sācis jaunu lappusi latviešu lirikas stila vēsturē. Tagad pagaidām viņš ir Čaka sāktā ceļa turpinātājs ar labām izredzēm atrast pašam savu pagriezieni. Tas nenozīmē, ka Stumbram varētu pārņemt epigonismu. Viņš ir par daudz īsts dzejnieks, lai kļūtu epigonis, bet viņš gluži vienkārši atsācis no tās vietas, kur beidza Čaks,

kad salūza partijas diktātā. Līdz ar to Stumbrs turpina tālāk organisku latviešu dzejas stila attīstību. Kaut citu tautu literatūras vidē audzis, viņš nav kļuvis mūsu dzejā par svešķermeni, kam latviešu valoda tikai nejausības dēļ ir izteiksmes līdzeklis.

Lai redzētu, cik dziļi Čaka iekoptajā zemē laidis saknes Olafs Stumbrs, pietiek izlasīt šādu viņa pantu (Vēstule no aizslēgtas istabas, 27):

*Mājās kādreiz gribas.
bet naktīs man mēness uz krūts
audzē chrizantemu baltu.
Tā ielaiž dziļi starp ribām
sakni saltu
un no sirds man kvēpus sūc.*

Pasaules redzēšana, noskaņa, pat gleznas veidojums te tik radniecīgs Čakam, ka liekas, Čaks pēc nāves atdzimis trimdas paaudzes dzejniekā. Tas pats sakāms par rindām ievada dzejoļi (Dziesma par nemieru, 9.):

*Kur izbeidzas tramvaja sliedes,
iela sarūk par smilšainu teku
un paslēpjās krūmos. Ticiet, nav vērts
kādam tur sekot.*

Taču Stumbram ir ne tikai vienādība ar Čaku, netrūkst arī atšķirību. Čaka galvenais ierocis bija neparastas, spilgtas, no īstenības atrautas gleznas, kas virmo viņa dzejā nebeidzamās virknēs un žilbina lasītāju. Kad gleznu nīrbēšana ir galā, arī dzejolis beidzas. Dzejoļa kompozīcija kā aistētisks elements Čakam neeksistē, un tā ir viņa vajākā vieta.

Olafam Stumbram šī lielā priekšteča vājums nepiemīt, viņa dzejas ierocis ietilpst tiklab žilbinošās gleznas, kā vairumā gadījumu labi izsvērtā dzejoļu kompozīcija. Savu spožāko raketi Stumbrs prot vienmēr paglabāt uz dzejoļa beigām, un vienalga, vai viņš raksta par lepno dumpinieka galvu tirgus laukumā (65.), vai par kāpostu galvu

pie pusdienu galda (69.), atrisinājums ir pataupīts līdz pēdējiem vārdiem. Dažs dzejolis, kā Lai! (49.), ir tikai vingrinājums kompozīcijas efektos franču 19. g.s. dzejas gaumē: dzejnieks saskaita visas pasaules lietas un vietas, lai pēdējā teikumā pateiktu savu vēstījumu, kas viņam tai reizē bijis sakāms: Zini, man patīk Tavas rokas.

No angļu sakšu dzejas Stumbram nāk Eliota iekoptā mānīere ievīt dzejā citu dzejnieku vārdus. Eliots to darīja, sekodams savai zināmajai teorijai par visu dzejas iepriekšējo mantojumu kā nemitīgi augošu lielumu, kas iekšēji pārkārtojas ar katru jaunu pienesumu.

Stumbram citu dzejnieku vārdi vai to pārveidojumi visbiežāk noder ironizēšanai. Raksturīgākais šai ziņā ir dzejolis Neticība (23.), kas noraida trimdas fražainību, parodējot Fr. Bārdas „Rozes baltās, rozes sarkanās” un vēl dažu citu dzejnieku:

*Vārnas zaļās, vārnas pelēkās,
kurām no jums gan vadoņi līdzinās?
Kurās, kad tribinē spuldzes zied,
jūs uz runām tos spārnojiat?*

*Kaut iedomu vesels pulks,
baidos rakstīt jo, redziet,
dus vaideloši un sargi
un skolotais zīmju tīkls.*

*Lai zin par visu policija —
es būšu vāms kā gurķu slogs!
Kas daļas man par to, kas bija!
Lai zin par visu policija...*

Dzejoli Apsēstība (24.) ievīta daža tautasdziesmas rinda, Vēstulē no aizslēgtas istabas (27.) ziņģes rinda: Un tā un tā un tā es klistu, Divās variācijās (29.) un Dziesmā no pazemes (33.) rindas: Gribēju tālajos laukos vēl iet, Trimdas trīspadsmitajā gadā Andr. Egliša: Ko meklē, ceļniek, satrauktu dvašu? u.t.t.

Bet ne jau tikai šis gluži tehniskais triks Stumbram nāk no angļu sakšu dzejas, no tās viņam būs pielīpis vai vismaz tās ietekmē kāpinājies atskurbums, skepse, ironija, reizēm sarkasms. Nu jau ilgus gadus labais tonis modernā dzejā prasa dzejniekam būt asprātīgam un ironiskam, un dažs mūsu jaunais dzejnieks, kam humora dzirksti daba mazāk piešķīrusi, ir bez sevišķām sekām krietni pūlējies, lai savā dzejā taisītu jokus.

„Turpmāk visi brangie joki, visa jautrība būs tikai dzejā (51.),” saka Stumbrs, bet viņš var būt laimīgs, ka ir apveltīts ar krietnu atjautības vairumu, tāpēc viņa joki neizliekas taisīti, bet pavisam bieži ir eža

kažoks, kas sargā jūtīgu un patiesības izslāpušu garu.

Jā skatāmies Stumbrā dzejas saturā, tur neatradīsim nekā sevišķi jauna, dziļdomīga vai svarīga, kas dzejniekam būtu vēstījams. Sludināšanu un vēstīšanu dzejnieks kā raksturīgs savas paaudzes pārstāvis skarbi noraida, un tas ir šīs paaudzes spēks, kas virza uz patiesību:

*Kā lai klausos atkal to pašu
tūkstoš un tūkstoš kārtu?!
Lēti vārdi ir salmi,
no kuņiem kāds ceļ man sārtu. (70.)*

Ar istu jaunības noreibumu dzejnieks vēl var teikt, ka:

*viss lielās pasaules daiļums,
visa gudrība
maza krūšu dobītē snauž. (41.)*

Galvenais motīvs, kas izvēits cauri visai krāšņajai Stumbrā dzejas ugunīšanai ir tas, kas rakstīts A. P. Mierkalnam veltītā dzejolā (71.) beigu vārdos: Tu vēl dzīvo! Arī tas ir raksturīgs viņa paaudzes sauciens, un tie, kam patīk dzejnieku klasificēšana, var to piedēvēt eksistencialismam.

Dzeja Stumbram nav tribīne sludināšanai, ne arī emocionālas apskurbināšanās būduārs. Tā viņam ir sevišķs dzīvošanas veids — liekas, vienīgais, kurā viņš var viss atrasties, un tas apliecina viņu kā istu, patiesu dzejnieku, kam ir iespējas izaugt īsti lielam. Modernisms viņam nav tramvajs, ar kuņi visvieglāk iebraukt literatūrvēsturē. Dažs meistartīķis, kas aizņemts no tagadnes paraugiem, atkritis, kad viņš pats kļūs par meistaru. Stumbrs nemēdz savus dzejas tēdējus sadūļķot, padarīt vārdus nesaprotamus, lai tie izliktos dziļāki — viņš gluži labi prot panest un mīl pateikt atkailinātu patiesību.

Jā pēc šīs pirmās grāmatas gribētu zīlēt ceļu, kas tikai Stumbram vienam pašam atrodams un kurā viņš noteikti spētu dot jaunas vērtības latviešu lirikai, tad liekas, ka tas būs meklējams krāsainu, neparastu gleznu bagātībā, kas apvienota ar stingru kompozīciju. Šo divu īpašību vienlaicīgums jau tagad ir stiprākā Stumbrā dzejas puse, un šai ziņā viņš ir apveltīts ar retām dāvanām, jo parasti dzejnieki, kam bagāta iztēle, nespēj noturēties iegrožotā kompozīcijā, bet tie, kas kompozīcijā stipri, dažkārt sterili gleznainībā. Katrā ziņā Stumbrā grāmata liek gaidīt uz tālāku attīstību mūsu lirikā, un savā paaudzē viņš ir viens no tiem dzejniekiem, kas sola visvairāk.

Jānis Andrupis.

TRĪS DZEJNIEKI AR JAUNĀM GRĀMATĀM

1. RĒTU UZPLESĒJS

Teodors Tomsons. Drāmatiska septīma. Poēma. Salas apgāds, 1959.

Par poēmu šis Teodora Tomsona sacerējums saukts uz apvāka un satura rādītāja, bet titullapā lasāms, ka tā esot „skumja kameramūzika ar prologu un elegiju astoņos dziedājumos“, kur „dziedājumi“ atkal vedina domāt par episku dzeju. Taču tā gluži nav. Poēma obligāti prasa fābulu, bet tas te nav ne visā sacerējumā, ne atsevišķos „dziedājumos“. Pievērsoties apzīmējumam „skumja kameramūzika“, jāatzīst, ka dzeja, kas lasāma Tomsona jaunajā grāmatā, tiešām skumja, bet kameramūzikas jēdziena izmantošanai laikam sakars ar dzejnieka interešu dalījumu starp dzeju un mūziku. Labprāt var iedomāties, ka savu Drāmatisko septīmu viņš dzird un vēlas, lai citi dzird kā kādu kamerkoncerta numuru, kur pārdzīvojumu izraisa viedli, klusinātu, gaišošu skaņu un noskaņu plūsma. Vēl jāpiebilst, ka nav seguma sacerējuma nosaukumā liktajai „septīmai“, jo šai gadījumā varētu runāt vienīgi daudzskaitlī, tāpat par septīmām jeb septiņrindēm, kas kā panta forma lietotas astoņos „dziedājumos“ starp prologa dzejoļi un elegiju epiloga.

Visumā tā ir skumju, drūmu, dievainīgu impresiju pilna grāmata, kas veltīta „kritušo un bez mīpas zudušo draugu piemiņai“, liriskā iztēlē pieskaroties gan latviešu kara draudžu gaitām, gan tēvzemes likteņiem okupācijas jūgā, gan trimdnieku dzīvei un smeldzīgajām izjūtām, prologā liekot atskanēt arī kaut cik patētiskākiem toņiem un īpaši epiloga elegijā paceļot arī satiras šautru. Par šīs dzejas absolūto vērtību var domāt dažādi, bet jāatzīst, ka autors ir eksaltēts patriots, kam tautas nacionālās traģēdijas cirstās rētas nav aizvērušas un kas ar savām liriskajām impresijām cenšas rūpēties, lai tās vērtos valā un sāpētu arī citiem, jo tikai tā iespējams palikt uzticīgiem trimdnieku misijai. Dzīvodams Austrālijā, kur nevien „svešas zemes plašums gūsta katru soli“, katru domu, „gūsta tavu sirdi“, „gūsta tevi pašu“, bet kur arī valsts vara gluži vaļsirdīgi deklarējusi imigrantu asimilācijas politiku, Teodors Tomsons ir nerimējs dumpinieks ar atzīstamiem nopelniem.

Šie nopelni arī literāri būtu vairāk pasvitrājami, ja Tomsonam izdotos kļūt patstāvīgākam. Drāmatiskajā septīmā gan pantu veidojumos, gan izteiksmē parādās pā-

rāk kails epigonisms: Dzejnieks rīkojas ar Jāņa Medeņa papēmieniem, bet ne labākajā nozīmē un ne tik veikli kā skolotājs. Vērodam paraugu Medeņa metros, Tomsons veidojis savus tautiskos pantus, kur izmantoti daļu ritmikas elementi ar trochaju un daktilu miju, ar daktilu pēdas atrisinājumiem, ar enklizi daktilu posmos, ar ritma vokāliem un isās gala zilbes elidēšanu trochaju dipodijās. Ja ir pārņemts, ka dažs no Medeņa deviņiem metriem pārāk sagudrots, tad jo vairāk tas sakāms par Tomsona pantiem, kur atsevišķie ritma vilņi mazāk sakļaujas kopējā vilņojumā, vairāk atsitās viens pret otru, sagādājot netikamas kollizijas efektu. Bez tam šiem ritmiem bieži trūkst daļinām raksturīgā viegluma, jo ne visur ievērots kvantitātes likums, bez kuŗa mūsu tautasdziesmu ritmika zaudē nacionālo raksturu.

Tomsona tautiskās septiņrindes ir saprātotas konstrukcijas, kur nesaderīgo vilņu un vilnišu sadursmes šļakatās šad tad pazūd dzeja. Ka to dot dzejniekam pa spēkam, par to varbūt vislabāk spēj liecināt sirds vienkāršuma un nemāksloto jūtu pilnie panti, kas likti epiloga elegijas sākumā un beigās: „Laijiet man raudāt pie Daugavas, Raudāt pie Daugavas klusi — Dus manas dzimtenes dvēsele Dzelmē tur nogrimusi. Laijiet man raudāt pie Daugavas, Atveldzēt degošās delnas, Ugunu blāzmā tur izraudāt Asiņu asaras melnas.“ — Varbūt kāds iebildīs, ka te ir tikai teātrāli raudulīgs sentimentālisms. Nepārsteigsimies, — arī mūsu skeptiskais racionalisms var būt teātrāla poze.

2. LĪDZSVARA MEKLĒTAJS

Dzintars Freimanis. Sveču smarža. Dzejoļi. Ziemeļblāzmas apgāds, 1959.

Pēc 1950. gadā stencilētā dzejoļu krājuma Domas krēslas stundā un pēc 1956. gadā publicētās romāna Vilņi pirmās daļas Sveču smarža ir jaunā, izglītotā literāta Dzintara Freimana trešā grāmata, bet reizē arī pirmā, kas patstāvīgāk raksturo viņa poētiskās personības vietu mūsu dzejā. Starp jaunā krājuma labākajiem dzejoļiem minami tie, kuŗos Dzintars Freimanis ielūkojies pārdzīvojamā laikmeta sejā (Pārdomas par likteni Oklahomā, Mēs, Dziesma par pasauli, Atomlaikmeta trimpula, Vizija par telpas braucēju — ar tur izmantoto folkloristisko mūžības motivu, Dziesma par auto). Bet

gaužām skaidri jūtams, ka Freimaņa dzeja visumā veidojas uz tā pamata, kas latviešu poēzijā iedibināts pirms lielās katastrofas. Protams, šis pamats nav kaut kas vienveidīgs. Dzintars Freimanis visticšāk nostāties uz tā romantiskās daļas, viņš apliecina, ka „mēs dzīvojam no tā, kā nava, kā mūžam bijis nav, nedz būs”. Reizēm jūtama saskare pat ar pasekļu vecromantismu un sentimentālismu. Tomēr ir arī romantisko motīvu iekļaušana relatīvi modernākā izteiksmē, kas var atgādināt, piemēram, Čaka, Adamsona, Strēlertes, Medeņa metodes. Kaut labākos dzejoļus devis par aktuālitātēm pasaulē un sevī pašā, starp mūsu visjaunākajiem modernistiem Dzintars Freimanis vismaz pagaidām ir tikai laika biedrs. Ciešāka sabiedrošanās ar tiem viņam nav un, liekas, nebūs iespējama. Sirreālisma uzplūdi viņu skāruši pavisam maz, sveša viņam dzejas ritmu patvarīgā sadrupināšana, sveša atkailinātā erotiskā romantika. Sirreālistisko un imāzinisko modernismu Freimanis krājuma pēdējā dzejījumā *Ars poetica* jeb *Moderns* dzejolis izvēlējis par smīnīgas atdarināšanas objektu. Maģistrālajā kompozīcijā tur sadiegtas kopā iepriekš lasāmu dzejoļu atsevišķas vārsmas, un laikam taču tā ir zobošanās par jauno „dzejas mākslu”, kur — nav noliedzams — aiz imāzinisko impresiju savirknējuma dažkārt grūti tvert veselo. Nevar gan noslēpt atzinumu, ka šī zobošanās bijusi savdabīgi atbilstīga: Arī *Ars poetica* ir dzejojums ar vērtību, ko nebūt nav noteicis zobgalīgais mērķis, viens no labākajiem Sveču smaržā. Lai nu būtu kā būdams, jāatkārto, ka Dzintars Freimanis daudz vairāk nekā citi mūsu jaunie trimdas dzejnieki — domājam te vienīgi galvenos — vēlas atzīt latviešu agrākās dzejas ievilkto virzienus un sagādāt kontinuitātei pakļautu turpinājumu. Gluži varonīgi viņš meklē līdzsvaru starp „nemoderno” vakardienu un šīsdiens manierēm, viņa dzeja ir zināms atsvarts sirreālistiskajam, imāziniskajam, ritmos atonālajam radikālismam, kas, sekojot angļu sakšu un franču dažkārt ļoti dekadentajiem paraugiem, savaldzinājis mūsu jaunos dzejniekus, ne katrreiz kritiski apsverot, cik šais paraugos patiesas mākslas.

Pirmajā dzejoļu krājumā *Domas krēslas* stundā Dzintars Freimanis konsekventi turējās pie stingrās formas kanoniem, sagādājot arī sarežģītākas tehnikas retu piemēru — Raiņa lielo strofu jeb sonetīnu vai „saīsināto sonetu” vainagu. Sveču smaržā dzejnieks no kanoniem sācis arī atkāpties, tomēr joprojām te ļoti daudz enerģijas veltīts versifikācijas tehnikas izkopšanai. Veiks-

mīgi Freimanis rīkojas ar atskaņām, dziedama patika rotaļāties ar alliterācijām. Teicami gludas stingro jeb sillabotonisko ritmu rindas. Uzslava piešķirama par dabiskā viņojuma ievērošanu brīvo pantu ritma iedaļās. Šad tad izmantotas tautiskas formas, piemēram, tautas romancēs uzejamā asimmetriskā strofa tādos dzejoļos kā *Pieguļā* un *Sniga sniegi*. Dzintaram Freimanim kļausa sonets, triolets, Raiņa lielā strofa, dažādas trijrinžu kombinācijas. Viņš savā tieksmē pēc virtuozitātes nokļuvis arī mazāk atzīstamā akrobatikā. Piemēram, palindromam līdzīgajā dzejoli *Turp un atpakaļ* otrs pants ačgārnā sekā atkārtoti apmēram to pašu, kas lasāms pirmajā pantā, bet glosas paveida dzejoli *Zirga dziesma* pirmā panta rindas pēc kārtas kļūst par sekojošo pantu nobeigumu. Galu galā iemesls jautāt, vai versifikācijas tehnikā un ar to saistīto problēmu risinājumā dzejnieks nav ieguldījis nevajadzīgi daudz pūļu. Vismaz daļu no tām būtu derējis atlicināt arī stilā izveidošanai, kur Dzintaram Freimanim atlicis šis tas ko pārvērtēt, lai izvairītos no dažiem novecojušiem paņēmieniem un lai vispār savu izteiksmi padarītu personiskāku, svaiģāku, pazīmīgāku. Tas ir uzdevums, kas paturams prātā tālākajā darbā.

3. GUDRĪBAS GŪSTEKNIS

Alberts Spoģis. Pirmās vijolītes. Dzejas. Apgāds Soli pa solim, 1960.

Kaut izdevis jau otru dzejoļu krājumu, Alberts Spoģis, diemžēl, mazāk vedina domāt par vērtībām, kas ar viņa pantiem būtu pienākušas klāt mūsu lirikai, bet vairāk par to, kas darāms, lai viņš tiešām kļūtu dzejnieks ar sava talanta nemākslotu atklāsmi. Padomī varētu būt dažādi, bet lieti te atgādināma rinda, kas lasāma dzejoli *Sokrats* un dzejnieki: „Jo ne caur gudrību kāds dzejot sāk...”

Cik gadījies dzirdēt, Alberts Spoģis ir filozofiski un literāri ļoti izglītots cilvēks, un tas ir labi. Bet nav labi, ja gudrība ārišķīgā uzbāzībā laužas iekšā poētiskajā radīšanā, mudinot paspīdēt — lūk, es lidoju augstākās sfairās, es zinu tādas un tādas lietas, es daru tā, jo man zināms, ka citi darijuši tāpat. Spoģa dzejā pārlieku daudz gudru vārdu un jēdzienu, kupu gudrums tomēr peld kā lieki sāļņi dzejas straumē pa virsu, jo nav poētiskā kausējuma un šķīdinājuma. Ir tur sfairiska sajūsma, ziedu simptomi, reibuma nektars, būtības mag-nēts, ētera vilpi, melancholijas dārzis, nīvānas malks u.t.t., pat elementu rumalas(?), ielu ekrāns; ir tik saprātotas gudrī-

bas kā „cilvēks bez garīgās substances tukšs”. „esme nemainās, būtiskais ir puteklītis sevi. Tikai šķitums puteklīti ceļ, mūsu acis atdara”; ir izraibinājumi ar svešu valodu citātiem, piemēram, „homo homini lupus”, „Alfa et Omega”, „dos moi pou sto”. Citu tautu slavēti dzejnieki mēģinājuši būt oriģināli, atteikdamies no lielajiem burtiem un interpunkcijas. Spoģis arī demonstrē tādu pašu „modernismu”. Kam tas vajadzīgs, ir jautājums, kas paliek bez atbildes. Andrejs Pablo Mierkalns, piemēra labad, izgudrojis manierīgus deviņrinžus kā tīri optiskas konstrukcijas. Spoģis radījis desmitrinžus ar kodu, tikpat labi saucamus par vienpadsmitrinžiem, kas atkal ir tīri optiskas konstrukcijas, sagudroti veidojumi, kur rindu sadalījumā nav ne mazākās vēribas veltīts ritma dabiskajiem posmiem. Nodevies gudrošanai un gudru vārdu meklēšanai, šīs dzejnieks nerēdz, ka viņa pantus no visām pusēm apdraud gan tā saucamā aklā fantāzija, gan apdilušas klišejas, gan tā sakot, spiestin izpiestas atskaņas, gan citas parādības, ko nekādi nevar pieļaut kaut cik gaumīgākā poēzijā. Tur ir pamodies pat tāds nejauks nelaikis kā „laika zobs”, kas vienā gadījumā „nespēj izdzēst tavas valodas atbalsi”, bet otrā „met ēnas gludas,

viltīgas”. Ja Spoģim zirnekļa tiklā „spārdās muša kā maizes klaips”, ja tiek dzejots, ka „skaistais sasiens visas ilgu bezdelīgas poēzijas pušķi”, ja „laika bezgalīgā roka tevi rauj aiz deguna projām”, ja noslēpums klus „visumā iemērķts”, slēģos dreb „nakts krūšu elpa”, „sēras melodijas ausīs žēlas seļ” un tml., tad nekas cits neatliek kā pasmaidīt, neizē arī dziļi nožēlot autora nespēju kontrolēt to, kas te „sadzejots”.

Spoģa Pirmajās vijolītēs ir īsta dzeja. Var minēt kaut vai tādus dzejoļus kā Mušas vasara (kāds recenzents, laikam nepazīdams poētisko nosaukumu „deguzes līnīņi”, ko tauta piešķirusi kādai purva sūnu pasūgai, nepelnīti bija pēdējo pantu atzinis par galīgi nesaprotamu), Vakars („Noguruši putni salien tumšās sila padusēs” — cik poētiska glezna!), Vientuļa vins, Bērna smaidis (kaut nebijis tikai tās „sirdī lišanas” trešā panta beigās) u.c. Ja Spoģim izdotos atbrīvoties no ātrišķīgās gudrības gūsta un visiem neīstajiem vizuāliem, ar ko tā kārdinājusi, viņš varētu savu vārdu ierakstīt nevien grāmatniecības rādītājos, bet arī latviešu dzejā. Katrā ziņā šī jaunā dzejnieka neatliekamais pienākums rūpīgi iepazīties ar līmeni, kādu latviešu dzeja sasniegusi pirms viņa.

Jānis Rudzītis.

ZILIE KALNI

Jānis Klīdzējs, *Zilie kalni, romāns, 304 lpp., Grāmatu Draugs, 1960. gadā.*

Romāna galvenā persona Izidors Kalums saka, ka viņa sieva Linda esot bijusi „trīstāvu sieviete”, liekas, domājams, ka viņas izturēšanās ir bijusi tik komplicēta un neizskaidrojama, ka „beigās es nevarēju ne zināt, ne saprast — kurā no viņas trijiem stāviem zvana,” (7. lpp.). Arī par Klīdzēja romānu zināmā mērā jāsaprot tas pats — tas ir trīstāvu romāns. Viena atšķirība gan ir tā, ka romānā diezgan skaidri var dzirdēt, kurā stāvā zvana, t.i., kur lasītājs atrodas. Romāna trīs galvenos stāvus varētu saukt šādi: 1. mākslinieciskais, 2. patriotiskais jeb nacionālais un 3. filozofiskais.

Trimdas dzīvē Klīdzējam ir ass skats un atklāta, stipra, pat nesaudzīga valoda. Viņš nebaidās nepatīkamās lietas un parādības saukt vārdā. Nebaidās tās pat pārspīlēt, skaidri zināms, ka tas dažu labu lasītāju var ievainot. Liekas, vismaz daļēji tāds arī būs bijis autora nodoms: lasītāju uzmodināt, satraukt, pat aizvainot, lai viņš sašu-

tumā iesauktos: „Nu kā tā drīkst rakstīt?” un varbūt mazliet padomātu arī pats par savu aktivitāti vai neaktivitāti trimdas dzīvē. No nacionālā viedokļa tas viss būtu ļoti labi. Trimdas dzīve ir krietni ierūsējusi, un tā ir jāmēģina kaut kā uzspodrināt. Bet vai mākslas darbs ir piemērota rakstu forma trimdas dzīves trūkumu konstatēšanai un analīzei, tas ir cits jautājums. Vismaz veids, kādā Klīdzējs šos trūkumus atklāj un analizē, nav īsti savienojams ar mākslas darba radīšanu. Protī, Klīdzēja personas pārāk bieži prāto, analizē un sludina. Iznākums ir vai nu sausa, abstrakta situācijas analīze, kas gan ir piemērota zinātniskā, bet ne mākslinieciskā darbā, vai pārspīlēta „spēlēšana uz jūtām”, kas ir piemērota sprediķiem un parlamenta kandidātu runām sekotāju iegūšanai, bet nav piemērota mākslas darbam.

Klīdzējam patiešām būtu daudz ko teikt par mūsu un trimdas dzīves trūkumiem un nebūšanām, bet šīs problēmas būtu jāpārsniedz un jāapskata vai nu nopietnu apcerējumu veidā, vai, ja autors grib palīkt uz

mākslinieciskā līmeņa, šie trūkumi ir jāiemieso dzīvos cilvēkos, kas ar savu izturēšanos un saviem pārdzīvojumiem konkrētās dzīves situācijās atsedz autora nodomus.

Tas pats ir ar Klīdzēja filozofēšanu par Dievu, dabu un cilvēku. Pārāk bieži romāna darbība noris personu domās, prātojumos un vērtējumos, nevis personu dzīvē, attiecībās, konfliktos un dvēseles pārdzīvojumos.

Galvenā persona Izidors Kalums šai ziņā ir vislielākais grēkotājs. Viņš prāto no rīta līdz vakaram, no romāna sākuma līdz beigām, bet turpat vien uz vietas paliek. Gandrīz visa viņa attīstība noris horizontāli, plašumā, nevis vertikāli, dziļumā. Ja Kalums būtu sākumā iekšēji sadrupis, salūzis cilvēks, kas ar savu prātošanu grib sevi izjaukt un salikt par jaunu, tad vēl daļēji to varētu saprast un attaisnot. Bet lai gan varbūt tieši šāds ir bijis autora nodoms, to reālizēt nav īsti izdevies. Kalums jau pašā romāna sākumā parādās pašapzinīga spītīguma pilns. Tāds par kupu grūti ticēt, ka sieva viņu būtu iedrošinājusies komandēt un rīkot, kā autors liel mums to nojaust. Kalums no romāna sākuma līdz beigām paliek spītīgs, pašapzinīgs un lepns. Tādam vīram nenākas gulēt ezermalas sienā un prātot par modernās pasaules „vājpiena filozofiju“ (III. lp.). Viņam pašam nāktos kaut ko darīt, lai šo pasauli uzlabotu.

Ir tiesa, ka reizēm tēloto personu pārdomas var būt ļoti noderīgas māksliniecisko mērķu sasniegšanai, bet šādām pārdomām jānotiek ar mēru, mazās devās. Šajā romānā pirmās vienpadsmit nodaļas (vairāk nekā trešā daļa no visa darba) rakstītas no Kaluma viedokļa, un viņa prātošana, par spīti Klīdzēja interesantajiem pasniegšanas veidiem, kļūst apnicīga. Sevišķi tādēļ, ka viņš nekur tālu uz priekšu netiek.

Romānā vislabāk izveidotās personas ir tieši tās, kas neprāto, bet dzīvo — Ilona Lūduma un Haralds Bilmers. Viņu izturēšanās parāda viņus skaidrāk un pārliecinošāk, nekā to spētu jebkāda filozofēšana un psihoanalīze. Šajās personās novērojama ne tikai horizontālā, bet arī vertikālā attīstība, proti, pārveidošanās dvēseles kodolā. Ja Bilmera pāraugšana, sevišķi pašās beigās, vēl sevišķi nepārliecina, tad Ilonas Lūduma morālā un garīgā sairšana ir ar īstu meistara roku tēlota.

12. nodaļā, tēlojot Lūduma pagrimšanu, un 20. nodaļā, tēlojot viņas sajukšanu prātā (abas nodaļas tēlotas no Lūduma pašas viedokļa), Klīdzējs parādās kā liels mākslinieks ar apskaužamām iejušanās spējām cilvēka dvēseles dziļumos. Tā ir patiesa

māksla, kas norāda, cik liels rakstnieks Klīdzējs varētu būt, ja atmestu bālo prātošanu un aso sprediķošanu un visas savas lielās spējas veltītu dzīvā cilvēka attēlošanai konkrētās dzīves situācijās.

No pārējiem tēliem atmiņā sevišķi iespiežas Ilonas Lūduma desmitgadīgais dēls Gunārs. Lai gan Gunāra runas veids reizēm norāda uz pieauguša cilvēka, ne bērna domāšanu, viņa bumbas gatavošanas mēģinājums, lai Bilmera „uzspertu gaisā“ ir lieliski notēlots. Tāpat jāpiemin ļoti labie modernās dzejas atveidojumi. Ja vien Klīdzējs gribētu, viņš varētu kļūt par modernāku dzejnieku nekā vismodernākie. Un kas ir vairāk — varbūt arī labāku. Interesantāku noteikti.

Klīdzēja neatdarināmais stils lasītājiem ir ļoti pazīstams. Visneparastākās metaforas un salīdzinājumi viņa valodā kļūst pieņemami un teicami. Viņš raksta tik interesanti, ka pat dabas aprakstus var lasīt ar patiesu interesi. Tāpēc nav jābrīnās, ka visu romānu gribas izlasīt vienā papēmienā. Bet varbūt tieši oriģinālā stila dēļ Klīdzēja tēloto personu sarunas reizēm izklausās mazliet nedabīgas. Cilvēki dzīvē tā nerunā.

Grāmatas ārējā un iekšējā apdare gaudīga un glīta. Jājautā tikai, kāpēc vārds kalni titulā būtu rakstāms ar lielo burtu, kā parasts angļu grāmatu titulos. Vāku zīmējusi Emīlija Klīdzēja.

J. Svilāns.

NOKALTIS ZARS

Alfreda Džiluma satirisks romāns. Imantas apgāds, 1960. g.

Alfreds Džilums līdz šim meistarīgi tēloja sava dzimtā novada ļaudis. Šajā žanrā viņš patiesi ir sniedzis viengabalainus tēlus, literāri skanīgu vēstījumu, nevairoties arī satiriskā elementa. „Nokaltis zars“ ir Džiluma otrs romāns, kur rakstnieks pieskaņas trimdas dzīves tipiem. Dzīvojot tajā pašā vidē, satiekoties ar savu tipu paraugiem ikdienā, rakstniekam ir lielas iespējas viņus studēt visās sīkdaļās, bet tai pašā laikā autoram pietrūkst atstatuma, lai ieraudzītu katra cilvēka, arī negatīvā, patieso augumu.

Bez šāda tvēruma nevar būt rakstniecības tēla, nav pašas rakstniecības, bet tikai pamflets. Vislielākās grūtības Alfredam Džilumam sagādājuši tā dēvētie „trimdas politiki“. Autors viņus vērojis ar rūgtu smīnu, bet Tolstojs saka, ka autoram katrs tips — negatīvs vai patīkams — ir jāveido ar pieķeršanos, ar mīlestību. Tikai tad

Jānis Kalmīte

Labības gubas, Eļļa, 95 × 65 cm.

autors spēj atrast visas vajadzīgās līnijas un krāsu pustoņus. Dziļumam, acīmredzot, pagaidām ir trūcis šī vērtēšanas atstatuma, tamdēļ daži tēli izdevušies mazāk reljefi. Tik vienplākšņainus „politiķus”, kā saredz Dziļums, liekas, dzīvē nesastaps. Tāpat liekas tā dēvētie „avižu” un „organizāciju” kaņi būtiski sakņojas daudz dziļāk. Paaudžu problēmas gan ir par pamatu dažai labai nevajadzīgai cīņai, arī savtīga turēšanās pie „tautas dotām” tiesībām dažam labam saprātīgam sabiedriskam darbiniekam ir trimdā aizmiglojusi skaidro skatu. Taču mūsu trimdas dzīves nesaskaņām par pamatu nav vienīgi mūsu lokālās, bet lielāko tiesu starptautiskās problēmas un rebusi, kuŗu atrisināšanai vēl neviens nav atradis pareizākos papēmienu. Mēs, atrazdamies citu tautu vidū, esam daudz lielākā mērā padotī svešu apstākļu un mums nepiederību ideju ietekmei, nekā tas bija Latvijas neatkarības laikā. Ja viens latvietis otru zākā par fašistu, tad tā nav tik daudz nacionālā šausmība, bet gan kāda laikmēģa sērga. Mēs sekojam apšaubāmai modei.

Autors šīs problēmas, rakstot Nokaltušo zaru, ir izlaidis daļēji no redzes loka. Varbūt arī Dziļuma talantam ir iekšēji sveši šie varas un slavas tikotāji, kuŗus ir atšifrējis Kārlis Ieviņš Putras Dauķī. Taču Nokaltis zats nav galvenokārt kādas emigrācijas zemes Eiropā latviešu sabiedrisko darbu un politikāņu portreju galerija. Autors gribot vai negribot romāna degpunktā izvirza Tomu Smecernieku un viņa negribēti iecerēto, Mutuļu Alisi. Tie ir dzīves pieviltie trimdinieki, kas, pazaudējuši Latvijas zemi zem kājām, svešumā vairs neatrod cietu vietu, kuŗ nostāties.

Piemēram, Mutuļu Alises dzīves filozofija ir kaut kas vienreizīgs: „Dievs: kamdēļ es nevaru būt nevainīga grāfiene, ja slepkavas un laupītāji uzstājas par tautu vadoņiem.” Un Alise ne mirkli nevilcinās, kad vien ir izdevība, lai tēlotu Latvijas aristokrati, kādu latviešiem nekad nav bijis. Kažoku veikālā, pielaiķojot visdārgākos modeļus, viņa bez ļauna aplēsuma, bet tēlošanas prieka pēc stāsta izbrīna pilnajam pārdevējam:

„Latvijā man piederēja muiža. Vai jūs varat iedomāties, ko tas nozīmē turienes apstākļos? Divdesmit kilometrus visos virzienos aug tikai kvieši. Vidū milzīgs parks ar ozoliem un liepām. Parka pils ar simtsešpadsmit istabām, ar deju zālēm un vīna pagrabiem. Mums bija trīsdesmit kalpotāju, sulaiņu, pavāru, istabāņu, grīdu mazgātāju... Un mani zirgi! Es glabāju tikai dokumentus un savas dārglietas. Mani kažoki palika skapjos. Un kas par kažokiem! Tādu jums noteikti nav.“ Tādi tipi ir mūsu vidū vairāk kā vajadzētu.

Tā nav melošanas, tā ir pašapmānīšanās, illuziju pīļu celšana. Sejas aizplivurošana, apreibināšanas ar iedomām, lai aizmirstu sūro diendienas darbu. Alise visu nedēļu berz grīdas, lai sestdienas vakarā varētu pasēdēt dārgā restorānā un vismaz dažas stundas tēlot jaunbagātņieci. Tā ir traģikomēdija. Dzīlums Alisi ir pacēlis istā mākslinieciskā gaisotnē. Mēs ticam viņas illuzijām, jūtam līdzī.

Diezgan reljefi Dzīlumam izdevies uzziņēt arī mājturībnieci un veiksmīgo vīra mednieci Baibu Balku, Dižgaili, Roni u.c. Viņam sekmējies attēlot vidi, kurā šie trimdas dzīves varoņi un vadoņi apgrozas. No vienas puses pārspīlētais tautiskums, kas gan galvenokārt izpaužas tautisko ēdienu kultā, no otras puses — pilnīga nacionālo pienākumu neizpratne, sīki aplēsumi, nožēlojama godkāre un mietpilsonisms.

Protams, visvairāk savā elementā rakstnieks jūtas, kad viņš romāna varoņus aizved uz Troļļu salas mežiem. Dabas, īpaši ziemeļu zemju dabas mistikas un daļuma uzbūšanās Dzīlums ir neaizstājams. Tieši tās lapas puses, kur attēlotas meža cirtēju likstas un atpūta, paliek visilgāki atmiņā. Atmiņā paliek arī raksturā glēvais vaska dvēsele Miķelēns, Toma Smecernieka kara gaitu un bēgšanas biedrs.

Ir dzirdētas dažādas balsis par Dzīluma jauno romānu. Daži karaļzemes tautieši ir pat sašutuši par šo ainu greizā spoguļi. Man liekas, spoguļi nav ko vainot, ja seja greiza. Mūsu trimdas gadi ir izveidojuši dažu labu tipu, kas gaidīt gaida rakstnieka spalvas. Dzīlums taču nav rakstījis šo romānu tamdēļ, lai liktu minēt, kas slēpjas aiz viņa radītiem tipi. Varbūt, ka viņam ir bijuši labi paraugi, daža laba situācija, kurā tiecas romānā, lai tur paliktu uz visiem laikiem, bet tas ir rakstnieka pienākums, izmantot visu, ko vien dzīve sniedz. Rakstnieks ir centies ieskatīties mūsu trimdas dzīves sētas pusē, centies atvērt mūsu piemēķētajām komiteju istabām logus. Var-

būt, ka svaiga gaisa šalts atskurbinās dažu labu, kas bija pārāk dziļā sava paštaisnuma un pašlepnuma apreibis. Ja tas ir panākts, tad lai rakstnieks tencināts. Romāns ir spriegi uzrakstīts, dabas ainās vijas ar atbilstīgiem dialogiem, tas lasāms ar interesi.

Pēteris Aigars.

SITUĀCIJU NOVELES

Guntis Zariņš. *Dieva mērķaķis. Novēles un stāsti. Tīlta apgāds, 1959. Aleksandra Krūkas vāks, 192 lpp.*

G. Zariņa pirmajā grāmatā visbiežāk skarti divi vielas novadi — Otra pasaules kara pieredze un cilvēka pārdzīvojumi, kam tieksme uz patoloģisku novirzi. Tēlojot kara pieredzi, autora stils ir aprauts un ekspressīvs. Zīmīgākais šai ziņā darbs Mirstošā pilsētā, kas rāda latviešu karavīru lomu Berlīnes cīņu pēdējās dienās. Līdztekus divu latviešu — Ēvalda Lauska un Juŗa Svastikas mēģinājumam izkļūt no aplenkītās pilsētas, autors grib parādīt arī Berlīnes cīņu vispārējo ainu ar pašnāvību gaisotni valsts kanclejā un vācu armijas chaotisko sairumu. Šais reportāžas ainās jūtama Teodora Plivjē klātie.

Labākie darbi radušies gadījumos, kur abi tematikas novadi apvienoti: psihiskās novirzes rādītas kara fonā, kā novelēs Bailes, Varonis, Zurka. Šie darbi dibinās uz vienas situācijas izgaismojuma, kas ir noveles būtiskais elements un Guntim Zariņam ļābi padodas. Autors uzskatāmi parāda jaunā leitnanta bailes piedzīvojušu padoto vidū, sākoties krievu artilērijas apšaudei (Bailes). Tikpat ļābi rādīta rotas pavāra Juŗa Labāna dižošanās ar kara stāstiem, kuŗos viņam nav bijis personīgas līdzdalības (Varonis). Pats labākais darbs šai tematikā varbūt ir novele Zurka, kas rāda, kā Mārtiņam Kamergrauzim pretīgums pret žurkāms izaudzis par liktenīgu īpašību, kas pārgroza viņa dzīves gaitas. Novelē Muŗa šāds patoloģisks pretīgums izvērsts simboliskā, taču pati pretīguma izaugšana paliek neizgaismota. Autors šai novelē, kuŗā būtu ļāba izdevība psihisko novirzi izvērst divi plāksnēs — personīgā liktenī un laikmeta simboliskā, atstāj nesasietus sava tēlojuma pavedienus.

Pilnīgi patoloģiskos pārdzīvojumos centrējas grāmatas pēdējais darbs Dienasgrāmata no vilkaču valsts, kas rāda ar katatonisko schizofreniju slimā Jēkaba Uburga pārdzī-

vojumus. Viņa iekšējā cīņa ar vilkačiem — ar „bālām bezgribas, bezjūtu, bezasiņu būtēm“ (178. lpp.) tuvojas simboliskam laikmeta izgaismojumam — indivīds stāv pretī stichiskās masas diktātam. Taču šo laimīgo ideju autors tikai iezīmējis, bet nav īstenojis līdz galam, un tādā kārtā simbolika nepaceļas pāri personīgam nozīmīgumam.

Rādāms sava talanta stiprākās puses spilgtu situāciju tēlojumā, Guntis Zariņš tajās neizgaismo visu cilvēku, bet tikai atsevišķus viņa pārdzīvojumus vai īpašības,

kas dažkārt kļūst patoloģiskas. Sai ziņā Guntis Zariņš kopj tālāk tematiku, kuŗu latviešu literatūrā iesāka Adamsons un kas kļuvusi par vienu no galvenajām iezīmēm Eiropas un Amerikas 20. gadu simtapa novelei, sākot ar ekspresionistiem un Tomasu Mannu. Psiholoģiski izgaismotā situāciju tēlojumā arī gaidāma autora turpmākā attīstība, dodot jaunus darbus noveles žanrā, kuŗam mūsu literatūrā patlaban palicis maz kopēju.

Jānis Andrupis.

BALTIJAS JŪRA SENAJĀS KARTĒS

*Sarakstījis mag. phil., Dr. phil.
Arnolds Spekke. Apgāds Zelta
Ābele, Stokholmā, 1959.*

Prof. A. Spekke 1937. gadā savā darbā par Brēmenes Ādamu (L.U. Žurnāls 1.) plānotā sacerējuma iedalījumā ierādīja pirmo vietu Brēmenes Ādama chronikas Baltijas jūras tautu apraksta ģeografiskai tradīcijai. Šo paredzēto nodaļu kā visplašāko un sarežģītāko autors toreiz bija spiests atstāt nākotnei. — „Šādu nodomu pienācīgi var realizēt dziļi tvērtā un gaužām grūti uzrakstāma speciāla monogrāfija“ (turpat 11. lp.).

Tagad trimdā šis nodoms un solījums pēc 22 gadiem ir uzskatāms par realizētu ar šeit apskatāmo grāmatu par senajām kartēm. A. Spekke latviešu vēsturnieku starpā ir pirmais un vienīgais, kas savos pētījumos pievērsis izcilu ievēribu ģeografiskai tradīcijai un tās grafiskai dokumentācijai senajās kartēs. Kartografiskie avotu materiāli atradās vairāk vai mazāk ārpus latviešu vēsturnieku interešu loka. Senās svārstīgās un sarežģītās ģeografiskās tradīcijas un to grafiskās izpausmes īpatnībās orientēties iespējams tikai ar dziļāku ieskatu kartografijas attīstībā. Seno kosmografu pasaules grafiskos atveidojumos baltu cilšu apdzīvotā telpa atradās tālā nomalē ārpus viņiem sasniedzamām kautcik eksaktām informācijām.

Risinot problēmas, ko izraisa Baltijas jūras telpas senie kartografiskie tēlojumi, autoram ir liela erudīcija. Jau A. Spekkes vēstures pētīšanas darba sākumos vērojama viņa skatījuma ģeopolitiskā ievirze un liela interese par ikonografiskiem un kartografiskiem avotu materiāliem. Savās zinātnieka un diplomāta gaitās autors neatlaidīgi izmantojis katru iespēju pētījumiem ārzemju arhīvos un bibliotēkās, apzinot un vācot

retos, bieži grūti pieejamos oriģinālmateriālus.

Jau 1932. gadā parādās viņa apcerējums „Daži jauni materiāli Livonijas kartografijas un ikonografijas vēsturei“ (frānču valodā L.U. rakstos). Viduslaiku kartografijai veltīta nodaļa: „Ģeografiskā vizija“ A. Spekkes grāmatā „Latvieši un Livonija 16. g.s.“ (Rīgā, 1935). Klasiskās senatnes kartografiju attiecībā uz Baltijas jūras telpu līdz Ptolemajam ieskaitot A. Spekke sniedzis grāmatā „Senie dzintara ceļi un Austrum-Baltijas atklāšana“ (Apgāds Zelta Ābele, Stokholmā, 1956. Šis grāmatas izdevums anglu valodā turpat 1957. g.). „Seno dzintaru ceļu...“ ģeografiskai daļai piešķirtā „Baltijas jūra senajās kartēs“, sniedzot Austrumbaltijas ģeografiskās atklāšanas procesu no lielā Aleksandrijas ģeografa Ptolemaja (grāmatas 1. nodaļa: „Ptolemajs, skatīts baltiešu acīm“) cauri viduslaikiem līdz Merkatoram, t.i. jauno laiku slieksnim 16. g.s.

Senu karti aplūkojot, reti kāds būs domājis par to, cik daudz un dažādas informācijas saglabātas tādās kartēs. Vienas pašas nodzeltējušas kartes saturs, pārņemts tekstā, bieži varētu pildīt grāmatu sējumus.

Autors sev spraušā uzdevuma ietvaros ar drošu vērīgu un samēru tvēris nepieciešamos spilgtākos momentus, lai sniegtu ieskatu „mūsu veco dzīvojamo vietu“ ģeografiskās telpas nepilnīgajās un svārstīgajās kontūrās vēstures attīstības secībā līdz Baltijas jūras telpas modernajam ģeografiskajam skatījumam 16. g.s. Merkatora un Ortelijs kartēs.

Autors savā uzdevuma redzami fascinēts ar viņam īpatni, citātiem un norādījumiem caurausto, bet ļoti plastisko tēlotāju stilu projicē ainas un zīmīgi formulētas atziņas, kas grāmatas šķirstītāju nemanot iesaista

sniegtajā vielā. Grāmatas saturs tāli sniedz pāri Baltijas telpas kartografijas vēsturei. Kartes un to apraksti sakopoti un apskatīti gan no Latvijas vēstures, gan kultūras vēstures aspektiem, sniedzot norādījumus arī par karšu aistētiskām kvalitātēm. Grāmata nav domāta tikai speciālistiem vēsturniekiem vai īpašiem vēstures interesentiem, Monografijas nolūks ir latviešu lasītāju tuvināt paša latvieša skatījumam uz savas pagātnes faktiem un problēmām. Autors to izteic grāmatas ievadā: „Domāju, ka tādā kārtā ejot līdzī laika garam, mēs netikvien padarām vispusīgāku mūsu pagātnes izpratni, bet gūstam arvien dziļāku ieskatu mūsu eksistences īpatnībās.”

Grāmatas tipografiskais veidojums ir iespējami (latviešu teksta salikuma problēma sveštautu spiestuvēs) priekšzīmīgs un gaumīgs. Ļoti augstu vērtējams ir grāmatā sniegtais ilustratīvais materiāls — 22 attēli, to starpā retu karšu attēli 15 liela formāta tabulās. Attēlotās kartes sniedz labu ieskatu attiecīgā laika karšu zīmēšanas grafiskā stilā un var interesēt arī mākslas vēsturnieku un mākslas cienītāju. Arī bibliofils grāmatu kā augstvērtīgu ieguvumu ar labpatīku pievienos savam grāmatu krājumam. Drīzumā tai pašā apgādā iznāks grāmatas izdevums angļu valodā.

V. Ginters.

JĀNIS KALMĪTE

Daļa mūsu jauno gleznotāju, kas pievērsušies abstraktisma modes saucienam un masu psihozes ietekmē guvuši kādus panākumus, kaut vai dažus atzinīgus vārdus ārzemju presē, uzskata latviešu labāko gleznotāju darbus par neaktuāliem. Abstraktās mākslas aizstāvji atzīst šo laikmetīgo parādību par visindividuālāko un tirāko personības izpausmi, kaut gan īstenībā tā ir visanonimākā un bezpersoniskākā no visām mākslām. Pavisam tajā nevar atrast kādas tautas mākslas nacionālās iezīmes.

Mūsu labākie gleznotāji neskrīenas ar laika untumiem un bez skaļas publikas piekrišanas nopietni strādā gar darbiem, kas pārlicina un ir arī laikmetīgi aktuāli.

Par izbrīnu modernajiem abstraktistiem varētu teikt, ka viņi ir daudz aktuālāki un ciešākā saskarā ar savu laiku nekā moderno abstraktistu darbi, kuŗu lielumu, filozofisko dziļumu un tehniski neuzminamo krāsas uztēšanas veidu uz papīra apdērojuši tikpat moderni kritiķi, kas meklē oriģinalitāti par katru cenu. Viņi kalpo patiesai mākslai, nevis lētiem modes saucieniem.

Viens no tādiem latviešu māksliniekiem trimdā ir Jānis Kalmīte. Tieši viņš ir viens no laikmetīgākajiem, no modernākajiem un nevis tie, kas pievērsušies abstraktajai glezniecībai. Modernam būt nenozīmē skriet katram vējam līdzī, bet tas nozīmē būt sava laika bērnam. Nevienam māksliniekam nevar ne uzspiest, nedz aizliegt gleznot tā, kā viņš to pats vēlas, bet neviens arī no mākslinieka, kas nepārstāv savas tautas mentalitāti, nevar prasīt, lai viņu vērtētu augstāk par tiem, kas līdzīgi J. Kalmītem savos darbos neaprobežojas tikai ar acumirkļa

psichisku pārdzīvojumu vai tīri profesionālo problēmu risināšanu, bet lielā un dzīvā elpā portretē savu laikmetu un savos darbos dokumentē latviešu garīgā skatījuma vienreizību un līdz ar to arī oriģinalitāti. Runājot par Kalmīti, skatot viņa lieliskos un ar latvisku izjūtu līdz pēdējam piesātinātos darbus, abstrakto krāsu oriģinalitāte nederētu pat par tapetēm uz sienas, kur būtu jānovieto viņa glezna. Tie ir pretstati, kas nav savienojami. Atbildi, kas ir latviešu modernā māksla, katram, kas gribētu tajā gūt ieskatu, var meklēt Kalmītes gleznās. Tie ir lieli vārdi, bet Kalmīte tos ir cienīgs saņemt, jo no viņa audekļiem elpo viss tas, kas ir definējams un nedefinējams, raksturojot mūsu modernās nacionālās mākslas seju.

Tās ir un reizē arī nav viņa rijas, labību stati, ābeļu dārzi ziemā, bišu stropi, pujeņu krūmi un viss cits, kas viņa darbos būtu raksturojams kā literārais moments. Tas vēl nepadara Kalmītes glezniecību latvisku. Tie ir tikai elementi, ar kuŗiem rīkojoties, Kalmīte gleznas uzbūvē sadala to gleznieciskajos krāsu laukumos, ienes vēlamo ritmu, kustību u.t.t. Tie ir elementi, kas nepieciešami katram māksliniekam gleznas uzbūvē un laukumu izsvērumā, un nav svarīgi, vai laukuma iedzīvināšanā gleznā ir ņemts bišu strops vai rija, bet ir svarīgi, vai tā iedzīvināšanā runā dzīva un patiesa izjūta. Kas Kalmītes darbos redz tikai riju un, apskatot to, apjūsmo kā latviešu lauku architektūras skaistumu, tas īstenībā ir skatījies Kalmītem garām. Pati rija Kalmītes darbos nebūtu nekas sevišķs, ja tajā nebūtu tās vienreizējās izjūtas, ar kādu to var parādīt

tikai latviešu mākslinieks. Tās nav tūrista acīm skatītas rijas vai abeļu koki, ar kādām mēs aplūkojam svešu zemju ainavu un celtneš, bet tā ir paša Kalmītes būtības neatņemamā daļa. Tas ir viņš pats, kas runā no rijas, atstāta arklā tiruma malā, niedrām ezermalā, siena kaudzes. Visam tam ikdienā varbūt esam neskaitāmas reizes gājuši garām, bet stāvēt Kalmītes gleznas priekšā, to ieraugām kā kautko pavisam jaunu. Šie objekti Kalmītes darbos iezīmējas ar to, ka tie visi izaug no latviešu zemes. Ap tiem elpo tik pārliecinoša un īpatnēja gaisotne, kādu neatrast citu tautu mākslinieku darbos. Līdz ar to tas ir pierādījums, ka šī māksla ir latviska. Tas ir tas nedefinējama jamais mākslā, kas iezīmē un atšķir vienas tautas lietu skatījumu no kādas citas tautas un piešķir tai vienreizības zīmogu. Šis latviskās gaisotnes zīmogs Kalmītes darbos ir neatdalāms no Kalmītes kā personas un viņa latviskā skatījuma dokumentējumam uzspiež vēl otru zīmogu, ar kuŗu Kalmītes darbi atšķiras no citu iezīmīgāko latviešu mākslinieku darbiem.

Kalmīte nav sapņotājs. Viņa raksturs ir brāzmais. Viņš, iededzies par kādu lietu, to aizstāvēdams, nepūlas slēpt savu sašutumu, var kļūt ļoti ass un vārdos neglaimojoši atklāts. Viņš nepazīst kompromisu un savos uzskatos ir tik pārliecināts un prot tik lieliski argumentēt, ka šādu vārdu divkauju klausīšanās vien jau ir zināms pārdzīvojums. Tāds pats Kalmīte ir arī savās gleznās, brāzmais, ekspresīvs un bez kompromisiem. Tas nenozīmē, ka Kalmītes audeklos dominētu tikai viņa temperaments: bez viņam raksturīgā brāzmainā otas lidojuma pār audeklu tanī pašā reizē vērojams smagnējs pamatīgums, kas dažos darbos runā vitālu, zemniecisku valodu. — Tai piemīt nenoliedzama pievilcība, jo tajā jūt reizē kā spēku, tā tīri profesionālu varēšanu. Kaut arī būdams viens no vislatviskākajiem māksliniekiem, Kalmīte vērīgi seko visam jaunajam Vakareuropas mākslā. Atziņas, kas viņam pašam liekas pieņemamas, Kalmīte nepamet bez ievēribas. Taču tā nav ne akla kādas manieres pieņemšana, nedz skriešana svešiem vējiem līdzī.

Kalmīte ir par daudz dziļi ieaudzis latviskajā kultūrā, lai spētu no tās aiziet. Viņš pārāk dziļi pārdzīvo visas latviešu tautas likeni, lai spētu, nodoties tikai savu personīgo un intīmo pārdzīvojumu tēlošanai. Kalmīte zina, ka ne jau liepilsētu asfalta un neona gaismas reklāmu, svešu zemju bulvāru un kafejnīcu apgleznošana un ne jau rotaļāšanās ar asprātīgu un oriģinālu krāsu

akordu sagriešanu virpulī kāds nopietni novērtēs par trimdas mākslinieka dvēseles atklāsmi. Kalmīte ir pieskaitāms tiem retajiem trimdas latviešu māksliniekiem, kas ar savu darbu, nostāju un ar savas mākslas lielumu ir pierādījuši, ka arī svešumā var pastāvēt mākslinieki, kas veido latviešu nacionālās glezniecības garīgo profilu, iezīmējot to ar sava laika raksturīgiem vaibstiem. Varētu tikai vēlēt, lai jaunās paaudzes latviešu abstraktisti, ja viņi patiešām grib, lai viņus uzskata par latviešu un sava laika māksliniekiem, mēģinātu tik daudz par svešzemju oriģinālajiem vējiem glezniecībā, bet pagriez savu skatu uz mūsu laika lielajiem latviešu meistariem un mēģina saredzēt viņu darbos to, kas viņus lielus dara, bet neaizraujas ar lietām, kuŗām bieži nav pat spīdošo zvārguļu vērtības!

Juris Soikans.

BIBLIOGRAFIJA

Redakcijai piesūtītie izdevumi

Etīdes. Olafa Stumbra dzejoļi. Alfrēda Kalnāja apgāds, 1960. — Teodors Tomsons, *Drāmatiska septīma*. Skumja kameramūzika ar prologu un eļģiju astoņos dziedājumos. Salas apgāds, 1959. — Dzintars Freimanis, *Sveču smarža*. Dzejoļi. Ziemeļblāzmas apgāds, 1959. — Alberts Spogis, *Pirmās vijoļītes*. Dzejas. Soli pa solim, 1960. — Velta Toma, *Mūžīgā spēle*. Sonetu izlase. Daugavas Vanagi Kanadā, 1960. — Zenta Liepa, *Dzintara meklētāja*. Dzejoļi. Vilis Stāls, 1959. — Mārtiņa Ziverta lugas: *Rakete*, *Fiasko*, *Rūda*, *Čūska*. Latviešu apvienības Austrālijā Kultūras fonda izdevums, Salas apgāds, 1959—1960. — Jānis Sarma, *Kalnākūļu Vikta*. Tīla apgāds, 1960. — Alfrēds Džilums, *Nokaltis zars*. Satirisks romāns. Imanta, 1960. — Adolfs Šilde, *Važu rāvēji*. Imanta, 1960. — Kristīne Arnoti, *Dievs ir aizkavējies*. Imanta, 1960. — Jānis Grīns, *Trīs leģendas*. Imanta, 1960. — V. Klētnieks, *Latviešu skautisma četrdesmit gadi, 1917—1957*. Skautu apgāda nozares izdevums, 1960. — *Dziesmu Daugava*. Leonīda Breikša dzejoļi. Sējejs, 1960. — *The Undeatefated Nation* by Adolfs Blodnieks. Robert Speller & Sons, Publishers, Inc. 1960. — *In honorem Endzelīni*. Čikāgas baltu filologu kopa, 1960. — Prof. L. Bērziņš, *Ievads latviešu tautas dzejā*. Metrika un stilistika. Otrs izdevums. Baltu filologu kopa Čikagā, 1959.

CEĻA ZĪMJU ABONENTU VACĒJI

ARGENTINĀ: *DV Argentīnas nodaļa*; c/o N. Mikitinskis, Sb. Gaboto, 1236, Hurlingham, F.N.G.S.M.

AUSTRĀLIJĀ: *Mr. O. Strauts*, Box 1560, G.P.O., Adelaide, SA. *Mr. J. Strautiņš*, 1 Charming St., Moorabin, Vic. *Mr. A. Prieditis*, 74 Judd St., Mortdale, Sydney, NSW. *DV grāmatnīca Sidnejā*, c/o R. Rembušs, 478 Chapel Road, Bankstown, NSW. *Mr. K. Knostenbergs*, 62 Swanston St., Melbourne, Vic. *Mr. J. Kļaviņš* (Latvian Library Club Perth, W.A.), 58 Alma Road, Mt. Lawley, Perth, W. Australia.

BELĢIJĀ: *Miss St. Skrinda*, 128, rue Villain XIII, Bruxelles.

BRAZĪLIJĀ: *Mr. E. Rudzītis*, Rua Piaui 197, São Paulo.

DĀNIJĀ: *Mr. I. Reitmanis*, Box 292, København V.

FRANCIJĀ: M-sieur *Ed. Lappuke*, 47 Avenue Marceau, Noisy-le-Sec, Seine.

KANADĀ: *Mr. A. Cauka*, 350, Maitland St., London, Ont.; *Mr. V. Dreifelds*, 21, Heyworth Cresc., Toronto, Ont.; *Mr. A. Greblis*, 2670, Goyer Street, Apt. 24, Montreal 26, P.Q.; *M. A. Kivītis*, Hurdmans Bridge, Box 163, Ottawa, Ont.; *Mr. V. Ziediņš*, 218, Greenwood Ave., Toronto, Ont.; *Daugavas vanagu grāmatnīca*, 123, Huron St., Toronto, Ont.; *Mr. O. Zilkaļns*, 6745, Cote Str., Luc Road, Apt 3., Montreal 29.; *E. Dzegūze*, 115, Westrose Ave., Etobicoke, Toronto, Ont.

NORVEĢIJĀ: *Mr. H. Valdmanis*, Harold Härfagres gt. 19, Oslo, N.N., Norway.

SAVIENOTAJĀS VALSTĪS: *Mr. E. Andersons*, 429 East San. Fernando St., St. Jeose 12, Calif.; *Mrs. M. Blukis*, 537 South 9th St.; Saginaw, Mich.; *Mr. O. Dīķis*, R.2. Waverley, Ohio; *Mr. E. Dobelis*, P.O. Box 332, Waverley, Iowa; *Mrs. A. Dūmiņš*, 8802, Burke Ave., Seattle 3, Wash.; „*Dzimtā Zeme*“, c/o *H. Riekstiņš*, 1815, N. Mulling Ave., Chicago

39, Ill.; *DV Apv. Bostonā grām. galds*, 54, Linwood St., Boston 19, Mass.; *Mr. A. Kalnājs*, 711 W. Willon St., Chicago 14, Ill.; *Mr. V. Kampars*, 4138 W. 36th St., Cleveland 9, Ohio; *Mr. R. Krūklītis*, 511, Charles St., East Lansing, Mich.; *Laiķis grāmatu nodaļa*, 232 — 76th St., Brooklyn 9, N.Y.; *Mr. J. Mežulis*, Chaplin, Conn.; *Mr. T. Ošenieks*, 1258 Wealthy, S.E. Grand Rapids 6, Mich.; *Mrs. A. Ozoliņa*, 1635 N. Orchard St., Chicago 14, Ill.; *Mrs. J. Paucītis*, 1151, New Jersey Ave., N.W. The Augusta, Apt. 24, Washington 1. D.C.; *Mr. J. Platais*, 7127, W. Stevenson St., Milwaukee 13, Wis.; *Mr. O. Ieviņš*, 283 — 18th Avenue, Long View, Wash.; *Mr. J. Porietis*, 16, Centre Street, Roxbury 19, Boston, Mass.; *Mr. V. Stāls*, 245 East 86th St., New York 28, N.Y.; *Mr. J. Vanags*, 212 Ocean Ave., Lakewood, N.J.; *Mr. J. Zabaks*, 403 — 37th Street, Oakland, Calif. *Mr. A. Eglītis*, 2405 — 22nd St., East Minneapolis, Minn.

VĀCIJĀ: *Mr. J. Gutmanis*, (23) Oldenburg i. O. Lager Ohmstede, Bar. 48; *Mr. A. Ozoliņš*, (24b) Eutin/Holst., Rettberg Kaserne; *Mr. V. Pomelnieks*, DV grāmatnīca, (14a) Lehr üb. Ulm/Do., Ob. Eselberg.

VENECUELĀ: *I. Henkuzens*, Urban Michelenai S. — 14, Valencia.

ZVIEDRIJĀ: *LPK grāmatnīca*, Box 701, Kommöndörsgatan 19A III, Stockholm; *Mr. J. Sviestiņš*, Trollebergsv., 38b, Lund.

Lai nodrošinātu ātru un precīzu žurnāla piegādi, abonementa pieteikumi sūtāmi tieši apgādam, kaut arī maksājumi izdarīti pie abonentu vācējiem. No ASV, Kanadas un Austrālijas naudu var pārsūtīt ar pasta pārvedumiem.

Abonentus un abonentu vācējus lūdzam vienmēr precīzi norādīt, par kādiem žurnāla numuriem nodoti pasūtījumi vai izdarīti maksājumi.

Abonentu vācējs ir katrs, kas piesaka vismaz 3 jaunus abonentus, saņemot par to attiecīgu atlaidi.

Tiem, kas tic

ka vēl esam politiskie bēgļi, ka mums joprojām pacietīgi jāturpina meklēt sev draugus un jānes upuri, lai katrā lielākā bibliotēkā būtu nopietni izdevumi par Latvijas vēsturi un kultūru, kas tic, ka reiz brīvā pasaule būs beidzot spiesta ieskatīt, ka pirms nav atvērts Krievijas tautu cietums, tikmēr nekāds miers nav iespējams.

Lai atvieglotu un aktivizētu manu izdevumu dāvināšanu bibliotēkām un tiem, kas veido sabiedrisko domu, un lai rastu brīvus līdzekļus turpmākām publikācijām, paziņoju, ka uz pasūtījumiem, kuŗi nebūs mazāki par

\$20,— Zv. Kr. 100,— Angļu sh. 105/— Austr. sh. 175/—

līdz 15. augustam 1961

došu apgāda **prēmiju grāmatās pasūtījuma summas apmērā** un pēc pasūtītāja izvēles no maniem izdevumiem, kas līdz ar cenām uzskaitīti apakšā: Sludinājums spēkā kamēr pietiks krājumu. Pasūtījumi kopā ar naudas pārvedumiem adresējami **vienīgi** tieši man.

M. Goppers, izdevējs,

Centralväg. 1, Stockholm-Klinton, Sweden.

		Dol.	Zv. Kr.	sh. d.	A. sh. d.
History of Latvia. By A. Spekke	ies.	8,70	45,—	62/—	78/6
Tone. 50 Plates.	aud.	15,—	75,—	77/—	110/—
	kart.	12,—	60,—	62/—	88/—
Latvian Literature. Essays by J. Andrupis and V. Kalve	ies.	6,70	32,50	37/—	55/—
	broš.	5,50	27,—	30/—	46/—
The Ancient Amber Routes and the Geographical Discovery of the Eastern Baltic. By A. Spekke	ies.	4,50	22,50	25/—	40/—
	broš.	3,65	18,—	20/—	31/—
The Fallacy of Collective Farming.	ies.	2,—	10,—	10/—	17/6
Five articles. Edited by M. Goppers	broš.	1,40	7,—	7/—	12/—
Virza. Karalis Nameitis u.c. poēmas	broš.	—,50	2,60	3/10	4/6
Prof. M. M. — Latvijas ekonom.-ģeografiskie pamati	broš.	—,70	2,60	3/10	4/6
Virza — Straumēni	ies.	2,—	10,—	10/—	18/—
Skalbe — Kaķīša dzirnavas	broš.	—,30	—,70	1/—	1/9
A. Liepa — Rīgas privātdetektīvi	ies.	2,80	14,—	16/6	24/—
	broš.	2,—	10,—	11/—	17/—
I. Vanadžipš — Veiss	broš.	—,25	1,—	1/6	2/—
K. Kasparsons — Divas seas	ies.	2,80	13,—	16/—	24/—
(num. izdev. 300 eks.)	broš.	2,10	10,—	11/9	17/—
A. Spekke — Baltijas jūra senajās kartēs	ies.	6,—	26,—	28/—	50/—
	broš.	5,—	20,—	21/—	40/—

Dienvidamerikas zemēs spēkā cenas Anglijai, tās pārrēķinot pēc oficiālā kursa U.S. dolāros.